

ספרי' – אוצר החסידים – ליובאוויטש

קובץ
שלשלת האור

שער
שלשה עשר

היכל
שלישי

אגרות-קודש

מאת

כ"ק אדמו"ר הזקן

הרב רבי שניאור זלמן מליאדי

(בעל התניא והשו"ע)

זצוקללה"ה נבנ"מ זי"ע

הוצאה מעובדת ומסודרת מחדש
בהוספת מבוא, נספחים ולוח השוואה

יוצא לאור על ידי מערכת
„אוצר החסידים“

ברוקלין, נ.י.

770 איסטערן פארקוויי

שנת חמשת אלפים שבע מאות שבעים ושתים לבריאה
שנת המאתיים להסתלקות-הילולא של כ"ק אדמו"ר הזקן

מפתח כללי

3	פתח דבר
5	מבוא
69	מפתח ותוכן האגרות
77	לוח השוואה למהדורות הקודמות
א	אגרות קודש
תלג	הגניזה החרסונית
תפג	נספחים
תקכג	רשימה ביבליוגרפית
תקכט	מפתח עינים
תקמב	אנשים
תקנב	מקומות

פתח דבר

בשבח והודאה לה' מוציאים אנו בזה לאור, מהדורה חדשה של הספר אגרות־קודש אדמו"ר הזקן, שבו 183 אגרות, שנכתבו על ידו במשך השנים תקמ"א – תקע"ג.

בראש הספר באים:

- (א) מבוא.
- (ב) מפתח האגרות.
- (ג) לוח השוואה בין מספרי האגרות שבמהדורה הקודמת לבין המהדורה שלפנינו.
- (ד) לוח השוואה בין מספרי האגרות שבאגרת־הקודש שבתניא לבין המהדורה שלפנינו.

ובסופו:

- (א) נספחים: אגרות שנכתבו בתקופת רבינו, אל רבינו ואודותיו.
- (ב) רשימה ביבליוגרפית של הספרים וכתבי היד, שמהם נעתקו האגרות.
- (ג) מפתח ענינים.
- (ד) מפתח אנשים.
- (ה) מפתח מקומות.

השתתפו בעריכת מהדורה זו: הרה"ת ר' שלום דובער שי' לויזן – עורך ראשי. הרה"ת ר' יצחק שי' וילהלם. הרה"ת ר' יהושע שי' מונדשיין. הרה"ח ר' יוסף צבי שי' לידר.

מערכת „אוצר החסידים“

כ"ד טבת ה'תשע"ב,

תחילת שנת המאתיים להסתלקות־הילולא של כ"ק אדמו"ר הזקן ברוקלין, נ.י.

מבוא

א. עריכת הספר

האגרות שבספר זה

הספר „אגרות קודש חלק ראשון“, שנדפס בשלהי שנת תש״מ, כלל את אגרותיהם של כ״ק אדמו״ר הזקן,¹ כ״ק אדמו״ר האמצעי וכ״ק אדמו״ר ה„צמח צדק“. במשך שנת תשמ״א, הגיעו לידינו אגרות נוספות של כל אחד מהאדמו״רים הנ״ל, ואז הורה לנו כ״ק אדמו״ר זי״ע, להוציא לאור קונטרס מילואים, שנדפס בקיץ תשמ״א.² גם במשך השנים הבאות, מזמן לזמן היו מגיעות לידינו אגרות נוספות של האדמו״רים הנ״ל. כך עד שנת תשנ״ג, שאז נאספו כולם לכרך בפני עצמו, ויצא לאור בשם: „אגרות קודש חלק שני“ – מאת כ״ק אדמו״ר הזקן, כ״ק אדמו״ר האמצעי, כ״ק אדמו״ר ה„צמח צדק“.³

שוב הגיעו לידינו במשך השנים הבאות, אגרות נוספות של האדמו״רים הנ״ל, שנתפרסמו בכמות שונות.⁴

עתה הגיע עת האסף המקנה, להוציא לאור את האגרות הנ״ל בשלושה כרכים נפרדים:

(א) אגרות קודש אדמו״ר הזקן.

(ב) אגרות קודש אדמו״ר האמצעי.

(ג) אגרות קודש אדמו״ר ה„צמח צדק“.

הכרך הראשון שלפנינו הוא ספר „אגרות קודש אדמו״ר הזקן“, הכולל מאה שמונים ושלוש מאגרותיו:

(א) מאה ארבעים ושבע מאגרותיו שכבר נדפסו בחלק ראשון (קה״ת תש״מ).

(ב) עשר מאגרותיו שנדפסו בחלק שני⁵ (קה״ת תשנ״ג).

(1) לקמן בסוף הספר, תבוא רשימה ביבליוגרפית של הספרים שנדפסו בהם אגרות קודש אדמו״ר הזקן, בתקופה מוקדמת יותר, ואשר מהם נלקטו האגרות בספר „אגרות קודש“. וכן כתבי־היד שבהם מועתקות אגרות קודש אדמו״ר הזקן.

(2) ונוספו בו גם כמה אגרות מכ״ק אדמו״ר מוהר״ש נ״ע.

(3) וכן הגיעו אז לידינו אגרותיו של כ״ק אדמו״ר מוהר״ש נ״ע, ונדפס הספר „אגרות קודש אדמו״ר מוהר״ש נ״ע (קה״ת תשנ״ג).“

(4) בעיקר – בספר „מבית הגנוזים“ (קה״ת תשס״ט).

(5) בחלק השני נדפסו יב אגרות; אמנם אגרת א היא השלמה לאגרת כא שבחלק הראשון, ואגרת יב (שניתוספה בהוצאת תשס״ב) היא השלמה לאגרת כח שבחלק הראשון.

- ג) שבע עשרה מאגרותיו שבאגרת־הקודש שבתניא.⁶
 ד) שלוש מאגרותיו שבשו"ת אדמו"ר הזקן, שיש בהם חלק הקשור לאגרות קודש.
 ה) שש מאגרותיו שהגיעו לידינו אחרי הופעת החלק השני.

אגרת־הקודש שבתניא

בספר התניא, מהוצאת שקלאוו תקע"ד ואילך, נוסף חלק רביעי הנקרא „אגרת הקודש“, הכולל לב סימנים, עשרים וששה מהם נכתבו בתחלה על ידי רבינו בתור אגרת. ועוד ששה,⁷ שלפי הנראה נכתבו מתחלה כביאור בחסידות (ולא כאגרת). כמו כן הוסיפו לתניא בהוצאה זו חלק חמישי, הנקרא „קונטרס אחרון“ על איזה פרקים מהתניא, ובסופו נוספו עוד שלוש אגרות.⁸ עליהם יש להוסיף עוד אגרת אחת, שנוספה בהוצאת ווילנא תר"ס ואילך (אחרי אגה"ק סימן כב).

בסך הכל נדפסו בתניא, חלק רביעי וחמישי, שלושים אגרות־קודש של רבינו. באגרות אלו שנדפסו באגה"ק ובקו"א, לא נכללו אלא אותן אגרות שיש בהן דברי־חסידות, וגם בהן הושמט התוכן המעשי של האגרת, הקשור למגבית מעות ארץ־הקודש וכיו"ב.

מתוכן נדפסו במהדורה הקודמת של הספר הזה – רק שלוש עשרה, מחמת השלמות האגרות שהגיעו לידינו,⁹ שהן החלק המעשי של האגרות שלא נדפסו בספר התניא.

אמנם למען השלימות, שכל האגרות של רבינו שהגיעו לידינו יכנסו לפונדק אחד, נוספו במהדורה שלפנינו, גם שבע עשרה האגרות שנדפסו בשלימותן בספר התניא. כמעט כל האגרות שנדפסו בתניא מועתקות בכתב־יד¹⁰. לפעמים מופיעה בהם כותרת, עם פירוט התאריך וכיו"ב, שנעתקו לפנינו בשולי הגליון.

6) במהדורה הקודמת נעתקו רק שלוש עשרה מאגרותיו שבאגרת־הקודש שבתניא, אלו שנוספו להם השלמות שלא נדפסו בתניא. אמנם במהדורה שלפנינו נוספו גם שאר האגרות שבאגרת־הקודש שבתניא, גם אלו שלא נוספו להם השלמות, וכדלקמן.

7) הסימנים: טו. יח. יט. כ. כו. כט.

8) כפי הנראה לא הגיעו לידי המדפיס עד לאחר סידור הקונטרס אחרון בדפוס, ולכן נדפסו בסוף הקונטרס אחרון.

9) השלמות לכמה אגרות נוספות, כבר נדפסו בתניא הוצאת ווילנא תר"ס ואילך, ולא נכללו במהדורה הקודמת של הספר הזה.

10) בעיקר – אלו שנכתבו בחיי רבינו, שהרי מיד אחרי הסתלקות רבינו נדפסו אגרות אלו כחלק נוסף לספר התניא – בשנת תקע"ד, ולא הי' צורך להעתיקן יותר.

אמנם בכתבי יד רבים, שנעתקו בתקופה מאוחרת יותר, נעתקו ההשלמות לאגרות אלו, שלא נדפסו בתוך האגרות שבספר התניא.

סדר האגרות שבמהדורה החדשה

במהדורה זו שלפנינו סודרו האגרות מחדש – לפי סדר השנים, הן אותן האגרות שמפורש בהן התאריך במקור, הן אותן האגרות שנתבררה שנת כתיבתן במהדורה הקודמת, הן אותן אגרות שנתבררה שנת כתיבתן אחר כך, והן אותן אגרות שיש רק השערה המתקבלת לקביעת תאריך כתיבתן.

תאריכים משוערים אלו נתפרשו בראש כל אגרת, בין חצאי רבוע. והמקור או ההוכחה לתאריך – נתפרשו בשולי הגליון.

האגרות שלא נתברר תאריך, באות בסוף – אחרי כל האגרות המתוארכות. כיון שבמהדורה שלפנינו שונו מספרי האגרות, וכדי להקל על המעיין, הוספנו בתחלת הספר (ע' 77):

(א) לוח השוואה בין מספרי האגרות שבמהדורה הקודמת לבין המהדורה שלפנינו.

(ב) לוח השוואה בין מספרי האגרות שבאגרת־הקודש שבתניא לבין המהדורה שלפנינו.

אגרות הגניזה החרסונית

בקובץ „התמים“ (ווארשא תרצ״ה־תרצ״ז) נדפסו כחמישים אגרות המיוחסות של אדמו״ר הזקן, שמקורן מ„הגניזה החרסונית“. ונדפסו כאן, בצירוף עוד כמה מכתבי הגניזה ממקורות אחרים, במדור מיוחד¹¹, סי׳ קל־קפג.

תיאור מפורט על גילוי גניזה זו, תוכן האגרות שבה, ההוכחות לאמיתותן ועוד, כל אלו באים באגרות רבותינו, המועתקות ב„מבוא“ לאגרות אלו, שמתחילות בספר זה – אגרת קל.

שינויי נוסח באגרות

רוב האגרות, לא הגיעו לידינו אלא בהעתקות (בכתבי יד ובדפוסים), ובדרך־כלל בשינויי נוסח קלים ביניהם¹². חלק מכתבי־היד שבהם מועתקות האגרות, נראים מקוריים ומדוייקים יותר, ומהם העתקנו הנוסח שבפנים. ובמקום שיש שינויי נוסח בין ההעתקות, צויינו בשולי הגליון השינויים העיקריים שבהם, כ„נוסח אחר“.

האגרות הנדפסות בזה, מפוזרות בין עשרות כתבי־יד, ובין עשרות ספרים הנדפסים – המצוינים בשולי הגליון, אצל תחלת כל אגרת.

באגרות שנדפסו כבר באגרת־הקודש שבתניא, נעתק בפנים הנוסח הנדפס בתניא, ובשולי הגליון נעתקו שינויי הנוסח העיקריים שבכתבי־יד.

(11) כפי שנדפסו בהוצאה הקודמת, אגרות צד־קמו.

(12) אשר בדרך כלל הם מחמת טעות המעתיק – באחד מהם.

האגרות שנמצאות תח"י ב(צילום) כתי"ק רבינו, הוגהו בהשוואה אליהם, מבלי לציין לשינויי הנוסח שבכת"י מעתיקים, כמובן.

ציונים והערות

בנוסף לציון מקורות האגרות בדפוס ובכתבי־יד, בירור תאריך כתיבת האגרת, ושינויי נוסח שבאגרת, המצויינים בשולי הגליון, וכמובא לעיל.

נכללות בציונים אלו גם ציוני פסוקים ומארז"ל הנזכרים באגרות. וכן מקורות והשוואות, הן לענינים שבהלכה וחסידות שבאגרות, והן לנושאים הקשורים לתולדות ופעילות רבינו.

חלק מאגרותיו של רבינו נכתבו בלשון מליצית, מיוסדת על קטעי פסוקים ומארז"ל¹³. וכדי להקל על הבנת תוכן האגרות, צוינו גם מקורות אלו בשולי הגליון.

כבר הובא לעיל, ששלושים מהאגרות שבכרך הזה כבר נדפסו באגרת־הקודש שבסוף ספר התניא. כ"ק אדמו"ר זי"ע ערך לאגרות אלו (כמו גם על כל ספר התניא) „מראה־מקומות, הגהות והערות קצרות“, שכוללים גם ציונים לשילובי קטעי הפסוקים ומארז"ל שבהן. חלק מהם כבר בא בדפוס¹⁴, והשאר נמצא עדיין בהכנה לדפוס. ציונים אלו נעתקו בספר שלפנינו בשולי הגליון¹⁵.

לכללות נושא זה העיר כ"ק אדמו"ר זי"ע בהגהותיו לאגה"ק סי' כז (מהדור"ב): „ידוע מנהג ישראל חכמיו וגדוליו מימים רבים, וגם בימי רבנו הזקן, לכתוב במליצות לקוחות מן התנ"ך ורז"ל, או גם בקטעי פסוקים ומרז"ל, אף שלא תמיד היו המליצות מתאימות ומוסרות בדיוק את רעיון הכותב. ביחוד נהגו כן במכתבים כלליים, בהקדמות ספרים וכיו"ב. והנה כמו בכמה וכמה ענינים, אחז רבנו הזקן גם בזה בדרכו שלו, וכתב רוב המכריע של ספריו ומכתביו בלשון מדויקת וצחה בלי מליצות יתרות וכו' ובפרט כעבור שנים הראשונות לנשיאותו. נוסף על זה, הנה גם המכתבים וכו' שכתבם רבנו הזקן, על פי איזה סיבה וטעם, במליצות, מדויקים הם גם בזה¹⁶, ובהמליצות עצמם רמוזים כמה ענינים. בהערותי דלקמן נתבארו אחדות מהן, כפי הגלע"ד, והמפורש ילמד על הסתום.“

האגרות יצאו מידי רבינו ללא פיסוק וללא חלוקה לקטעים, ואינם אלא מעשי ידי העורך. וכן נפתחו הראשי־תיבות, להקל על המעיין.

13 בעיקר – אלו שנכתבו בשנים הראשונות לנשיאותו, כדלקמן.

14 על ספר התניא, שער היחוד והאמונה, אגרת התשובה, ואגרת־הקודש סימנים א"כ, וסימן כז.

15 כשהוספנו ציונים והערות לאגרות אלו, הכנסנו אותם בין חצאי רבוע, כדי להבדילם מציוני כ"ק

אדמו"ר זי"ע לאגרות אלו.

16 שאף שהסגנון משולב מקטעי פסוקים ומארז"ל, המליצות מתאימות ומוסרות בדיוק את רעיון

הכותב, בסגנון חד וקל ומובן.

בכמות רבות נדפסו אגרות שנכתבו בתקופת חייו של רבינו, אליו או אודותיו. אגרות אלו מוסיפות הבהרה לכמה נושאים שנידונו באגרות רבינו, ולפעמים אף מתייחס אליהם באגרותיו.

לטעם זה, נוספו בסוף הכרך, קטעי אגרות אלו; בעיקר אלו שמועילות להבנת תוכן אגרות רבינו. ובמקום הצורך מצויין אליהם בפנים הספר, לפי סימני הנספחים, כדי שלא יצטרך המעיין לחפשם בספרים שונים.

נספחים אלו מסודרים כאן לפי סדר תאריכי כתיבתם.

אגרות אלו נכתבו על ידי הרה"ק רבי מנחם מענדל מוויטבסק נ"ע, הרה"ק רבי אברהם מקאליסק נ"ע, ועל ידי סיעתם האריות שבחבורתם שבארץ הקודש; כמו כן נכללו כאן תעודות השחרור והחירות של רבינו מהמאסרים; וכן אגרות כ"ק אדמו"ר האמצעי, והרה"ק רבי אהרן סג"ל מסטאראשעלע – אנשי החצר של רבינו, שכתבו לאנ"ש בתקופת חייו של רבינו הזקן, ועל פי הוראתו.

תצלומי כתי"ק

חלק מהאגרות הנדפסים בספר זה שרדו, והגיעו לידינו בכתי"ק רבינו (או בתצלום כתי"ק). כל אחד מתצלומים אלו ניתן בספר – ליד האגרת הנדפסת.

כן הגיעו לידינו תצלומי 4 מסמכים – בחתי"ק רבינו. 2 מהם נדפסו בנספחים (נספח 28, ונספח 40), ושנים מהם באים לקמן בהמשך המבוא (פרק ח).

ב. אביו של רבינו – ר' ברוך

אגרות רבות שכתב רבינו, אי אפשר לברר את תאריך כתיבתן, אלא על ידי חתימת רבינו; שאם מברך את אביו בברכת החיים, הרי בודאי נכתבה לפני פטירתו של אביו. ולכן יש בזה ענין מיוחד, לברר את תאריך פטירתו של אביו:

בבית רבי (נד, א) מוכיח שהי' חי עדיין בשנת תק"מ, לערך, כי בכמה אגרות של רבינו מאותה תקופה, שראה אותן המחבר בגוכתי"ק חותם את עצמו „במוהר"ב שי". יותר לא עלה בידו לברר, ומכל מקום מודיע, שבסוף ימיו הי' בעיר סולת [סוליש] שבמדינת אונגריין, ושם נפטר, ומסיים: „ואחר שנפטר קברוהו בכבוד גדול ונתנו לו מקום חשוב, וגם החברה קדישא הציבו מצבה על קברו". ועוד מספר שאחר פטירתו נולד בן אצל בעה"ב שסעד אצלו, ונקרא על שמו – ברוך. ונכדו של ר' ברוך זה, שנקרא גם הוא ברוך על שמו, חי עתה (בזמן כתיבת ה„בית רבי") בסוליש.

מצבה זו עדיין קיימת היום, והועתקה בכמה מקומות, וממנה למדנו שהי' חי עד תחלת שנת תקנ"ב. וז"ל המצבה: „פ"נ איש תם וישר הרבני המ' והמופלג מ' ישראל ברוך ב"מ אברהם ז"ל, נפ' ח' לחדש תשרי שנ' תקנ"ב לפ"ק תנצב"ה"¹⁷.

17) בעת כתיבת פרק זה במבוא למהדורה הקודמת של הספר, הורה לנו כ"ק אדמו"ר ז"ע, להתאמץ

מצבת מו"ה ברוך – אביו של רבינו

הספקות בקביעה זו

ב„אגרות בעל התניא“ (ע' א) מקשה על ההנחה שזוהי מצבת ר' ברוך – אביו של רבינו הזקן, מג' טעמים:

(א) שמו הי' „ברוך“, ולא „ישראל ברוך“, כמוכח מכל חתימותיו של רבינו בשם אביו.

(ב) שם אביו הי' „שניאור זלמן“¹⁸ ולא אברהם.

(ג) הוא נפטר לפני שנת תקנ"ב, שהרי ידועים לנו שלשה נכדים של רבינו שנקראו בשם ברוך, והם בני בניו ר' דוב בער ור' חיים אברהם ובן בתו פריידא. האחרון הביא לדפוס את התניא בשנת תקס"ו, ואי אפשר לומר שהי' אז פחות מבן י"ד. – על כרחך שזקנו ר' ברוך שהוא נקרא על שמו, נפטר לפני שנת תקנ"ב.

הבידור בספקות אלו

והנה בקשר להוכחה הא', שהשם על המצבה הוא „ישראל ברוך“ (ולא רק „ברוך“), כתב הרב ישעי' הלוי הורוויץ בספרו „עדן ציון“ ע' צא (וכ"ה במגדל עז ע' תז, זכרונות שילה, מהנ"ל): „אני שמעתי כמה פעמים מאבא מארי ז"ל, כדבר פשוט וברור אשר הי' שמו הר' ישראל ברוך, ורק כשנעשה אחר כך מהמקורבים להבעש"ט נ"ע, חדל לקרות בשם ישראל מחשש הקורא לרבו בשמו“.

להשיג את תצלום המצבה הזאת, ולהדפיסה בספר, יחד עם פיענוח נוסח המצבה, וכן נדפס, כמסופר ב„עבודת הקודש“ ע' לה. שוב סקרתי את הנושא ב„תולדות חב"ד ברוסיא הצארית“ פרק ב.

(18) כמסופר בס' הזכרונות (פרק פ ואילך), ובשלת היחס שבריש „היום יום“: „... הר' משה. ה) בנו הר' שניאור זלמן. ו) בנו הר' ברוך. ז) בנו הוד כ"ק אדמו"ר הר' שניאור זלמן.“

ובקשר להוכחה הב', ששם אביו במצבה הוא „אברהם” (ולא שניאור זלמן); הנה זוהי אחת משתי הנוסחאות שבבית רבי (א, א בשולי הגליון): „איך הי' [אדמו"ר הזקן] נכדו [של ר' משה מפויזנא] לא ידענו ... ובלאזני שמענו שחותנו של הר"ר ברוך הי' נקרא ר' אברהם. ויש אומרים שאביו הי' נקרא ר' אברהם”.

וכן הוא גם בפנקס לאזניא (ראה „מבית הגנזים” פרק א): „היום יום ט"ו כסלו תקי"י" לפ"ק נתקבל התורני מו"ה ברוך ב"מ אברהם¹⁹ להחברא קדישא ... היום יום ט"ו כסלו תקי"ד לפ"ק נתקבל הילד שניאור זלמן בן מהור"ר ברוך להחברא קדישא ... ובכל שנה ושנה מחויב אביו זקנו הנ"ל ליתן ...”.

ובקשר להוכחה הג', שנכדו ר' ברוך ב"ר אליהו הביא לדפוס את התניא בשנת תקס"ו. בזה נמשך אחר טעותו של הבית רבי, שכתב (נז, ב הערה ב) שר' ברוך ב"ר אליהו הנ"ל הוא בן (פריידא) בתו של רבינו הזקן, ובאמת אינו נכדו, אלא הוא המדפיס הידוע בשקלאוו (יחד עם אביו ר' אליהו – בשנים תקנ"ה-ז, ויחד עם שותפו ר' יצחק ב"ר שמואל – בשנת תקס"ו) דובראוונא (בשנים תקס"ב-ד) ולאדי (שם) הדפיס בתקס"ה את הספר עמודי גולה – עם הסכמת רבינו הזקן²⁰). וראה אודותיו א. יערי, קרית ספר כב ע' 52.

ואדרבא, מחתימת אגרות התקופה הזו על ידי רבינו הזקן, נראה לאשר את זמן פטירתו בשנת תקנ"ב, שהרי באגרות שלפני שנת תקנ"ב רגיל לחתום „במ"ו ברוך נ"י”, או „בלא"א מוהר"ב יצ"ו” (ראה אגרות א"כה, ותצלום כתי"ק דלקמן שם), ואילו באגרות שלאחרי שנת תקנ"ב רגיל לחתום „במו"ה ברוך זצלה"ה” וכיו"ב²¹ (ראה אגרת כו ואילך).

גם רואים אנו שכל הנכדים של רבינו שנולדו לפני תקנ"ב לא נקראו על שם אביו ר' ברוך, כמו רבינו הצמח צדק, שנולד בער"ה תקנ"ג, ונקרא מנחם מענדל (על הרה"ק רבי מנחם מענדל מוויטבסק שנסתלק בכדר"ח אייר תקמ"ח).

מאידך גיסא ידועים לנו כמה נכדים של רבינו הזקן, שנולדו אחר כך, ונקראו בשם ברוך: א) בנו השני של אדמו"ר האמצעי. ב) בנו השני של הרה"ק ר' חיים אברהם. ג) בנם השני של ר' אליהו ופריידא (בת אדמו"ר הזקן).

מכל הנ"ל נראה שיש לקבל את ההנחה, שאביו של רבינו נפטר בח' תשרי תקנ"ב, וכאמור במצבתו הנ"ל.

19) לכאורה הי' אפשר לומר, שר' ברוך (ואביו ר' אברהם) שבקטע הראשון אינו אביו (וזקנו) של אדמו"ר הזקן שבקטע השני. אמנם מהמשך הקטעים נראה שהוא הוא; בפרט מה שכתוב בקטע השני „אביו זקנו הנ"ל”, ולא נתפרש בקטע זה מיהו אביו זקנו הנ"ל, שלכאורה הכוונה להנזכר בקטע הראשון „מו"ה אברהם”.

20) כדלקמן אגרת פח.

21) ועדיין יש לעיין, מהו הטעם שבאגרות תקנ"ב איננו מוצאים שיכתוב בחתימתו, כנהוג, „במו"ה ברוך זצלה"ה הכ"מ”.

השינויים בכתבי היד

כשאין לפנינו אלא העתקה מהאגרת, קשה לבנות על זה לבד, כי כנראה המעתיקים לא דייקו כל כך בפרט זה; ובאגרות רבות ישנם בזה שינויים – בין העתקה אחת לחברתה.

ויש מקום לשער, שכאשר יש סתירה בין ההעתקות, הנה בתחלה נכתב „נ״י“, אלא שבעת העתקת האגרת בכתב־יד כבר לא הי' אביו של רבינו בחיים, ולכן שינו כמה מעתיקים, לכתוב „זלה״ה“ במקום „נ״י“.

ומטעם זה נראה, שכל מקום שיש סתירה בין ההעתקות, מסתבר יותר לקבל את גרסת „יצ״ו“, והיינו שנכתבה לפני תשרי תקנ״ב.

גם בכללות נוסח החתימה יש שינויים בין ההעתקות: בתצלומי כתי״ק האגרות שהגיעו אלינו חותם בנוסח כמעט אחד, בתקופה שלפני תקנ״ב: „שניאור זלמן במ״ו ברוך נ״י“, ובתקופה שלאחר תקנ״ב: „שניאור זלמן באמ״ו מ״ו ברוך זלה״ה״²², או רק „שניאור זלמן“.

מכל מקום לא שינינו ממה שנמצא בהעתקות. וכשיש שינוי בין העתקה לחברתה, בדרך כלל הערנו על כך בשוה״ג.

ג. מעמדות ארץ הקודש

הזכות והחובה במעמדות ארה״ק

כדי להקל על הבנת תוכן האגרות, נסקור בזה את הנושאים העיקריים שבספר²³. ונתחיל עם נושא „מעמדות ארץ הקודש“, כפי שהוא מתבטא באגרות שלפנינו.

חלק ניכר של אגרות רבינו קשורות לענייני מעמדות אה״ק, שרבינו ניהל את גבייתן ומשלוחן לארה״ק – במשך כל השנים תקל־ח־תקע״ב.

באגרותיו ביאר רבינו בדרך החסידות, את גודל ענין נתינת הצדקה בכלל, ואת צדקת ארץ ישראל בפרט, וביחוד – תמיכת רבותינו שבא״י אשר בצלם נחי' בגוים (אגרת יז), אשר לא הניחו כמותם בחו״ל (אגרות ג. יב), ועלינו לשבח לה' על שזיכנו בצדקת ארץ ישראל, ושהוא כאילו מפרנס את השכינה (אגרת כה), ואשר בצילה נחי' בגוים, כידוע שחו״ל שותה מתמצית ארץ ישראל (אגרת לט).

את הגבאים שבכל עיר הזהיר רבינו „להיות זהירין וזריזין במלאכתם מלאכת הקדש בהשגחה פרטי' בעינא פקיחא ותדירא, בלי שום רפיון ידיים וברכים כושלות ועצלות ח״ו ... גם אם ידחהו המדחה בלך ושוב לך ושוב, אפי' ק' פעמים, עד יצא

22) פעם אחת: „שניאור זלמן במ״ו ברוך זלה״ה“. ובחתימה הרשמית בעת המאסר וגאולה: „שניאור זלמן בן ברוך זלה״ה“.

23) נושאים נוספים בתולדות רבינו, נסקרו בספרים „תולדות חב״ד בארץ הקודש“ מבוא ופרקים א.ד. „תולדות חב״ד ברוסיה הצארית“ פרקים א.ל.ד. „תולדות חב״ד בפולין ליטא ולטביא“ פרקים א.ג.

כנוגה צדקו ... מוטל עליו לעשות טעדי ותחבולותיו האפשריות בלי שום מונע בעולם" (אגרת לב).

כל כך נתקבל הדבר לזכות הנותן, עד אשר בשעה שאחד אמר דברי שקר בשם רבינו, הענישו רבינו במה שכתב לראשי הקהלה, "בבוא ציר נאמן מה"ר יעקב סמיליאנער לגבות מעות אה"ק תאמרו לו בשמי שלא יקבל ממנו אפי' פרוטה אחת" (אגרת ט). וכעין זה באגרת נוספת: "עלינו להרחיקו בכל מיני הרחקות בעולם, גם שלא לקבל ממנו מעות אה"ק" (אגרת כד).

ועוד כתב רבינו, בשעה שרבינו עשה מגבית והערכה לצורך פדיון שבויים (אגרת כד): "וכל אשר ליתן כפי הערכה אשר נערך עליו ... שלא לקבל ממנו מעות אה"ק, לבל יעלה זכרונו לטוב לפני הצדיקים יושבי אה"ק".

כל שנה (בחדשי החורף), בשעה שהשד"ר הי' נוסע לעיירות אנ"ש לגבות את תרומות מעות ארה"ק, הי' רבינו כותב אגרת מיוחדת ומוסרו על ידו, בביאור גודל ענין צדקה זו. ואחר כך הי' מוסיף המלצות לתמיכת אנשים פרטים שבארה"ק, לפי עניניהם.

חלק החסידות שבאגרות אלו הי' נעתק לרוב על ידי החסידים, והם הם אלו שנדפסו באגרת הקודש שבתניא. ולפעמים היו איזה חסידים מעתיקים את האגרת בשלימותה, עם ההמלצות הפרטיות שבה.

גם לפעמים הי' בא שד"ר מארה"ק לסבב בעיירות עבור עצמו, ורבינו הי' כותב עבורו המלצה לאנ"ש. גם אגרות אלו היו לפעמים נעתקים על ידי איזה מהחסידים. אלו ואלו מועתקים בספר שלפנינו, מאשר הגיע לידינו.

האיסור להלוות ממעות ארה"ק

דרך פעולתו והקיפה השתנו כמה פעמים במשך שנים אלו. פרטים אלו מתבהרים לנו מתוך אגרותיו של רבינו שהגיעו לידינו.

אגרות רבות קשה לעמוד על תוכנן מבלי ידיעה מוקדמת של דרך פעולתו והקיפה באותה תקופה. לכן נקדים בזה בקצרה ראשי-פרקים מהנ"ל.

בשלהי תקל"ז עלתה לאה"ק שיירה גדולה של חסידים, בראשות הרה"ק רבי מנחם מענדל מוויטבסק, הרה"ק רבי אברהם מקאליסק והרה"ק רבי ישראל מפולוצק. עם הגיעם לארה"ק התיישבו בצפת ת"ו, ראו שאין הקומץ משביע את הארי, והוכרחו מיד לשלוח את הר"י מפולוצק הנ"ל לחו"ל על-מנת להסדיר את גביית מעמדות אה"ק. ברוסיא עסק בזה יחד עם הרה"ק רבי ישכר בער מליובאוויטש ועם רבינו.

הסדר שסידרו הוא, שכל אחד מאנ"ש ברוסיא יתחייב לתת סכום מסויים למעות ארה"ק במשך השנה, וימסור אותם לידי גבאי מעות ארה"ק שבאותה עיר. פעם בשנה יסעו שד"רים מיוחדים לכל העיירות האלו, לגבות את המעות שבידי הגבאים. אחרי גביית המעות מהעיירות ישלחו את כל המעות, על ידי שד"ר מיוחד לארה"ק.

אחרי שאנ"ש היו מוסרים את תרומותיהם לידי הגבאי שבעיר, ועד שהגיע אליהם השד"ר לקבץ את המעות, היו המעות נשמרים בידי הגבאי, ולפעמים הי' הגבאי מלווה את המעות האלו לצורך שעה, ואחר כך בבוא השד"ר, לפעמים לא היו המעות בידי הגבאי, ויצאו מזה מכשלות גדולים.

אז פנו שלשת הרבנים הקדושים האלו, הרה"ק רבי ישראל מפולוצק הרה"ק רבי ישכר בער מליובאוויטש ורבינו, באגרת כללית אל אנ"ש והגבאים, להודיעם, שאיסור גדול הוא להלוות מעות אלו השייכים כבר לחכמי ארה"ק, ואף גזרו על כך בחרם, שלא להלוות מקופת ארה"ק (אגרת א).

באגרת הרה"ק הרמ"מ מוויטבסק, שכתב מארה"ק בד' אדר תקמ"ב (נספח 1) הוא אישר, "בכל תוקף ועוז, על מה שגזרו החכמים השלמים ה"ה הרבנים הנ"ל, שכל הכסף הנגבה יהא מונח במזומן, ולא לשנות להוציא לשום דבר, אף של מצוה, ופשיטא שלא להלוות על הוצאות עוברים ושבים".

בין השנים תקמ"ב-ד נסתלק הר"י מפאלצק, והרי"ב מליובאוויטש כסף עצמו לרבינו, כך שמעתה ואילך ניהל רבינו בעצמו את עדת החסידים ואת המעמדות הנגבים ברוסיא²⁴, ומעתה הי' רבינו בלבדו פונה לקהל אנ"ש בקשר למעות ארה"ק. בכמה מאגרות השנים הראשונות (תקמ"ג – תקנ"ג) חזר רבינו וביאר את האיסור והחרם זה, והוסיף וכתב, שמי שעובר על גזירה זו יקבל נזיפה ויתירו לו (אגרת ז), ויבקש מחילה (אגרת טז), וישב על הארץ ויתירו לו (אגרת כה). ויאסוף עשרה ויתירו לו (אגרת ל), ובתוספת זירוז (אגרת לב).

סילוק המעות לגבאים

גם כאשר הגבאי הי' שומר אצלו את המעות שקיבץ, הרי לפעמים היו אנ"ש דוחים את מסירת המעות לידי הגבאי מיום ליום, וכאשר השד"ר הי' בא לאסוף המעות, לא היו עדיין המעות בידי הגבאי, וגם מזה היו באים מכשולים, בדחיית קבלת ומשלוח המעות לארה"ק.

באותה אגרת כללית אל הגבאים, הוסיפו ותיקנו שלשת הרבנים הקדושים הנ"ל (אגרת א), אשר מה שהתחייב כל אחד מאנ"ש לתת למעות ארה"ק במשך השנה, יחלק לפי התקציב לכל שבוע, ולפני הרגל ימסור את כל המעות שהקציב – לידי הגבאי שבעיר, והיינו, "ליתן דבר קצוב מדי שבוע בשבוע לקופת אה"ק, שיהיו זהירין וזריזין לפני כל רגל ורגל מכל רגלים לסלק כל מה שמגיע מהם עד רגל ההוא", באופן שכאשר יבוא השד"ר לאותה עיר, יהיו כל המעות בידי הגבאי.

את התקנה לסלק המעות לגבאים לפני כל רגל ורגל, חזר וכתב רבינו שוב כמה פעמים, בשנים תקמ"ג-ד (אגרות ב. ג).

אחר כך, בשנת תקנ"ב, הוסיף והתקין רבינו (אגרת כה): "עוד זאת אדרוש

(24) ראה תולדות חב"ד בארה"ק פרק ב.

ואבקש מאת כל אנ"ש, שיחשוב בנפשו הנדבות והנתינות שלו לאה"ק מדי שבוע בשבוע, ולסלק להגבאים שבעיר מדי שבת בשבתו, בכדי אשר לא תכבד העבודה עליו כאשר יבא הגובה ציר נאמן מו"ה יעקב סמלייאנר או שלוחיו".

כשהגיעה אליו הידיעה שנהגו כן בכמה עיירות, כתב לאנ"ש (אגרת כט) „באתי בת"ח והודאה על העבר ... על שמועה טובה ... המתנדבים ... לפרוע ... ליד גבאי אה"ק תובב"א, כל ערך נדבתו המגיע לכל שבוע ושבוע לפי ערך אשר התנדב לכל השנה", ומוסיף „בקשה על העתיד ... לילך בדרך ישרה זו", ומהגבאים מבקש „להודיע לי במכתב שמות האנשים הממלאים ידם לה' לסלק כל נדבותיהם מדי שבת בשבתו, ולפחות מדי חדש בחדשו ... וגם שמות הנחשלים אחריהם ... אולי יתן ה' בלבי עצה לחזק ידיים רפות ולאמץ לבם בגבורים".

אחר כך, בשנת תקנ"ג, סיפר רבינו (אגרת לו) אודות „מכתבים רבים ממקומות רבים ... אשר כל אנ"ש קיימו וקבלו באה"ר וחבה יתירה לסלק מעות ארץ ישראל מדי שבת בשבתו או מדי חודש בחדשו ... אך אל איזהו מקומן אשר עדיין לא קיימו וקבלו ככה, אליהם תטוף מלתי ותזל כטל אמרתי לזרו לזריזים ולחזק ידיים רפות במתן דמים מעות אה"ק מדי שבת בשבתו, ולפחות מדי חדש בחדשו, מערכו הקצוב לערך שנה".

סיום הגבייה קודם הפסח

ועדיין היו מכשולות בגביית מעות ארה"ק, שהרי עד אשר סיימו השד"רים את גביית המעות בכל העיירות, וסידור החשבונות, כבר הגיע סוף הקיץ, ועד שהגיעו השד"רים עם המעות לארה"ק כבר ה' אמצע החורף, שאז כבר התייקרו המוצרים ביותר. ולכן השתדלו להזדרז ביותר בגביית המעות, כדי שיגיעו לארה"ק קודם עת היוקר.

על כך כתב רבינו לאנ"ש (אגרת נה): „הרבה טרחנו לזרו לזרוזין ביתר שאת לגמור כל גביות ואסיפות כסף הקדשים עד תומם קודם פסח, בכדי שיוכל לעלות ולהגיע לאה"ק בעת שהפירות והתבואה בזול, ואין כל הכסף הגבוי ונאסף אחר הפסח כדאי בנזק והפסד מרובה ביוקר ההוה שם בחורף, כמעט לידון בתשלומי כפל".

ולכן התקין רבינו תקנה חדשה, בשנת תקנ"ז (אגרת נג): „כבר עלה במוסכם אצלנו ... שלא לקבל שום מעות אה"ק אחר הפסח, בכדי שלא יהי' שום מניעה מלסדר ולגמור הפנקסאות מיד אחר הפסח, כדי למהר הולכת כסף הקדשים לאה"ק, בכדי שיעלה ויבא ויגיע שמה לא יאוחר מר"ח מרחשון ... עודף היוקר שנתייקר השער מחטים ושמן זית בחורף יותר מבמרחשון סך עצום ורב, ולפעמים קרוב לכפלים".

גבאי מעות ארה"ק

כבר נזכר לעיל, אשר סדר גביית מעות ארה"ק ה' על ידי גבאי מעות ארה"ק

אשר בכל עיר. בחלק מאגרות רבינו בנושא מעות ארה"ק פונה אל „הגבאים גבאי צדקות אה"ק" (אגרות טז. כג. לב).

אמנם לא רק על גביית מעות ארה"ק היו ממונים גבאים אלו; גבאים אלו היו נציגי רבינו בעיירות אלו בכל עיניי אנ"ש. לקמן פרק ו נדון בנושא „תקנות לאזניא", מי מאנ"ש מקבל רשות לבוא אל רבינו, ומתי. גם התעסקות זו מסר רבינו אל גבאי מעות ארה"ק שבכל עיר, באגרת שכתב בשנת תקנ"ג (אגרת לה): „ובקשתי שטוחה ופרוסה לפני כל אוהבי ורעי כל אנ"ש בכלל, ובפרט המתעסקים בקדשים, הגבאים דאה"ק תוב"ב, אליהם הוכפלה בקשתי בכל לב ובכל נפש, להשגיח בעינא פקיחא לפקח פקוח נפשי ממש לעצור בעם ה' הנוסעים למחננו".

וכן כתב בשנת תקנ"ה (אגרת מג): „כל הנוסעים למחננו מאנ"ש ... לא יסעו בלתי מכתב העדאה מהגבאים שבעירו שכבר עברה שנה תמימה שנסע למחננו ... ועל הגבאים להשגיח על זה תמיד ... וגם לאנ"ש החדשים הדרים בישובים, יקחו מכתב הנ"ל מהגבאי שבעיר הסמוכה, ושייך לו לנתינת מעות אה"ק, והגבאי יעשה לו פנקס מיוחד לרשום בו שמות הנוסעים למחננו".

וכן בשנת תקנ"ו (אגרת נ): „כל אנ"ש החדשים זמן זמניהם לבא לכאן ... ועל הגדולים להזהיר את הקטנים, שאם יודע לו מאיזה איש חדש קטן או גדול שמעורר את עצמו לבא לכאן, שיתן ידיעה להגבאים דאה"ק שבעירו, ועל הגבאים למונעו מלבא".

מכל אלו נראה שגבאי מעות ארה"ק שנתמנו בכל עיר, היו העומדים בראש קהלת אנ"ש, שכל עיניי אנ"ש היו נחתכים על פיהם, והם היו המתווכים בין רבינו לבין אנ"ש שבכל עיר.

שד"רי מעות ארה"ק

כבר נזכר לעיל, שהיו שני סוגי שד"רי מעות ארה"ק:

(א) השד"רים הנוסעים בכל עיירות אנ"ש, לגבות את המעות המונחים אצל גבאי העיירות.

(ב) השד"רים המוליכים את המעות הנגבים ומביאים אותם אל ארה"ק.

הולכת המעות לארה"ק היתה בדרך כלל על ידי השד"רים הבאים מארה"ק, שהם היו נוסעים מעיר לעיר לעשות מעמדות לעצמם. ואחר כך כשהיו חוזרים לארה"ק, היו מוסרים בידם גם את כל המעות שנאספו על ידי הגבאים שבעיירות, ועל ידי השד"רים הנוסעים לעיירות, כדי להובילם לארה"ק.

אמנם לפעמים לא הי' באותה שעה שד"ר מארה"ק הנוסע לארה"ק, ואז הי' שולח רבינו את אחד מהשד"רים שבחו"ל, שיסע ויוביל בעצמו את המעות האלו אל ארה"ק.

כך הי' בשנת תקנ"ו, כמסופר על ידי רבינו (אגרת נג): „ברם זכור אותו האיש לטוב, הי' הרבני המופלא הותיק מו' דוב בער שד"ר הנ"ל, אשר השליך נפשו מנגד

לעבור ארחות ימים בשנה שעברה, להיות שליח להולכה והבאה, להביא כסף הקודש לאה"ק תובב"א, כי לא הי' שליח אחר זולתו".

המדובר במו"ה דובער מדובראוונא, שהי' אחד משד"רי חו"ל בשנת תקנ"ה, ובראשית תקנ"ו נשלחו על ידו המעות לארה"ק²⁵, ומסיבה נתעכב על הגבול באוקראינה, כמסופר על ידי רבינו (אגרת מט): „והנה ידידנו מ"ו דובער נ"י מדובראוונה, שד"ר הכולל דשנה שעברה, אשר נתעכב שם על הגבול, מחמת מאורע הידוע ומפורסם, ובקרוב יסע לדרכו והילוכו בקדש אי"ה".

גם נזכרת עובדה זו במענות רבינו למלשינות תקס"א (אגרת עד, במענה על הטענה השביעית): „קרה לא פעם, כי אף שלא הגיע לכאן שליח מירושלים נסע יעקב²⁶ זה לאוקראינה, ומשם שלח את הכספים שאסף באמצעות שליחים שהגיעו לשם מירושלים, או על ידי אלו הנוסעים משם לארץ ישראל, בין שדעתם להשתקע שם ובין שדעתם לחזור לכאן".

בשעה שהיו השד"רים הבאים מארה"ק, מסבכים בעיירות לעשות מעמדות לעצמם, היו מבקשים מהגבאים שבעיר, שיתן לו לצורך עצמו – גם מעות ארה"ק שבקופה הכללית המונחת אצלו. על זה תיקן רבינו, שהשד"רים מארה"ק המסבכים בעיירות לאסוף עבור עצמם, יוכלו לקבל מהגבאים, (א) לא יותר מט"ו רובל. (ב) שט"ו רובל אלו לא יהיו יותר מחומש מהמעות שבקופה הכללית שאצלו, שהן המעות שהתאמץ הגבאי לאסוף עבור אחינו יושבי אה"ק. וכך כתב אל הגבאים (אגרת לב): „עוד זאת באתי להזהיר ולהודיע, שאין רשות לשום גבאי המתעסק בקדשים בהתאמצות עצומה, ליתן ממעות התאמצות שלו לשד"ר מאה"ק דנחתין מהתם להכא, יותר מחומש ההתאמצות, וחומש לבד יוכל לחלק לכל שד"ר דאה"ק הבאים אלינו לטובה מדי שנה, ובלבד שלא יעלה החומש יותר מט"ו רובל. גם אם יהיה הסך ההתאמצות ק' רובל ויותר, לא יחלק להם יותר מט"ו רובל, שלא לתת מגרעות בקדש לאחינו יושבי אה"ק וד"ל".

ציר נאמן מו"ה יעקב מסמיליאן

שד"רי חו"ל הנ"ל, שהיו נוסעים כל שנה מעיר לעיר, היו פועלים תחת פיקוחו של הגבאי הראשי מו"ה יעקב מסמיליאן, שמכונה בשם „ציר נאמן" באגרות רבינו (אגרות ט. יא. כה), ובאגרות מוהרמ"מ מוויטבסק (נספחים 1. 6).

הוא התחיל במלאכתו זאת לפחות בשנת תקמ"ב, ונזכר באגרות שנה זו (נספח 1). והמשיך בזה כל ימיו – לפחות עד אחרי שנת תקס"ה (נזכר כמה פעמים באגרת פט, מאלול תקס"ה).

25) באותן שתי אגרות נזכרים גם שד"רי חו"ל של השנים תקנ"ו (מו"ה רפאל), ותקנ"ז (מו"ה שלמה מביעשינקאוויץ).

26) מסמיליאן, השד"ר הכללי בחו"ל, כדלקמן.

באגרת הרה"ק מוהרמ"מ מוויטבסק לרבינו, מבקשו לחזקו ולהעמידו על משמרתו (נספח 6): „אהובי רחימי, מצוה וחובה לחזק ואמץ את לב אהובי וידידינו המופלא הוותיק ונאמן בכל דרכיו מו' יעקב סמילאינר, לעשות מלאכתו ולהעמידו על משמרתו בחזקה“.

במענות רבינו למלשינות במאסר השני, סוקר את פעילותו (אגרת עד במענה לטענה השביעית, תרגום מרוסית): „ושליחים אלו בחרו להם אדם נאמן שיאסוף את כספי הנדבות עד שיגיע השליח מירושלים ... שמו של אותו נבחר הוא יעקב [יענקל] בן לייב מסמולין ... כל הנדבות מגיעות לארץ ישראל באמצעותו של אותו יעקב, שהרי מגיעות אליו משם קבלות חתומות על ידי היהודים המתגוררים שם, כדי שיוכל להראות לכל אדם שנדר נדרים כאלו, שנדבתו הגיעה אליהם בשלימותה לכל המתפלל שם לה, והסך המגיע לכל אחד נתקבל אצלו במלואו“.

פעם אחת הי' רינון על אודות חילוקי דעות בינו לבין רבינו (לא נתברר תוכן חלוקי הדעות), ואנ"ש שחשדוהו בזה התרחקו מאתו. אחר כך התברר שהיתה כאן טעות ואי הבנה. את כל זה סקר רבינו לפני אנ"ש (אגרת יא): „עתה זאת אדרוש ולא אחשה ולא אוכל להתאפק מגודל מרירות לבי, ומר לי על כוס יגון אשר שתה ציר נאמן הרבני המופלג הוותיק מ"ה יעקב ס[מילאינער], וכל היסורין ושברון לב וכל הרפתקאות דעדי עליו אשר לא חמס בכפיו ולא מרמה בפיו, וכאשר נודע לי באמת [כי] במישור ובשלום הלך אתי ובריתי נאמנת לו, ויהי חלקו עם מי שחושדין אותו ואין בו. ואי לזאת מעי מעי אוחילה לפני כל האנשים הסרים למשמעתי לסעדי ולתמכו בימין צדקם, ולהראות לו אהבה רבה ביתר שאת וביתר עז וחיבה יתירה“.

הוא גם חתום על תקנות לאזניא של רבינו בשנת תקנ"ו (אגרת נ): „יעקב בהרא"ל מסמיליאן²⁷“.

בנוסף למה שהוא הי' ממונה על שד"רי חו"ל, גם הוא עצמו הי' נוסע לעיירות לגבות המעות מגבאי העיר. באחת האגרות כותב רבינו (אגרת פט): „שליחות של מהרי"ס, שהוא ערך שליש מכל המשולחים“.

במשך כל התקופה הזאת הי' הר"י מסמיליאן מתכתב עם רבותינו שבארה"ק, ועם השד"רים הנוסעים לעיירות. אודות הקורות עם מכתבים אלו אחרי פטירתו, סיפר אחד החסידים (נספח 36): „אחר פטירת הנאמן הכולל הרב ר' יעקב מהרי"ס בק' סמיליאן, החסידים דקהלה הנ"ל נתנו כל הכתבים והחשבונוות בתיבה, וחתמו אותה, ושלח לכ' אדמו"ר מהרש"ז זי"ע לקהלת לאדי, והי' מונח חתום אצלו התיבה ההיא, ופעם אחת הי' אדוני אבי שי' אצלו במחיצתו בקהלת לאדי ... ואז בפני אדוני אבי פתח את התיבה“.

27 ראה גם מכתבו ביסוד המעלה ח"ב ע' שה, וחותם: „יעקב בלא"א כמהור"ר ארי' ליב זצללה"ה מסמיליאן“.

מסתבר שכל התיבה הזאת נשרפה בשריפה הגדולה בבית רבינו בלאדי, בשלהי חורף תק"ע (ראה נספח 38).

כולל רייסין וכולל וואלין

רבינו לא הסתפק במגבית מעות ארה"ק שבעיירות אנ"ש ברוסיה, אלא ערך מגביות דומות גם בעיירות אוקראינה-וואלין.

החסידים באוקראינה-וואלין לא היו מכירים את רבינו די הצורך, ולכן הי' רבינו מבקש את מכריו, תלמידי הרב המגיד ממעזריטש אשר באוקראינה-וואלין, לעורר את החסידים שלהם להשתתף במגביות מעות ארה"ק, על ידי שד"ר מיוחד ששלח רבינו לאוקראינה-וואלין.

הגיעה לידניו אגרת שכתב רבינו אל הרה"ק רבי מנחם נחום מטשערנאביל (אגרת לז): „באתי בתפלה קצרה, אל יחר בעיני אדוני אשר העתרתי דברי עליו לזרז לזריזין כמותו ירבו בישראל. אך כי בטחתי ברוב חסדו וענותו תרכני להטריח אותו צדיק בתיבות הרבה למחול עכ"ה, לכתוב לכל הסרים למשמעתו ומסתופפים בצלו על אודות חיזוק ישיבת אה"ק, לבא על החתום על מעמדות נכונות, לשלוח תמידין כסדרן מידי שנה בשנה, לפרנסת אחינו יושבי ארה"ק ... וכאשר יפרש שיח מוכ"ז הרבני המופ' בתורה ויראה מו' חיים הלוי שד"ר, וגודל ההכרח העצום, מרוב החובות אשר השתרגו ועלו על צוארם מפני צוק העתים והיוקר הגדול וההסגר פעמיים, ה' יאמר לצרתם די".

שוב מזכיר זאת רבינו בכמה מאגרותיו: „לשד"ר דאשתקד שיהי' בוואלין" (אגרת לג). „במדינות וואלין ואוקראינא ... כי גם הם ממחזיקים אה"ק ויושביה" (אגרת מז). „אסיפות הכסף הכולל דמדינת וואלין הנשלח גם כן על ידי השד"ר שלנו" (אגרת נה).

במשך השנים עלו כמה מיושבי אוקראינה-וואלין לארה"ק והתיישבו בטבריא, ואז עמדו כמה מאנשי אוקראינה-וואלין ודרשו להתחלק ממשלוח מעות ארה"ק שנשלח מרייסין, והיינו לארגן כולל מיוחד ליושבי ארה"ק העולים מאוקראינה-וואלין, ואשר המעות הנגבים באוקראינה-וואלין יתנו רק לאנשי אוקראינה-וואלין אשר בארה"ק.

בשנת תקנ"ו שלח רבינו שני שלוחים לוואלין לפשר ביניהם, וכתב על כך לאנ"ש (אגרת מט): „והנה הצדיקים המפורסמים דמדינות הנ"ל, מכניסים עצמן בעובי הקורה, להשבית ריב ומדון ולתווך השלום. אך אין לאל ידם לגמור הדבר, בלי ידיעת והסכמת שד"ר הכולל שלנו. והנה ידידנו מ"ו דובער נ"י מדובראוונה, שד"ר הכולל דשנה שעברה ... איננו רוצה להעמיד על דעתו בזה איך ומה להתפשר עמהם שם. ולזאת שלח אלי מכתב לשאול את פי, ואת פי ידידנו מ"ו רפאל שד"ר הכולל שלנו דהאי שתא, וגם ביקש מאתנו, שיסע לשם ידידנו מ"ו רפאל שד"ר נ"י תיכף ומיד, להיות לו לעזר ולסעד לגמור השלום בכי טוב עצהיו"ט, להיותו יודע ובקי בטיב הנהגת והצטרפות חיזוק ישיבת אה"ק תובכ"א, לחזק כל אשר ימצא בו בדק".

אודות דיוני „הצדיקים המפורסמים דמדינות הנ”ל” מסופר ב„יסוד המעלה” (ח”א ע’ שלה”ו), שהדיונים היו בראשות הרה”ק רבי לוי יצחק מבארדיטשוב. וההחלטה היתה שלא לגרוע ממעמדו של כולל רייסין בראשות הרה”ק רבי אברהם מקאליסק, שהי’ אחראי גם על ההוצאות הכלליות של הקהלה בטבריא, אלא שבנפרד ישלחו בני אוקראינה-וואלין את תמיכתם לאנשי אוקראינה-וואלין שבטבריא. ובשלהי אותו חורף תקנ”ו, התחילו אדמו”רי אוקראינה-וואלין לארגן מגביות נפרדות ברחבי המדינה²⁸.

כיון שכך תוקן גם, שמעתה יסע שד”ר רוסיא ישיר לארה”ק, ולא יתעכב בעיירות אוקראינה-וואלין, ואת המעות שיגבו בוואלין ישלחו הם בנפרד.

על התוצאות האלו כתב רבינו (אגרת נה): „והנה הרבה טרחנו לזרז לזרוזין ביתר שאת לגמור כל גביות ואסיפות כסף הקדשים עד תומם קודם פסח²⁹ ... אך עד עתה לא עלתה בידינו בסיבות עיכוב ואיחור אסיפות הכסף הכולל דמדינת וואלין הנשלח גם כן על ידי השד”ר שלנו, כמצוה עלי[ה]ם מפי אדמו”ר הרב הקדוש המנוח³⁰ זצלה”ה, אך עתה הפעם על ידי סיבות שונות עלה במוסכם באה”ק שהשד”ר שלנו ימשוך ידו ממעות הכולל שבוואלין, שלא להיות להם שליח להולכה, רק ישלחו על ידי אחד מאנשי פלניא שבאה”ק, והשד”ר שלנו לא ימתין עליו כלל וכלל”.

מתחיל מתקופה זו התחלקו לשני כוללות נפרדים: א) כולל רייסין. ב) כולל וואלין.

כולל חב”ד

לקמן פרק ז יסופר אודות הפילוג בשנים הבאות בין חסידות הכללית לבין חסידות חב”ד.

בשנת תקס”ג גבה טורא בין הרה”ק מוהר”א מקאליסק לרבנו, עד שהשד”רים מארה”ק אמרו משמו, שלא לקחת כסף המעמדות מרבנו, רק לשלוח שד”רים בעצמם לעיירות. רבינו לא האמין שיצאו הדברים מפיו של מוהר”א, וגם בתקס”ד כתב (אגרת פו) שאינו מאמין שיצאו הדבריו מפיו. אך בשנת תקס”ה כתב זאת מוהר”א בכמה מכתבים לחו”ל, ורבנו השיב לדבריו בשלהי שנת תקס”ה, וביאר בארוכה את עניני המחלוקת והשתלשלותם (אגרת פט).

כל זה לא הועיל, ומאז תקס”ה שלח מוהר”א את שלווחיו לחו”ל לגבות הכספים בנפרד (נספחים 32-34), ורבנו שלח מעות עבור החסידים שלו שבאה”ק, אשר התיישבו אז בעיקר בצפת, ורבינו כתב אודותם: „להחיות רוח שפלים ... עניי צאן קדשים אשר בעה”ק צפת תובכ”א ממדינתינו” (אגרת קא). „ויצווה למסור בשלימות

28) אגרותיהם נדפסו ביסוד המעלה ח”ב סי’ פב, בתאריכים כ”ב אדר, ב’ אייר, כ’ תמוז תקנ”ו.

29) כמובא לעיל – טעמי הדבר.

30) רבי מנחם מענדל מוויטבסק, שנסתלק בבדר”ח אייר תקמ”ח.

בצפת תובב"א לכל אחד ואחד כפי הרשימה ... לכל אחד ואחד מהנקובים שם בשמותם וליקח קבלה מכל אחד ואחד בפרטות ולשלוח לכאן" (אגרת קה).

גם אחרי הסתלקות רבינו, המשיך כ"ק בנו אדמו"ר האמצעי, לשלוח את המעות באותה דרך, כמסופר באגרות-קודש שלו (אגרת יד): „כפי הרשימה שמצאתי במכ"ק [אאמו"ר] ז"ל לשלוח לאה"ק לאנשים מיוחדים בצפת ... והוספתי על הרשימה שלו עוד כו' ... וגם רבים מטבריא מאנשי פולין דשם השלמים אתנו".

אחר כך, בתקופת חיי כ"ק אדמו"ר האמצעי, העביר את קבוצת חסידי חב"ד מצפת לחברון, ושם ייסד את „כולל חב"ד", כמסופר בתולדות חב"ד בארה"ק פרקים ה"ו.

אגרות רבינו למעות ארה"ק

כאמור לעיל, הנה כל חורף נסעו השד"רים לעיירות אנ"ש, לגבות את מעמדות ארה"ק שניגבו במשך השנה על ידי גבאי מעות ארה"ק שבעיר.

לקראת נסיעה זו של השד"ר, הי' רבינו מוסר על ידו אגרת מיוחדת, לעודד את אנ"ש לתרום למטרה קדושה זו³¹. באגרת זו הי' מבאר את מעלת הצדקה, ובעיקר צדקת ארה"ק, על פי החסידות, ובהמשך הי' מורה גם הוראות פרטיות או המלצות עבור מעמדות של אנשים פרטיים³². בשנים הראשונות הי' מקצר בביאורים אלו בחסידות, ובשנים הבאים הי' מאריך יותר.

ביאורים אלו בחסידות, נלקטו ונדפסו אחר כך ב„אגרת-הקודש" שבתניא, היינו שנשמטו ההמלצות הפרטיות, ונדפס רק הביאור בחסידות.

כעת, אחרי שסודרו כל האגרות שהגיעו לידינו, יש לנו האגרות שכתב רבינו כמעט בכל השנים, משנת תקמ"ג עד שנת תקס"ג³³. בשנים הראשונות נכתבה האגרת בשלהי השנה (חודש אלול), ובשנים הבאות – בתחלת החורף, לקראת נסיעת השד"רים בעיירות במשך חדשי החורף.

חלק מתאריכי האגרות נתפרשו בכתבי היד, חלק מהם מוכח מתוכן האמור בהן, וחלק הם רק השערה, על פי איזה פרטים שנזכרו באגרת. מאלו ומאלו סודרה רשימת האגרות לפי סדר השנים תקמ"ד-תקס"ג³⁴:

31) ראה לקמן אגרת פט: „שהם נותנים רק על פי מכתבי".

32) ולפעמים הי' מוסר אגרת נוספת, במיוחד להמלצות עבור אנשים פרטים, לכן יש לפעמים יותר מאגרת אחת לאותה שנה.

33) כנזכר לעיל שבשנת תקס"ג התחיל הפילוג, ומהשנים הבאות לא הגיעו לידינו אגרות כלליות המוקדשות לנושא מעמדות ארה"ק (רק בתוך מגביות שאר הצדקות נכללת גם המגבית לתמיכת אנ"ש בצפת. ראה לדוגמה אגרת קא).

34) עוד יש אגרת אחת לזירוז מעות ארה"ק (אגרת קט), שעדיין אין לנו השערה לתאריכה, וכנראה משלמת את אחת השנים החסרות שברשימה שלפנינו.

אלול תקמ"ג	ב	תקנ"ד	לח; לט; מא
שלהי תקמ"ד	ג	תקנ"ה	מד
שלהי תקמ"ה	ד	תקנ"ו	מח; מט
לפני תקמ"ט	יב; יג	תקנ"ז	נג
חורף תק"נ	יז	תקנ"ח	נה
חורף תקנ"א	כג	תקנ"ט	סה
תקנ"ב	כה; כז; כט	תק"ס-סא	עב; עג
תקנ"ג	לב; לג; לו	תקס"ב	עט
תקס"ג	T9		

ד. מגביות והערכות לצדקה

הצלת שלושים האסורים

במקביל למערכת הגביות שניהל רבינו למעמדות ארה"ק, הוזקק מזמן לזמן לערוך מגביות מיוחדות לצרכי השעה ברוסיה עצמה.

בתחלת שנת תקנ"א נאסרו שלושים יהודים³⁵, ומשפטם נמשך שלוש שנים, שבמשך הזמן הזה התנהלה השתדלות מוגברת, שעלתה עד לראשי הממשל.

כל ההשתדלות הזאת עלתה הון רב, שבהמשכם כתב רבינו לפחות ארבע אגרות לאנ"ש, אודות מגביות מיוחדות לצורך זה.

המגבית הראשונה התקיימה בחורף תקנ"א, והשניה – בקיץ תקנ"א, שאודותם כתב רבינו לאנ"ש (אגרת כד): „כידוע ומפורסם אשר יצא הקצף בזעף אף רוש ולענה מראש פתנים אכזר, על קרוב לשלשים נפשות אביונים נקיים, להשליכם אל ארץ אחרת, ארץ לא עבר בה איש ... על מה אנחנו מחשים לעמוד על דמים וממון הקל, אשר ניתן לדחות לפני כבוד המדומה אשר כל אדם מכבד אשתו ובניו יותר ממה שיש לו בבגדי כבוד ותפארת ... החכמים בעיניהם לאמר שכבר יצאנו ידי חובתינו בחורף העבר, אשר אין כדאי להשיב על דברים בטלים הללו, וכי יש ערך דמים ונפשות לאמר עד פה תבוא ולא תוסיף ח"ו ... וכידוע לכל שעיקר הגמר הוא עתה הפעם במקום העליון אשר אין למעלה הימנו³⁶, וכבר יש לנו הבטחות נאמנות משרים רבים ונכבדים, אשר לא שינו טעמם ולא נפל דבר אחד מדבורם הטוב ארצה מעולם ח"ו“.

וכך כתב בשנת תקנ"ג (אגרת לד): „ויהיו נא לרצון אמרי פי בהטיפי לבל יהיו עליהם למשא אשר העתרתי עליהם דברים בבקשה כפולה ומכופלת זה שלש רגלים

(35) לע"ע לא נתברר מה הי' חטאם. אמנם ממה שכתב רבינו (אגרת לד): „לא תהא כזאת בישראל ליתן קצבה וגבול לפדיון נפשות ... ואפילו אם השבוי פשע בנפשו ... מחוייבים לפדותו בדאיתא סכנת נפשות ח"ו“, נראה לכאורה שמדובר בעבירה על החוק.

(36) יקטרינה הגדולה, קיסרית רוסיה בין השנים תקכ"ב-תקנ"ז.

שנה אחר שנה לעורר רחמיהם המרובים על נפשות אביונים נקיים הנתונים בצרה ובשב' וסכנת נפשות. כי עתה הפעם כבר הגיעו לפרק נגמר הדין לגמור בכי טוב אי"ה, ויצא כנוגה צדקם וישועתם בקרב אי"ה, כאשר הבטיחו כל האנשים והאדונים ואדה"ג³⁷ בראשם בהבטחה נאמנה... אך הענין תלוי ועומד ומתעכב זה שבועות שנים שהן הרבה מצדנו וחלקנו, כי אזל הכסף על הוצאות המרובות זה שנים בקרב הארץ, ואין בידנו להשלים חלקנו לגמור בהוצאה הרבה והעצומה, אשר אי אפשר בלעדה בשום אופן להציל".

וסוף דבר מבשר בשנת תקנ"ד (אגרת מ): „וב"ה גומר עלי אשר עד כה עזרני לגמור המצוה בכי טוב, וכבר יצא כנוגה צדקם וישועתם, ואין שום חשש וספק ספיקא משום סכנת נפשות בעולם".

מגבית גאר־קיך ובילעטין

לקמן פרק ו יסופר על תקנות לאזניא, עם זמני רשיון הנסיעות לרבינו, על ידי החסידים והתלמידים ברחבי רוסיא.

החסידים האמידים יותר, היו מתאכסנים בלאזניא באכסניא, כאמור ב„תקנות לאזניא" תקנ"ה (אגרת מג): „האנשים שידם משגת לפרוע יוליכם הממונה שלנו לאכסניא הראוי להם, בכמה וכמה בתים במחננו המקבלים שכר". ובתקנות לאזניא תקנ"ו (אגרת נ): „כל אחד ואחד ישכור לו בכאן קעשט אצל האנשים הידועים בכאן".

אמנם התלמידים והחסידים העניים שבאו לשהות במחיצת רבינו בלאזניא, לא הי' ביכלתם לדאוג בעצמם לצרכי אכילה שתי' ולינה שלהם. ואז ייסד רבינו ארגון הכנסת אורחים בשם „גאר קיך", שבו היו האורחים העניים מקבלים ארוחותיהם.

לצורך זה פנה רבינו במגבית לאנ"ש, וכך כתב להם בשנת תקנ"ב (אגרת כח): „למלאות ידם לה' ביד מלאה ורחבה, על ידי ציר נאמן מוכ"ז ה"ה הרבני המופלא בתורה ויראת ה' היא אוצרו כמו"ה שמואל נר"ו, למלאות מחסורי נפשות אביונים [נ]קיים, מכל אנ"ש הנוסעים למחננו, חדשים גם ישנים, ולכלכלם לחם ומזון כל ימות החול. כי בעלי בתים מעט מזעיר בקהלתינו יוצאים ידי חובתם די והותר בשבתות ויו"ט, אשר בכל שבת ושבת לא פחות מד' או ה' מנינים, ולפעמים יותר מעשרים מנינים אביונים, אך בימות החול כשל הסבל. ולזאת העמדנו להם אכסניא מיוחדת הנקרא גאר קיך, וההוצאה מרובה מאוד, ועולה סך עצום לשנה".

ומפורט יותר בתקנות לאזניא משנת תקנ"ה (אגרת מג): „ובחול יותן להם מזונות בגאר קיך, כאשר יפרש מוכ"ז, כל משך זמן אשר יהי' לו ההכרח להתעכב במחננו".

ובחידושי תקנות לאזניא משנת תקנ"ו (אגרת נ): „ומי שאין ידו משגת, ויהי'

(37) ואדון הגדול. גם כאן הכוונה ליקטרינה.

לו על זה צעטיל מגבאי דאה"ק שבעירו, יחלקם הממונה בכאן לבעלי בתים הגבוהים במחננו, איש לפי ערכו הנערך עליו להכניס אורחים בשבתות בחנם, ובחול יותן להם מזונות מגארקין, כל משך זמן אשר יהי' לו ההכרח להתעכב במחננו".

פעם האחרונה שזוכרת מגבית זו שעבור ה"גאר-קין" היא בשנת תקנ"ח (אגרת נז): "להוצאות הגאר קין כי רבה היא, בשנים אלו אשר מתחדשים תמיד אנ"ש חדשים לבקרים הולכי רגלים דלים ואביונים נקיים, אשר ההכרח ליתן להם גם צידה לדרך, מלבד מזון ומחיה בשערינו. וגם הוצאה חדשה אשר לא היתה מימי קדם היא הוצאת הבילעטין, אשר יפרש ציר נאמן מוכ"ז סך מסויים ועצום מדי שנה בשנה ה' ירחם".

לא נתפרש כאן מהי ההוצאה החדשה של "בילעטין", ומסתבר שהכוונה לתשלום עבור תעודות מסע בתוך רוסיא מעיר לעיר³⁸, שהעניינים הנוסעים לרבינו לא הי' בידם לשלם בעצמם תשלום זה.

ה"גאר-קין" הזה נזכר גם במענות רבינו לחקו"ד בעת מאסרו הראשון (אגרת נח ס"ט): "האביונים הבאים לפעמים לשמוע דרשה בשבת, ואין להם במה לפרוע בעד מזונות השבת, אזי מבקשים נדבות קטנות מאורחים בעלי יכולת לפרוע בעד מזונות השבת, ואחר השבת הולכים מיד לבתיהם".

הערכות

באותן השנים, תקנ"ג-ד, היה המצב הכלכלי ברוסיא הלבנה קשה ביותר, כמוזכר כמה פעמים בדברי רבינו (אגרת לד): "לא נעלם ממני ח"ו צוק העתים אשר נתדלדלה מאד פרנסת אנ"ש ומעמדם, כאשר ידוע לי מפיהם ומפי כתבם, ועומד לזכרון לפני תמיד מעמד כל אחד ואחד מאנ"ש, בפרטות ממש בכל עניניו ואודותיו בכלל ובפרט". (ובאגרת מא): "לא נעלם ממני צוק העתים אשר נתדלדלה הפרנסה, ובפרט הידועים לי ממחניכם אשר מטה ידם בלי שום משען ומשענה, וממש לוויים ואוכלים, ה' ירחם עליהם וירחיב להם בצר בקרוב". (ובאגרת לט): "לא נעלם ממני צוק העתים אשר במדינתנו". וכעין זה בעוד אגרות מאותן השנים.

גודל הכרח המגבית לצדקה, הן לפדיון שלושים שבויים הנ"ל והן להוצאות הגאר קין והבילעטין, הביא את רבינו לקבוע הערכות בכל עיר, כמה יתן לצורך זה כל אחד מאנ"ש. וכך ביאר רבינו (אגרת כד): "אך עתה הפעם עת לעשות לה' הפרו תורתך, והוראת שעה היא כי השעה צריכה לכך ... והפוחת אל יפחות מערכו אשר נערך על כל עיר ועיר, על כל אנ"ש בכלל, ובפרט לפי הערכות אשר בכל מנין ומנין, וכל אשר אינו נערך שם, אזי יעריכוהו שני גבאים דאה"ק בצירוף מוכ"ז שי'. וכל אשר לא יתן כפי הערכה אשר נערך עליו ... עלינו להרחיקו בכל מיני הרחקות ... עד אשר ישוב ורפא לו".

(38) ראה היכל הבעש"ט גליון יד ע' קכו.

וכוונת הדברים בהערכה זו של „כל עיר ועיר... בכל מנין ומנין“, שרבינו קבע הערכה כמה תתן קהלת אנ"ש שבכל עיר, וכל עיר קבעה בעצמה סכום הערכה לכל אחד מאנ"ש בעיר, מספר האחוזים שהוא צריך לשלם – אחד למאה, שתיים למאה או שלוש למאה. והיינו שמכל מאה שיצטרכו הקהל לתת הוא יתן אחד או שתיים או שלוש אחוזים.³⁹

ושוב כתב רבינו (אגרת לד): „באמת קשה עלי מאד מאד להעריך הערכות להטיל הטלות על כלל אנ"ש, כי לא נעלם ממני ח"ו צוק העתים... אך ההכרח לא יגונה והוראת שעה היא כי השעה צריכה לכך... על כן הלחץ השיאני לעבור על מדותי, להרים קול כשופר באזהרה נוראה וגזרה שוה לכל נפש מכלל אנ"ש, שלא גרוע ולפחות ח"ו אפילו פרוטה אחת מערך הנערך ונקצב על כל מנין ומנין מכלל אנ"ש בכלל ובפרט, כמבואר ברשימה שתחת יד האי טהור גברא רבה“.

ועוד כתב (אגרת מ): „ואחר הדברים והאמת האלה, נשאתי את נפשי בשאלתי לפני כל אוהבי ורעי אשר כנפשי, בל אהיה עליהם למשא אשר העתתי דברי אליהם לידון בערכין, שלא בהשג יד, בהערכות גדולות זה שלש רגלים. כי ה' יודע ועד כי לא מלבי, אך מאת ה' היתה זאת לכם... אשר ממש על כל פרוטה ופרוטה שהוצאתי מידי נקטה נפשי בחיי, וצר לי מאד להצר לרבים וכן שלמים. אך מה היה לי לעשות, אשר בצוק העתים נתדלדלו הרבה מאנשי מעשה הצדקה וחסד, והוצרתי ללוות ממקום אחר בהכשר ויתרון, למלאות מקומם וערכם אשר נערך עליהם בהערכות הראשונות לפדיון שבויים הידוע“.

וכן כתב בשנת תקנ"ח (אגרת נו): „ובקשתי כפולה ושטוחה ופרושה לפני כל אנ"ש אוהבי ורעי חדשים וגם ישנים, שלא לתת מגרעות בקדש ח"ו, הס מלהזכיר ליתן בגרעון כסף מערך נפשם אשר הערכתי ברשימה“.

תמיכת צדיקי אוקראינה וואלין

„צוק העתים“ האמור, פגע לא רק בכלכלתה של רוסיא, אלא אף בכלכלתה של אוקראינה וואלין. זה הביא את רבינו לערוך מגביות נוספות ברוסיא – גם למען מכריו, מתלמידי הרב המגיד ממעזריטש, היושבים באוקראינה וואלין. על כך כתב רבינו (אגרת מ): „מודעת בארץ צוק העתים אשר חלפו במדינות וואלין ואוקראינא, ונשלחו אלינו שלוחים מהצדיקים המפורסמים, מכירנו ויודענו מלפנים משם, לתמוך ידם הקדושה לפי שעה בסך עצום ורב, כידוע גודל ההוצאה וההכנסה שם. וחלילה לנו להשיב שולחם בפחי נפש ח"ו“

לפחות שתיים ממגביות אלו, בשנת תקנ"ב, הגיעו לידינו. הראשונה היא עבור הרה"ק רבי מנחם נחום מטשערנאביל (אגרת כו): „תש[ת]פך נפשי בשאלתי ובקשתי השטוחה והפרושה לעורר רוח טהרה ונדיבה, להתנדב לבם הטהור למצוה רבה

39) כך נתפרש ב„הערכות“ שערך רבינו בראהטשוב בשנת תק"ע (ראה אגרת צז), ומסתמא כן ה" סדר „הערכות“ גם בשאר הזמנים והמקומות.

ועצומה להיות מתמכך אורייתא קדישא להאי גברא בוצינא קדישא חסידא ופרישא רכב ישראל ופרשיו איש אלקים קדוש יאמר לו, כק"ש מוה"ר מנחם נחום במו"ה צבי הירש שי, הה"מ דק"ק טשערנאביל, אשר נגעה בו יד ה' זה כמה עידן ועידנין, והיתה ההוצאה מרובה לאלפים. וגם עתה עוד מסובל ביסורין של אהבה, יחלימהו ה' ויחייהו מיומים ויחדש כנשר נעוריו. ובגלל זה ידו הק' שלוחה אלינו במכתבו על ידי ציר אמונים, האי טהור גברא מוכ"ז שי, להיות לו לעזר ולסעד ולתמכו בימין צדקם. ועל כן באתי למלאות דבריו הק' בזאת, למלאות ידם לה' ביד מלאה ורחבה מנה כפולה ומכופלת".

והשניה היא עבור הרה"ק רבי זושא מאניפאלי (אגרת כח): „ומדי דברי זכור אזכור את אשר כבר עשוהו אשתקד אודות הצדיק המפורסם אשר בצילו נחיו בגוים מו"ה זוסמאן שי, לשלוח לו כמסת ידו פדיון נפשות ביתו, ולרשום בפנקס שתחת יד מוכ"ז להיות שמותם לזכרון לפני ה'".

תנויכת פעילות רבינו

בשעה שפירט רבינו את פרטי ההוצאות שנוספו, ושעליהם ערך את המגביות, הוסיף וכתב בשנת תקנ"ב (אגרת כח): „ועוד נוסף עליהם כהיום הוצאה חדשה אשר נתחדשה באסיפה שמקרוב".

לא נתפרש כאן מה הי' תוכן האסיפה ומהי ההוצאה החדשה הזאת אשר נתחדשה. נזכיר אם כן איזה הוצאות שנודע לנו ממקורות נוספים, הקשורות לפעילות החצר של רבינו, והקשורות לפעילות קהלות חב"ד בעיירות אחרות.

נתחיל עם האמור בשו"ת צמח צדק (חלק חו"מ סי' ע ס"ט): „אדמו"ר נ"ע דרשותיו הי' כותב אחיו הרי"ל ז"ל והוא הי' משלם לו, להפיצם בישראל לכל השומעים". היינו שהוא הי' רושם „הנחות" מהדרשות שהי' רבינו אומר, ורבינו הי' משלם לו משכורת⁴⁰.

לא רק שהוא הי' רושם את דרשותיו של רבינו, אלא הוא אף הי' אחראי על הגהת כל כתבי"ד החסידות שבידי החסידים, כאמור בתקנות לאזניא (אגרת סז): „יביאו עמהם הכתבים והעתקות מד"ח חדשים גם ישנים, ואפילו ההעתקות מד"ח שכתב אחי נ"י... וימסור ליד אחי נ"י ויגיה אותם, בצירוף מגיהים אחרים דקהלתנו דוקא בהשגחת אחי עליהם להגיה, ואחר כך יוחזר לכל אחד ואחד הכתבים שלו".

שוב אנו מוצאים, בעת התגברות רדיפות המתנגדים את החסידים בוויילנא, בשנת תקנ"ח, שלח להם רבינו 800 רובל⁴¹, לצורך ניהול עניני הקהלה, כמסופר במסמכי המאסר והגאולה (תולדות חב"ד בפולין ליטא ולטביא פרק א).

(40) ראה עוד בזה לקמן פרק ז (תקופת תקנ"ז-סא).

(41) שהוא סכום גדול ביותר – לפי ערך השנים ההם, כנראה ממה שכותב רבינו (בחקירות שבעת מאסרו – אגרת נח אות יז): ואשתי סוחרת בכל מיני תבואה... ויש לנו מזה הכנסה כמה רובל לשבוע... וגם יש לי הכנסה קבועה מקופת הקהל דלאזניע גם כן כמה רובל לשבוע".

ומסתמא היו עוד הוצאות מעין אלו, שלא נתפרשו באגרות רבינו אודות המגביות. ומתוכן הדברים נראה, שלא נערכה מגבית והערכה לצדקה פרטית זו או אחרת, כי אם מגבית והערכה כללית לקופת רבינו, שממנה ה' מחלק לדברים העומדים על הפרק. כך כתב בהערכה שבשנת תקנ"ד לצדקה (אגרת מ): „לפדיון שבויים הידוע ... צוק העתים אשר חלפו במדינות וואלין ואוקראינא ... לתמוך ידם הקדושה לפי שעה בסך עצום ורב ... ומצורף לזה שארי הוצאות כלליות סתומות ונעלמות אשר אי אפשר לפורטם לרבים ... וכל החובות השתרגו ועלו על צוארי הכשילו כחי ... חנוני חנוני אתם ריעי איש כערכו אשר הערכתי“.

מגורשי הכפרים

בחורף תקס"ה פירסם הצאר אלכסנדר הראשון את „חוק תקנת היהודים“, שבו נכלל הסעיף האכזרי האוסר על היהודים את חכירת הפונדקים ומכירת היין בהם, בנוסף לאיסור מגורי קבע באותם כפרים⁴². החוק פגע בכשישים אלף יהודים שפרנסתם היתה מעסקי החכירה בכפרים.

ביצוע הגזירה נדחה עד ראשית שנת תקס"ח, שאז הוכרחו היהודים לצאת ולנדוד מהכפרים, אל תוך הערים, ושם נעזבו לנפשם תחת כיפת השמים.

החל משנת תקס"ו החלה התיישבותם של מגורשים אלה (מפלך מוהילוב) בשממות חרסון. ובתחלת תקס"ח ניתנה הסמכות לראש הפלך, להטיל על הקהלות את חובת התמיכה הכספית להתיישבות זאת, והקהלות הקציבו לזה 6000 רובל, שייגבו ממכירת האתרוגים.

רבינו כתב אז לאנ"ש (אגרת צג): „שאלתי ובקשתי שטוחה ופרושה לפני כל אוהבי וריעי להתאמץ בכל עוז האפשרי להרבות קונים אתרוגים, שיבואו על החתום בפנקס שתחת יד ציר נאמן מוכ"ז, כי ה' יודע ועד שכונתי היתה לשמים, להיות לעזר מעט להנוסעי לעבודת האדמה שממה. וגם ההכרח היה למלאת בקשת הקיר"ה“.

אמנם האפשרות להתיישב בשממות חרסון ניתנה רק לכאלפיים איש, ובשנת תק"ע הגיע מספר המתיישבים לחמשה אלפים נפש. ואילו את מצב רוב המגורשים, שנעזבו לנפשם בתוך הערים תחת כפת השמים, מתאר רבינו (אגרת צח) „שלא יכולתי לסבול הצער והיסורים מאנשי הכפרים אשר גלו ממקומם לעיירות, ומושלכים בחוצות נפוחי כפן ומתים ברעב“.

מטעם זה יצא רבינו מגדרו, וערך למענם מגביות נרחבות, הן בקהלות היהודים שברוסיא הלבנה, והן בנסיעה מיוחדת לאוקראינה, בחורף תק"ע. מגביות אלו היו מעוגנות בהערכה המחייבת.

לא כל כתבי הערכות אלו הגיעו לידינו. גם באלו שהגיעו לידינו, לא נתפרש

(42) סיכום האמור כאן, ראה מסע ברדיטשוב ע' 9, והמצויין שם הערה 32.

שהמדובר במגבית למען מגורשי הכפרים. אמנם מתוכן העניין נראה שעל זה כוונתו. וכך כתב על גבי רשימת הערכה בעיירה ראהטשוב, בכ"ג שבט תק"ע (אגרת צז): „הערכה זו נעשית לצרכי אורחים עו"ש⁴³, ליתן לכל אחד ואחד כאשר יושת מפי הממונים ... כמה ראוי ליתן להאורח, וכן יקום בכל ישונה ובל יאחר ח"ו שלא להרבות בהוצאות חנם ... ומי שיהי' נשאר חייב ולא יסלק ערכו כפי רשימה הנ"ל, אז ירשמו הגובים הנ"ל כל הנשאר חייב ברשימה מיוחדת, ויוגבה ממנו בכלות השנה עם תוספת חומש מלבר, בכל תוקף האפשרי שיושלח להגובים הנ"ל מק' לאד"י. היינו שרבינו ישלח מלאדי כח והרשאה לראשי הקהלה בראהטשוב, כדי שבכח הרשאה זו יכול ראשי הקהלה להכריח את אנ"ש בראהטשוב, לקיים הערכה והקנס.

ואפשר שבאותה מגבית ובאותה תקופה כתב רבינו, גם אל קהלות אנ"ש במחוז בוחאב ישן (אגרת קיא): „באתי לעורר רוח נדבתם לבלתי תת מגרעות בערכין הנערכים עליהם מראשי מנהיגי עדת ישורון, ולא לפרוק עול ח"ו, כי היא טובת הכלל, וצדקת ה' יעשו עם עניי צאן קדשים“. גם כאן לא נתפרש באגרת שמדובר במגבית לצורך מגורשי הכפרים, אבל יש מקום לשער כך על פי תוכן הדברים.

באוקראינא עזרו על ידי רבינו, ידידו משכבר הימים, תלמידי הרב המגיד ממעזריטש, ביניהם גם הסבא משפאלע, אשר הורה לאנשי זלאטאפאליע לחתום על שטר הרשאה (נספח 37): „אנחנו החתומים מטה, אלופי הקהל דקהלת זלאטאפאליע, בצירוף יחידי סגולה דקהלה הנ"ל, נותנים כח והרשאה לכבוד אדמו"ר הרב הישיש החסיד בוצינא קדישא כקד"ש מ' יהודא ליב נ"י מגיד מישרים דקהלת שפאליע, שכל מה שיעשה כ' אדמ"ו הישיש החסיד הנ"ל עשייתו כעשייתנו ופיו כפינו ודיבורו כדיבורנו, ועלינו החתומים מטה לאשר ולקיים כאשר יסכים אדמ"ו בל יפול דבר ארצה. נעשה באופן היותר מועיל לרז"ל ובכל תוקף היותר מועיל. וע"ז באנו על החתום יום ה' י"א אדר ראשון תק"ע לפ"ק, זלאטאפאליע“.

בכת"י העתקת הרשאה זו נרשם עליה: „ע"ד הענין שנסע כ"ק אדמו"ר הזקן נ"ע לפה ברדיטשוב וסביבותיו בשנת תק"ע“. ונתפרש בהיכל הבעש"ט גליון יג ע' קמז⁴⁴, שהכוונה כנראה לשטר התחייבות מראשי הקהל, להטיל מסים על הקהל באוקראינא, למען מגורשי הכפרים.

ה. תקנות רבינו בעבודת התפלה

המנינים המיוחדים

אחד מהדברים הראשונים שהתקינה עדת החסידים, הי' קביעת מנינים מיוחדים, שבהם היו מתפללים אנ"ש בדרך החסידות, בחיות, במתינות, בקול רם, ובנוסח התפלה החסידי.

43) עוברים ושבים. ואולי הכוונה למגורשי הכפרים, ונכתב בהטוואה.

44) ראה גם מסע ברדיטשוב ע' 68.

כבר בכתבי המתנגדים של שנת תקל"ב מתלוננים בזה על החסידים, הן על קביעת מנינים מיוחדים (קונטרס זמיר עריצים כתבים ב. ד. ה. חסידים ומתנגדים ח"א ע' 45. 59. 62), והן על התפלה בקול רם (שם כתבים א. ד. ה. שם ע' 41. 60. 62), והן על שינוי נוסח התפלה (שם כתבים ב. ג. ז. שם ע' 45. 53. 67). ושוב חזרו עליהם בכתביהם משנת תקמ"א ואילך (שם ע' 112. 118. 124. 125).

בשנת תקמ"ז פרסמו המתנגדים בעיר שקלוב כרוז אל כל הקהלות, נגד החסידים המתפללים במנינים מיוחדים (ראה „חסידים ומתנגדים" ע' 151). שם בשקלוב ה' אחד בשם ר' אלכסנדר, שהשתדל לגונן על החסידים, שלא יפריעו בתפלותיהם. ורבינו כתב לו אז בענין זה (אגרת י'): „אף כי לא ידעתיהו ולא אכיר מראהו, אך לשמע און שמעתיהו אשר רוח ה' נוססה בו, שלא לעמוד בסוד משחקים המלעיגים בחפצים לעבוד את ה' באמת, עבודה שבלב זו תפלה... בהוסדם יחד עלי לגזור גזירת שמד על התפלה, להתפלל כמותם דוקא בחפזון ובלי שום תנועה והרמת קול... באתי לעורר נפש נדיבה ללבוש בגדי קנאה, לקנאות לה' ולתורתו להפר מחשבות ערומים, ולא תעשינה ידיהם תושיה, ותחשב לו לצדקה לדור ודור עד עולם". וממשיך ומבאר לפניו את תוכן ענין התפלה בקול ובהתבוננות המעוררת אהבת ה'. אחר כך הפך ר' אלכסנדר זה, לאחד מגדולי החסידים.

הרדיפות נגד המנינים החסידים התחילו אז גם בשאר העיירות. כשהגיעו הרדיפות האלו לעיר סמיליאן כתב להם רבינו (אגרת יד): „באתי כמזכיר ומחזיר על הראשונות בכלל, ובפרט אל המתנדבים בעם לעמוד על העבודה זו תפלה בקול רם, להתחזק מאד בכל עוז ותעצומות נגד כל מונע מבית ומחוץ ביד חזקה כמשמעו" (אחר כך נדפסה האגרת באגרת הקודש שבתניא, בתור הוספה לאגרת כב).

אמנם בעיר אושאץ גברו הרדיפות של המתנגדים נגד המנינים של החסידים, ביתר שאת, ואז יעץ להם רבינו (אגרת ט): „מודעת זאת בארץ הרעש הגדול שבמדינתנו ועת צרה היא ליעקב וממנה יושע בקרוב, ועל כן זאת העצה היעוצה על פני כל הארץ, לקיים מה שכתוב חבי כמעט רגע עד יעבור זעם, ועת לעשות לה' הפרו תורתך כתיב, ובגלל הדבר הזה השמרו בנפשותיכם מלהתיצב נגד הקמים עליכם כדי להתפלל במנין מיוחד. ובה' בטחתי שאל יעזבנו נצח סלה ועד, ובקרוב יחזיר העטרה ליושנה".

באחת העיירות שהתקיים בה מנין חסידי, רצה רבה של העיר⁴⁵ לסגור את המנין. הוא כתב לרבינו, אשר הנערים מחויבים לשמוע בקול אביהם, שאינם רוצים שהנערים ילכו למנין החסידים ויתפללו בנוסח שלהם. רבינו השיב לו, דקיי"ל דבמילתא דלא שייך האב בגווה אין בו כח למחות בבן, ואשר אין איסור בשינוי הנוסח. אמנם מכל מקום הציע רבינו להתפשר (אגרת מו): „מפני שמעכ"ת כוונתו

45) לא ידוע לנו שם העיר, אבל שמו של הרב ה' ר' אליעזר כ"ץ. ויש מקום לשער שמדובר באחת מעיירות דרום רוסיה הלבנה (אולי חרסון). ראה שוה"ג לאגרת הנ"ל.

רצויה למצוה רבה, הבאת שלום, אף ידי תכון עמו, לצוות ולהזהיר על המנין המתפללים שלא ישנו סדר התפלה מברוך שאמר עד אחר שמונה עשרה, באם שישמעו לו אנשי עירו לכבוד מעכ"ת, להיות בשלום ובמישור עם המנין באמת לאמתו, ולא לעורר עוד מדנים ח"ו עם בניהם החפצים לילך למנין".

גם בוילנא התקיים במשך שנים מנין מיוחד לעדת החסידים⁴⁶, עד אשר בשנת תקנ"ז התחילו להתגבר רדיפות המתנגדים נגד החסידים, ורבינו כתב להם בראשית שנת תקנ"ח (אגרת נד): „מוטל עלינו חובה לשתוק ולסבול ולקבל היסורים באהבה ... ותקבלו שכר על הפרישה, ומלה בסלע ומשתוקא בתרין, כי עת לעשות לה". ופשטות הכוונה היא למנין החסידי (שנגד זה היו עיקר הרדיפות), אשר „תקבלו שכר על הפרישה".

וכך הורה להם רבינו באותו קיץ תקנ"ח⁴⁷ (ראה אגרת קג): „קיץ תקנ"ח ... שלחתי ... כמה בקשות ואזהרות, שלא יחזיק עוד במחלוקת לשם שמים, ולא לעשות מנין בפני עצמו".

קול מעורר הכוונה

באגרת הנ"ל אל ר' אלכסנדר משקלוב, ביאר רבינו את תוכן ענין התפלה בקול המעורר הכוונה (אגרת י): „יסוד כל התורה לדעת את ה' להכיר גדלו ותפארתו בדעה שלימה ומיושבת בכינת הלב, שיתבונן בזה כל כך עד שתתעורר נפש המשכלת לאהבה את שם ה' ולדבקה בו ובתורתו ולחפוץ מאד במצותיו, אשר כל ענין זה נעשה לנו בזמן הזה על ידי אמירת פסוקי דזמרה וברכות קריאת שמע לפנייה ולאחריה, בפה מלא ובקול המעורר כוונת הלב".

לא רק שכל אחד לעצמו מתפלל בהתלהבות ובקול רם, אלא שרבינו תיקן שכך תהי' גם תפלת הצבור. הגיעה לידינו אגרת שכתב לאנ"ש בקהלת קאפוסט (אגרת עא): „אהוביי אחיי ורעיי, חזקו ואמצו במאד מאד, כמאמר רז"ל שהתפלה צריכה חיזוק, כאדם הנאבק עם שונאו שצריך להתחזק בכל כח ועוז ותעצומות, אף כי גם זאת שעת צלותא היא שעת קרבא. וכמו שבמלחמות בני אדם צריכים כל בני המלחמה להתאסף אל מקום אחד, להתחזק כולם כאחד ולא זה בכה וזה בכה, אף גם בתפלה יהי' עשרה לפחות כולם כאחד מתחילים מברוך שאמר ואילך, ואיש את רעהו יעוורו ולאחיו יאמר חזק בקול חזק לייחד לאחד להרים קול אחד".

וכעין זה כתב רבינו לאנ"ש בוילנא, בראשית שנת תקנ"ח (אגרת נד): „לשרתו ולברך בשמו במקהלות בקולי קולות מקרב איש ולב עמוק וכל עצמותי תאמרנה". וכן לאנ"ש דבוחאב ישן (אגרת פא): „לאסוף אליו עשרה מתפללים בקול".

בעת מאסרו של רבינו נשאל בענין זה והשיב (כרם חב"ד גליון 4 ע' 43), שיש

46) ראה תולדות חב"ד בפולין ליטא ולטביא פרק א.

47) חדישים אחדים לפני המאסר, בו נאסרו רבינו וגדולי החסידים שבוילנא.

מבין החסידים המתפללים בתנועות הגוף ומחיאות כף. ובפרטיות יותר ביאר זאת בתשובותיו למלשינות (אגרת נח): „התפלה בכוונה כנ"ל היא עזר וסעד לאדם לעמוד נגד יצרו הרע כל היום גם אחר התפלה לקיים כל מצות ה' בין סור מרע ועשה טוב כנ"ל, כי נשאר לו לזכרון במוחו ולבו כל היום ... התעוררות זו שנתעוררה בינותינו מזמן קרוב כנ"ל להתפלל בכוונה, הנה בקצת עיירות היא מצויה ורגילה קצת גם בנערים פחותים מכ"ה שנים ... והנערים הנ"ל כשמתפללים בכוונה, הנה רתיחת הנערות גורמת להם לעשות תנועות משונות בלי כוונה בידיהם או ברגליהם, וגם בזקנים יקרה כן למקצתם לבד“.

תקנות התפלה במתינות

עוד תיקן רבינו, שהתפלה בצבור תהי' דוקא במתינות (אגרת ע): „לא טובה השמועה שמעתי ותרגז בטני אשר עם ה' מעבירים מלפני התיבה האיש החפץ בחיים ואריכות ימים של כל אנ"ש, שבמקדש מעט הזה של אנ"ש, כמארז"ל שלשה דברים מאריכים ימיו של אדם ואחד מהם המאריך בתפלתו. ואף גם מי שהשעה דחוקה לו ביותר ואי אפשר לו בשום אופן להמתין עד אחר עניית קדושה של חזרת הש"ץ הזה, הלא טוב טוב לו שלא לשמוע קדושה וברכו, מליד לחייהם של החפצים בחיים, ואונס רחמנא פטריה“.

שוב התקין בזה רבינו תקנות מפורטות יותר (אגרת פ): „זאת העצה היעוצה ותקנה קבועה חוק ולא יעבור עוד ח"ו, דהיינו לבחור אנשים קבועים הראויים לזה עפ"י הגורל או בריצוי רוב המנין, דהיינו שמתפללים מלה במלה בדרך המיצוע בקול רם, ולא מאריכים יותר מדאי ולא מקצרים וחוטפים ח"ו, ועליהם מוטל חובה לירד לפני התיבה כל אחד ואחד ביומו אשר יגיע לו ולאסוף אליו סביב סמוך, כל המתפללים בקול קצת עכ"פ ולא בלחש ולא חוטפים ח"ו, וכמבואר בתקנות ישנות בכמה עיירות, ועתה באתי לחדשן ולחזקן ולאמצן בל ימוטו עוד לעולם“.

אגרת זו כתב רבינו, כנראה, בראשית שנת תקס"ב, מיד עם התיישבותו בלאדי. היא מתחלת „הוכח תוכיח את עמיתך אפילו מאה פעמים. ולזאת לא אוכל להתאפק ולהחריש מלזעוק עוד בקול ענות חלושה במטותא מינייכו ברחמין נפישין חוסו נא על נפשותיכם. והשמרו והזהרו מאד מאד על התורה ועל העבודה שבלב זו תפלה“.

והיא נדפסה בסוף ספר התניא.

כעין זה כתב אז גם לאנ"ש בעיירות פרטיות. הגיעה לידינו אגרת שכתב לאנ"ש בבוחאב ישן (אגרת פא): „ולהאריך בזה, היינו מהודו ועד אחר שמו"ע, ערך שעה שלימה, לא פחות ... באתי כמזכיר תקנות קדומות, להיות מתפללים לפני העמוד כל איש ואיש ביומו הקבוע לו, ועליו מוטל הזירוז לאסוף אליו עשרה מתפללים בקול, שיעמדו בסמוך לו להתפלל ביחד מהודו ועד אחר שמו"ע. והשאר כל אחד ואחד במקומו, ולא יהלכו אנה ואנה, שלא לבלבל כו' כנזכר בגמרא ופוסקים“.

כשהתקבלה תקנה זו על ידי אנ"ש, כתב אליהם רבינו (אגרת פב): „פותחין בכרכה לברך ולהודות לה' כי טוב. שמועה טובה שמעה ותחי נפשי ... ועתה הפעם

הנני יוסיף שנית ידי בתוספת ביאור ובקשה כפולה שטוחה ופרושה לפני כל אנשי שלומים הקרובים והרחוקים לקיים עליהם שכל ימי החול לא ירדו לפני התיבה הבעלי עסקים שאין להם פנאי כל כך, רק אותם שיש להם פנאי, או המלמדים או הסמוכים על שולחן אביהם, שיכולים להאריך בתפלת השחר ערך שעה ומחצה לפחות כל ימות החול, מהם יהיה היורד לפני התיבה ע"פ הגורל או ע"פ ריצוי הרוב".

וכשהתקבלה תקנה זו על ידי אנ"ש בבוחאב ישן, השיב גם להם באותו תוכן (אגרת פה): „אברכה את ה' הטוב והמטיב על שמועה טובה שמעה ותחי נפשי ממש, ומי האמין לשמועתינו, אשר סיפר לי ידידנו ציר נאמן מוכ"ז על כל אחד ואחד מקטן ועד גדול, אשר כולם נושאים נפשם לה' איש כערכו, להתחזק בכל עוז ותעצומות על התורה ועל העבודה שבלב זו תפלה, לקיים ככל אלות הברית הכתובה בפנקס וספר זכרון לפני ה' תמיד, איש איש כאשר יוכל שאת, והחלש יאמר גבור אני. ראו עיני ושמח לבי, ואודה ה' בכל לבב על העבר, ובקשה על העתיד, כה יתן וכה יוסיף ה' לחזק ולאמץ לבם להיות מעלין בקדש ולא מורידין ח"ו. ואיש את רעהו יעזורו ולאחיו יאמר חזק ונתחזק, כמארו"ל שהתפלה צריכה חיזוק, להתחזק בכל כח, כמו שמתחזקים אנשי המלחמה ממש על שונאיהם, בכל לב ונפש ממש עד מיצוי הנפש ממש".

שלא לשיח בעת התפלות

מיד בתחלת תקופת נשיאותו, לערך בשנת תקמ"ה, הזהיר רבינו את כל המניינים של אנ"ש (אגרת ו): „לגזור גזירה שוה לכל נפש, שלא לשוח שיחה בטלה משיתחיל הש"ץ להתפלל התפלה עד גמר קדיש בתרא שחרית ערבית ומנחה וכו'. והעובר על זה בזדון ישב על הארץ, ויבקש מג' אנשים שיתירו לו נידוי שלמעלה, ושב ורפא לו". והיינו שאף מי שעדיין לא התחיל להתפלל עם הש"ץ, יזהר משיחה בטלה אחר שהתחיל הש"ץ להתפלל.

וכעין זה דרש מהחסידיים (אגרת פ): „חוסו נא על נפשותיכם, והשמרו והזהרו מאד מאד על התורה ועל העבודה שבלב זו תפלה בכוונה, להתחיל כולם יחד כאחד מלה במלה, ולא זה בכה וזה דומם וזה משיח שיחה בטילה, ה' ישמרנו".

ויתירה מזו תיקן, שגם קודם תחלת התפלה, לא ישיחו בבית המנין. וכך נאמר ב„תקנות לאזניא" של שנת תקנ"ט-ס (אגרת סז): „לא ישיחו שום שיחה בבית המנין קודם תפלת השחר, אפילו לדבר מצוה. ובכל מנין שלא יהיו נזהרים לקיים כל זה בוודאי יהיו מן הגדחים בשתי ידים בבואם למחננו, וירחיקום בכל מיני ריחוק ... משיתחיל הש"ץ הודו לא ילך שום אדם בבית המנין אנה ואנה, ובפרט לעבור כנגד המתפללים, שהוא איסור גמור מדינא דגמרא. על כן העובר ח"ו ירחיקוהו גם כן כנ"ל".

בזה לא הסתפק והוסיף ותיקן, שגם בין מנחה למעריב לא ידברו דברים בטלים, כי אם ילמדו כולם ביחד עין יעקב ושולחן ערוך אורח חיים (אגרת ה): „ועל כן רע

בעיני המעשה אשר נעשה תחת השמש בכלל, ובפרט בין אחיי ורעיי הנגשים אל ה' הגשה זו תפלה, ואחר התפלה או לפני נעשה מושב לצים רחמנא ליצלן, כמו שארז"ל שנים שיושבין ואין ביניהם דברי תורה כו'... דהיינו בין מנחה למעריב כל ימות החול ללמוד בעשרה פנימיות התורה, שהיא אגדה שבספר עין יעקב... וגם ללמוד מעט בשו"ע או"ח הלכות הצריכות לכל אדם... ובשבת קדש בעלות המנחה יעסקו בהל' שבת, כי הלכתא רבתא לשבתא... וכל יחיד אל יפרוש עצמו מן הציבור אפילו ללמוד ענין אחר, כי אם בדבר שהציבור עסקין בו".

יגיעת המוח בעבודת התפלה

בכל האמור לעיל הבאנו את התקנות שתיקן רבינו למנינים החסידיים. נביא עתה את הדרכת רבינו לחסידים בעבודת התפלה.

בראשית תקופת התקרבות של החסיד ר' אלכסנדר משקלוב, כתב לו רבינו בענין התפלה (אגרת י'): "עיקר ענינה ומהותה הוא יסוד כל התורה, לדעת את ה' להכיר גדלו ותפארתו בדעה שלימה ומיושבת בכינת הלב, שיתבונן בזה כל כך עד שתתעורר נפש המשכלת לאהבה את שם ה' ולדבקה בו ובתורתו ולחפזין מאד במצותיו, אשר כל ענין זה נעשה לנו בזמן הזה על ידי אמירת פסוקי דזמרה וברכות קריאת שמע לפני ולחריה".

כבר בשנים הראשונות לנשיאותו, הדריך רבינו את החסיד ר' יצחק יפה מקאפוסט (אגרת יט): "זאת עצה היעוצה להתפלל בשמחה גדולה... להתענג תענוג גדול מגדלות הבורא ושכחי המוזכרים בסדר התפלה... אך צריך תחלה להעביר מלבו כל יגון ואנחה וכל שמץ עצבות. והעצה היעוצה לזה להכניס בלבו יגון ואנחה קודם התפלה, ולשבור לבו על כל חטאת נעורים, ולבכות עליהם בדמעות שליש... קודם התפלה יהי לימודו בר"ח שער התשובה, וסוף שער היראה, וסוף שער הקדושה, בכדי להכניס יגון ואנחה ולשבור הלב על עונותיו וחטאת נעורים, בכדי שיוכל לבכות, בכדי שילך ויסור היגון מלבו, בכדי שיהי' שש ושמח בתכלית השמחה בהתבוננו בגדלות הבורא בתפלה".

כאשר המדפיס ר' ישראל יפה מקאפוסט התקרב לחסידות נתן לו רבינו הדרכה בעבודת התפלה, וביאר לפניו, הן ביחידות והן בכתב, את תוכן ענין התפלה, אשר אחרי ההתבוננות ביקרא דמלכא בפסוקי דזמרה מגיע לאחד שבקריאת שמע, עד שאינו רואה עצמו לכלום, ומוכן להפקיר עצמו במסירות נפש, וממילא בא על ידי זה לואהבת, שההתבוננות בגדולתו ית' מעוררת אצלו האהבה, והרשימו שלה נשאר במשך כל היום (אגרת כ).

אמנם כעבור איזה שנים, כשהתרכו החסידים, ונחלשה היגיעה בעבודת התפלה, כתב להם רבינו (אגרת פ): "לא אוכל להתאפק ולהחריש מלזעוק עוד בקול ענות חלושה, במטותא מינייכו ברחמין נפישין, חוסו נא על נפשותיכם, והשמרו והזהרו מאד מאד על התורה ועל העבודה שבלב זו תפלה בכוונה... עד מתי יהיה זה לנו למוקש ולא די לנו בכל התוכחות והצרות שעברו עלינו ה' ישמרנו וינחמנו

בכפלים לתושיה ויטהר לבנו לעבדו באמת". ואחר כך נדפסה אגרת זו בסוף ספר התניא.

רבינו לא ביאר כאן, מדוע באות כל הצרות דוקא מחמת חסרון התפלה בכוונה. את הדבר הזה ביאר רבינו בשנת תקס"ד, כאשר הורגשה שוב חלישות בעבודת התפלה אצל חלק מאנ"ש, ואז כתב רבינו לאנ"ש (אגרת פו): „כידוע לנו שבכללות אנ"ש השומעים מילי דחסידות בעירנו יש מהם הרבה אשר אינם מקיימים מה ששמעו כראוי ונכון כדבעי כמו שאפשר להם לפי מוחם ולבם הטהור, והוא רק מחמת עצלותם לטרוח ולהטריח מוחם בעיון תפילה מעומקא דליבא ערב ובקר מידי יום ביום, רק בדילוג יום או יומים... מזה נתעוררו עלינו מקטריגים רבים למעלה, וכאשר נתנה רשות לקטרג יש פתחון פה לבעל דין לחלוק לקטרג לבטלם מעבודתם שבלב לגמרי, כמאמר רז"ל אם בטלת מן התורה יש לך בטלים הרבה כו', אם תעזבני יום וכו'".

לא זו בלבד, שרבינו דרש מהחסידים „להטריח מוחם בעיון תפלה מעומקא דליבא ערב ובקר מידי יום ביום“, אלא אף גם זאת כתב להם רבינו (אגרת פב): „וכגון דא צריך לאודועי שבדעתי אי"ה לשלוח לכל המנינים מרגלים בסתר, לידע ולהודיע כל מי שאפשר לו, וכל מי שיש לו פנאי להאריך ולעייין בתפלה ומתעצל יהי' נידון בריחוק מקום להיות נדחה בשתי ידיים בבואו לפה לשמוע דא"ת. ומכלל לאו אתה שומע הן, ולשומעים יונעם ותבא עליהם ברכת טוב ואין טוב אלא תורה“.

וכן הורה רבינו אל כ"ק בנו אדמו"ר האמצעי, ואל הרה"ק רבי אהרן מסטאראשעלע, לכתוב לאנ"ש (נספח 31): „לא טובה השמועה... שנחלש ח"ו ההתעוררות שבלבם הטהור לה' אחד בתפלה, מבלתי לשום לב כלל, אי' עול היגיעה והעבודה בשעת התפלה בשעה גדולה בכל יום... פן ח"ו יהי' מההכרח להרחיקם מלבא בשער ה'... ודעת לנבון נקל, שכל דברינו אלה לא מדעתינו בלבד הם, אלא על פי דעת אדמו"ר שליט"א שהשביענו במרורים על כל הנ"ל, כי אין די באר במכתב גודל עוצם מורת רוח שמקבל משמועות רעות כאלו כו'... ויערה עליהם רוח ממרום לקבל עול מלכות שמים שלימה באור התורה ועבודה אמיתי אכי"ר“.

ובאגרת נוספת כתב כ"ק בנו אדמו"ר האמצעי, בשמו (נספח 39): „נצטויתי מכאאמו"ר הרב שי', לכתוב בשמו תוכחת מוסר מאהבה מסותרת לכללות אנ"ש, וביחוד להנערים הסמוכים על שולחן אביהם או חותנם, הפנוים מכל עסק, שיתנו לבם ויתעוררו תמיד בכל עת וזמן שמגיע זמן התפלה, שלא יבואו בה בדרך קצרה כדרך ההמון רק לפטור העול בלבד כו', כי לא זו הדרך ישכון בה גילוי אלקות... שמאד לא טוב הדבר בעיני אאמו"ר הרב שי', וכמעט שיצא עונשם בהחלט שלא ישמעו ד"ח בהרחבה כי אם אותן אנשים החרדים ומתייגעים בתפלה משך זמן כשעה וחצי ויותר, שלהם נאות לקבל דא"ח ומילתא אלבישייהו כו', אבל אותן אנשים שמתרשלים בתפלה ומקצרים בה יתרחקו כאן מלשמוע. גם בענינים גופני' יתרחקו. ועל הדרישה והחקירה הזאת כבר נתמנו אנשים, לכתוב ולרשום אותם אנשים המתפללים“.

ו. תקנות לאזניא

זמני הנסיעות לרבינו

עם התיישבותו של רבינו הזקן בלאזניא בשנת תקמ"ג, ועם התמנותו למנהיגה של עדת החסידים ברוסיה הלבנה וליטא, התחילה הנהירה הגדולה של החסידים ברחבי רוסיה וליטא אל רבינו הזקן. מרחוק ומקרוב היו נוסעים אליו ללאזניא לשמוע מתורתו ולשאול בעצתו ביחידות.

כאשר התרבו הבאים אל רבינו הזקן כדי להתקבל ליחידות, באופן שלקחו את כל זמנו, התחיל להתקין את תקנות לאזניא המפורסמות⁴⁸. אחת מהתקנות היא (אגרת לא)⁴⁹: „כל מי שהי' פעם א' בעיר לאזנא לא יבא עוד כי אם על שבת שמברכין ר"ח ... עוד תקנה שלא ליסע רק פעם אחת בשנה"⁵⁰.

כעבור כמה שנים, בשנת תקנ"ג, כתב בזה שוב באריכות, ומפרט בקשר לזמני הנסיעות (אגרת לה): „תשתפך נפשי בשאלתי ובקשתי שטוחה ופרוסה ... לעצור בעם ה' הנוסעים למחננו, ולהזהירם בנפשם שלא להיות לי למורת רוח ולעגמת נפש בנסיעה שלא בזמנה הראוי אשר יבואר למטה ... להזהירם באזהרה כפולה ונוראה שלא יעברו בנסיעתם הזו על אחד מאלה הדברים הנאמרים באמת וצדק ולהראותם העתק מכתב זה ... גם זאת להודיע שבחדש ניסן ואייר עד שבת שלפני ר"ח סיון וכן אחר שמחת תורה עד שבת חנוכה לא יסעו כלל חדשים גם ישנים“.

שוב נתפרטו זמני הנסיעות לרבינו, בחידוש התקנות שבקיץ תקנ"ה (אגרת מג): „סדר הנסיעה למחננו לאנ"ש הישנים על שבתות שלפני ר"ח לא יסעו כי אם פעם אחת בשנה דוקא ... והשנה היא שנה תמימה דוקא בלי שום קדימה אפילו חדש אחד, והתחלתה משבת שלפני ר"ח סיון העבר, מלבד מד' פרקים שהרשות נתונה לכל ליסע, ואלו הן, שמחת תורה, שבת חנוכה, פורים, שבת שובה ... ומי שההכרח לו ליסע שנית יכתוב הענין ואולי יותן לו רשות ... ובכל שבתות שלפני ר"ח הרשות נתונה פעם בשנה“.

את הסיבה להגבלת מספר הבאים, ביאר רבינו בחידוש התקנות שבאדר תקנ"ו (אגרת נ): „אנ"ש הישנים לא יסעו לכאן עיר לאזני' כי אם שתי פעמים בשנה ... ובכל פעם לא יבוא כי אם על שבתות שמברכין החדש ... אך אם יוגמר לטובה בנין בית המדרש הידוע בהרחבה, אזי יהי' רשות לבא גם בחורף כמו בקיץ, אבל לא הותר מכללו לבא יותר משתי פעמים כנ"ל“. והיינו שמריבוי האורחים לא הי' מספיק מקום לתפלות וחזרת דא"ח בבית המדרש של רבינו בלאזניא. ואשר לכן התחילו לשפץ ולהרחיב את בית המדרש בשנת תקנ"ו⁵¹.

(48) ראה גם תולדות חב"ד ברוסיה הצארית פרק יב.

(49) ראה בשולי הגליון שם, שתקנות אלו נתקנו כמה שנים לפני תקנ"ג.

(50) אודות זמני נסיעת כמה מחסידי ווילנא לרבינו, ראה תולדות חב"ד בפולין ליטא ולטביא פרק א.

(51) בשנה זו התחילה גם התרחבות באמירת הדרושים על ידי רבינו, כמסופר ב„תולדות חב"ד ברוסיה

הצארית“ פרק כו.

בתקנות שנת תקנ"ט-ס, כבר לא נזכרים ההגבלות לבוא רק פעם או פעמיים בשנה (בתקנות אלו באו הגבלות אחרות, כדלקמן). אמנם הזכיר זאת באגרת כללית לאנ"ש שכתב אחרי גאולתו ב"ט כסלו תקנ"ט (אגרת סא): „מידי דברי זכור אזכרנו לכל אנ"ש הקרובים והרחוקים, שלא ליסע אלי עד שבת שמברכין אדר שני, וגם אנ"ש החדשים לא יסעו קודם לכן, עד שובי לאתני ולכחי, ברוך הנותן ליעף כח“.

הכניסה ליחידויות

בנוסף להגבלות על הנסיעות ועל השהיה אצל רבינו, היו גם הגבלות על הבקשה ליכנס ליחידות אצל רבינו. הסיבה לכך ביאר רבינו באגרת תקנ"ג (אגרת לה): „ונלאיתי נשוא במכתב גדול המרירות אשר ממררים חיי ממש אותן הנכנסים לפרש שיחתן ביגונם בכבודם ובעצמם ... כי נדמה מקצת אנ"ש דמיון שוא ודבר כזב הרחוק ממני כרחוק מזרח ממערב ממש, לאמר לנפשי כאמרם על נפשות הגדולים אשר בארץ המפורסמים ... והנה אף לפי דמיון הכוזב העולה על רוחם לערב תבן את הבר לגדולי הדור המפורסמים שיחיו, אין דמיונם עולה יפה, כי שם רובם ככולם, ה' יאריך ימיהם ושנותיהם בנעימים, הנה משכן כבודם במדינה אחת בעירות סמוכות וקרובות שלא בריחוק מקום כל כך בינותם, והקל מעליהם ונשאו אתם במשא העם“.

כלומר, שאין לתמוה על העובדה שהוא מגביל את הכניסה ליחידות אליו, בשעה ששאר תלמידי המגיד אינם קובעים הגבלות כאלו. ומבאר הסיבה לכך, כי שאר תלמידי המגיד יושבים כולם במדינה אחת, אוקראינה-וואלין, בעירות סמוכות וקרובות שלא בריחוק מקום כל כך בינותם, משא"כ רבינו הזקן, שאליו נוסעים כל אלו שמתקרבים לחסידות בכל מדינת רוסיה הלבנה וליטא⁵².

ועוד הוסיף וביאר באותה אגרת: „והנה מי לנו גדול ממש רבינו ע"ה שאמר איכה אשא לבדי וגו'. והנה לא הי' עליו צרכי צבור הנוגעים אל הכלל ולא ליחידים, כי אם לדון ביניהם במשפטי התורה, כמשארז"ל דדין היינו תורה, והוא אחד מעמודי העולם, ועם כל זה ארז"ל וכי תעלה על דעתך שמש רבינו ע"ה יושב ודן כל היום כולו תורתו מתי נעשית, דהיינו מלהתבודד ולהתבונן בינו לבין עצמו בדברי תורה ששמע מפי הגבורה, אבל ליתן עצות לכל יחיד שלא בדברי תורה ויראת שמים לא היתה זאת מעולם“.

באותה תקופה מסר רבינו הזקן את ספר התניא להעתקה ופרסום (שלהי תקנ"ב), ואחר כך גם לדפוס (שלהי תקנ"ו). הוא אף כתב אז (בשנת תקנ"ה) „הקדמת המלקט, והיא אגרת השלוחה לכללות אנשי שלומינו יצ"ו“, שגם בה הדגיש את העובדה הנ"ל, שמרוב הבאים אליו אינו מסוגל לקבל יותר את כולם ליחידות (אגרת

52) ראה תולדות חב"ד ברוסיה הצארית פרק יא, שעד שנת תקל"ז היו ברוסיה הלבנה ובלטא כעשרה מתלמידי הרב ממעזריטש, אמנם במשך השנים תקל"ז-מו, עזבו כולם, ונשאר רבינו המנהיג החסידי היחיד בכל מרחבי רוסיה הלבנה וליטא.

מז): „קונטרסים אלו הנקראים בשם לקוטי אמרים ... כולם הם תשובות על שאלות רבות אשר שואלין בעצה כל אנ"ש דמדינתנו תמיד כל אחד לפי ערכו לשית עצות בנפשם בעבודת ה', להיות כי אין הזמן גרמא עוד להשיב לכל אחד ואחד על שאלתו בפרטות, וגם השכחה מצויה, על כן רשמתי כל התשובות על כל השאלות למשמרת לאות להיות לכל אחד ואחד לזכרון בין עיניו ולא ידחוק עוד ליכנס לדבר עמי ביחידות“.

אחד מאלו שהתקרבו באותה תקופה לרבינו, הוא החסיד מוה"ר ישראל יפה, מדפיס בקאפוסט. הוא נכנס ליחידות לקבל הדרכה בעבודת ה', ואחר כך רשם את תוכן דברי רבנו אליו, ומסר את הרשימה לידי רבינו, בתוספת איזה שאלות שהיו לו בזה. רבינו השיבו בכתב על שאלותיו (אגרת כ), ותוכן הדברים נתבאר אחר כך בספר התניא (ראה הנסמן בשולי הגליון שם). והיינו שזו היתה אחת מהיחידויות – בתקופה הראשונה שלפני פרסום ספר התניא, שאחר כך כתב רבינו את תוכנה למשמרת בספר התניא, כמובא לעיל מ„הקדמת המלקט“ לספר התניא.

במקביל ליחידויות, היו לפעמים החסידים מבקשים הדרכה בעבודת ה' בכתב, ורבינו ה' משיב להם במכתב. אחד מאלו הוא החסיד מוה"ר יצחק יפה מקאפוסט, שרבינו כתב לו (אגרת יט): „אך זאת עצה היעוצה להתפלל בשמחה גדולה ... וענין השמחה הוא ... והעצה היעוצה לזה להכניס בלבו יגון ואנחה קודם התפלה ... ואי אפשר לי לפרוט ולבאר היטב ענין זה במכתב, שלא יהי' סותר למשארז"ל ...“, ותוכן הדברים נתבאר אחר כך בספר התניא (ראה הנסמן בשולי הגליון שם), כמובא לעיל מ„הקדמת המלקט“ לספר התניא, שרשומים בה המענות שהשיב בתחלה לאנ"ש.

סיכום התקנות האלו

נסכם אם כן את סדר הנסיעות לרבינו וסדר הכניסה ליחידות, לפי תקנות

לאזניא:

(א) „ארבעה פרקים [בשנה] שהרשות נתונה לכל ליסע, ואלו הן, שמח"ת, שבת חנוכה⁵³, פורים, שבת שובה“ (אגרת מג). אמנם „כל הנוסעים על ד' פרקים הידועים, לא יעלה על רוחם לבקש להכנס אלי לדבר עמדי ביחידות“ (אגרת לה), אלא „יסעו לבתיהם תיכף ומיד במוצ"ש או במוצאי יו"ט, ואפילו הנצרך לדבר גדול מאד“ (אגרת מג).

(ב) „על שבת שמברכין ר"ח ... פעם אחת בשנה“ (אגרת לא), יכול כל אחד מאנ"ש הותיקים לבוא בהם ולהתקבל ליחידות, „כי שבת זה הוקבע לאנ"ש הישנים ליכנס פעם אחת בשנה דוקא ... מוכרח להתעכב לערך ב' שבועות, אולי יהי' שעת הכושר ופנאי לדבר עמו כרצונו“ (אגרת לה), והיינו אשר „ישכור לו קעסט לא פחות

53) בתקנות תקנ"ו (אגרת נ סעיף א וסעיף ה) תוקן, שבשבת חנוכה לא יבואו כולם, רק יהי' דינו כמו שאר שבתות מברכים החדש, וישארו אם כן רק ג' פרקים זמן קהלה לכל אנ"ש, „אכן אם יובנה הבית המדרש בהרחבה כידוע, אזי יסעו ויבאו גם על פרק הרביעי שבת חנוכה“.

על ב' שבועות" (אגרת לא), וכשתהי' האפשריות לרבינו יקבלו ליחידות. אבל „לא יסעו כי אם פעם אחת בשנה דוקא בלי שום הוראת היתר בעולם" (אגרת מג). ולא מדובר בכל שבת מברכים, כי אם „שתי שבתות שלפני ר"ה ... שבת שמברכין ר"ח שבט ... אדר ... ניסן⁵⁴ ... סיון ... תמוז ... אב ... שבת נחמו⁵⁵" (אגרת לא). אבל „בחדש ניסן ואייר עד שבת שלפני ר"ח סיון, וכן אחר שמחת תורה עד שבת חנוכה, לא יסעו כלל" (אגרת לה).

ג) אנ"ש החדשים המתקרבים לחסידות, יכולים לבוא לשאר השבתות ולהתקבל ליחידות, היינו „באיזה חדש שירצו מחדשי השנה על אחת מג' השבתות הראשונים, רק שיתעכבו ב' או ג' ימים אחר השבת" (אגרת לה), „ולא יבאו בשבוע הד' בשום אופן, ולא בזמן הפרקים" (אגרת נ).

בשנת תקנ"ו בנו בלאזניא בית מדרש מרוות, שיוכל להכיל מספר גדול יותר של אנשים. בתקנות של אותה שנה (אגרת נ), התירו לישנים לבוא ב' פעמים בשנה. ומוסיפים: „אך אם יוגמר לטובה בנין בית המדרש הידוע בהרחבה, אזי יהי' רשות לבא גם בחורף כמו בקיץ ... אם יובנה הבית המדרש בהרחבה כידוע, אזי יסעו ויבאו גם על פרק הרביעי שבת חנוכה".

עוד הוסיף בתקנות תקנ"ה (אגרת מג): „וגם הנוסעים ... אם נצרך לו לשאול בד"ת ירשום שאלתו ... או ישכור לו מזונות על חדש שלם, וכולי האי ואולי יהי' לי פנאי לדבר עמו ביחידות, להיות כי נודע לכל אשר רבו מאד אנ"ש החדשים לבקרים מדי יום, דלא סגי בלאו הכי מלדבר עמהם ביחידות, לבד ענינים הכלליים".

ובתקנות תקנ"ו (אגרת נ): „לא יכנוס שום אדם לחדר אדמו"ר הרב שיחי' לדבר עמו ביחידות לא במילי דשמיא ולא במילי דעלמא בשום אופן ... יתאספו ביחד לא פחות משלשים אנשים, ולא יותר מארבעים, ושיהי' בחשבון הנ"ל מאותם שיהי' רוב מנין העיר אם היא עיר קטנה ואנ"ש בה מעט, או אם יהיו מספר טו"ב אנשים אף אם הם מיעוט המנין אם היא עיר גדולה ואנ"ש בה מרובים, מכל אלו יצרפו לחשבון הנ"ל ליכנס לחדר הרב כנ"ל".

את התקנות האלו הזכיר רבינו במענות שלו לחקו"ד בעת מאסרו הראשון (אגרת נח ס"ח): „כל האנשים הנוסעים אלי לשמוע דרשה שאני דורש בבית הכנסת או בבית המדרש בשבתות כמה פעמים בשנה, באשר שנתמניתי למגיד הקהל בלאזנע זה ט"ו שנים ויותר כנ"ל, הנה מיד אחר השבת מוכרחים ליסע לבתייהם כל האנשים שמעיר אחרת, כי אינני מניחם ליכנס אלי לחדרי בשום אופן. רק האנשים שיש להם איזה ענין גדול, כגון לפשר ביניהם על סכסוכים רבים שאי אפשר להם לבא לידי גמר נכון בלעדי כנ"ל, או איזו שאלה חמורה באיסור והיתר וגיטין וקידושין, ושאר דברים חמורים ששואלין ממני מעיר אחרת".

54) בתקנות תקנ"ה (אגרת מג סעיף ד) תוקן שגם בשבת מברכים ניסן לא יבואו.

55) בתקנות תקנ"ה (אגרת מג) תוקן שלא יסעו לשבת נחמו, כי אם לשבת מברכים אלו.

ובמענות לחקו"ד בעת מאסרו השני (אגרת עד במענה לטענה הט"ו; בתרגום מרוסית): „אירע שפעם או פעמיים באו ללזוני יותר מאלף איש לרגל חג השבועות, אך היות ופסקתי מלומר דרשות במועד זה⁵⁶, שוב אין באים אלי באותו יו"ט כבר מכמה שנים⁵⁷. את הדרשה אומר אני פעם בחודש, כתשע או עשר פעמים בשנה, כך שכל אחד יכול לבוא אלי לדרשה פעם אחת בשנה, אך לא רבים בפעם אחת, אלא אלו בחודש זה ואחרים בחודש אחר“.

שאלות בעניינים גשמיים

עיקר מטרת היחידות היא לקבל הדרכה בעבודת ה', כמובא לעיל. אמנם הורגלו אנ"ש לשאול עצה גם בענייניהם הגשמיים. ועל זה כתב רבינו, בקשר לתקנות הנ"ל (אגרת לה): „אהוביי אחיי ורעיי, מאהבה מסותרת תוכחת מגולה, לכו נא ונוכחה זכרו ימות עולם בינו שנות דור ודור, ההיתה כזאת מימות עולם ואיה איפוא מצאתם מנהג זה באחד מכל ספרי חכמי ישראל הראשונים והאחרונים להיות מנהג ותיקון לשאול בעצה גשמיות כדת מה לעשות בעניני העולם הגשמי, אף לגדולי חכמי ישראל הראשונים כתנאים ואמוראים, אשר כל רז לא אנס להו ונהירין להון שבילין דרקייע, כ"א לנביאים ממש אשר היו לפנים בישראל, כשמואל הרואה אשר הלך אליו שאול לדרוש ה' על דבר האתונות שנאבדו לאביו“.

אמנם בסוף ימיו כתב רבינו (אגרת קח): „נפש השפלה באמת לאמתו ... ע"י קירוב הדעת ועצות מרחוק בכל עניני ב"ב, אף כי רובם ככולם הם דברי שקר א"א בענין אחר ... כ"א בהתקרב הדעת ... וגם אם אין רק דרך אחת והיא שפלה אזי לנחמו לקבל באהבה, או לעורר ולפשפש כמעשיו ולשוב עד הוי' בצר לו וירווח לו“.

וביאר כ"ק אדמו"ר זי"ע בשיחת כ"ף מנ"א תשי"ג (תורת מנחם, עמ' 127-128): „שמעתי מאחד החסידים, שבליובאוויטש היו אומרים, שהאגרת „נפש השפלה“⁵⁸ היא מענה על מ"ש אדמו"ר הזקן באגה"ק (סי' כב⁵⁹), שבה מוכיח הוא את החסידים על מנהגם „לשאול בעצה גשמית כדת מה לעשות בענייני העולם הגשמי“. אך אעפ"כ המשיכו החסידים לשאול בעניינים גשמיים! ועל זה הוא המענה באגרת „נפש השפלה“, שההתקשרות של „נפש השפלה“ היא על-ידי גשמיות, ולכן צריכה גם ההשפעה להיות בגשמיות“.

(56) ראה כרם חב"ד גליון 4 ע' 355-361, שגם בחג השבועות ה' אומר רבינו דרושים. ואפשר שלא היתה אז „תורה ברבים“, כי אם לפני בני ביתו ואנשי החצר.

(57) כאמור בתקנות תקנ"ה (אגרת מג סעיף ד): „אבל על חג השבועות ושבת נחמו ושבת שלפני ר"ה לא יסעו בשום אופן בעולם“.

(58) אגרת קח הנ"ל.

(59) אגרת לה הנ"ל.

כתבי חסידות

את ספר התניא מסר רבינו לפרסום ולהעתקה כבר בקיץ תקנ"ב⁶⁰. אמנם בשנים הסמוכות, תקנ"ג-ו, התפשטו העתקות התניא, ודרושי דא"ח של רבינו, בהעתקות רבות, כמובא בסוף הקדמתו לתניא: „והנה אחר שנתפשטו הקונטרסים הנ"ל בקרב כל אנ"ש הנ"ל בהעתקות רבות מידי סופרים שונים ומשונים, הנה על ידי ריבוי ההעתקות שונות רבו כמו רבו הט"ס במאוד מאוד". אז החליט רבינו לפרסם את ספר התניא בדפוס, כאמור בהקדמתו שם: „מנוקים מכל סיג וטעויות סופר ומוגהים היטב”.

זה בקשר לספר התניא. אמנם את דרושיו לא מסר רבינו לדפוס. ואיך מבטיחים שלא ירבו הטעויות בהעתקות הרבות שהתפשטו? על זה תיקן רבינו בתקנות לאזניא האחרונות, של שנת תקנ"ט-ס (אגרת סז): „כל הנערים הנוסעים למחננו מהיום והלאה יביאו עמהם הכתבים והעתקות מד"ח חדשים גם ישנים, ואפילו ההעתקות מד"ח שכתב אחי [מהרי"ל מיאנאוויטש] נ"י, להיות כי רבה בהם השיבושים וט"ס במאד מאד ואיכא למיחש לחורבא ח"ו כאשר ראיתי בעצמי השבושים העצומים. וכל אחד ואחד יכרוך כתבים שלו, ויכתוב שמו על הכרך, וימסור ליד אחי נ"י ויגיה אותם, בצירוף מגיהים אחרים דקהלתנו דוקא בהשגחת אחי עליהם להגיה, ואח"כ יוחזר לכא"א הכתבים שלו”.

תקנות וגזירות

בנוסף לתקנות הנזכרים לעיל, שתיקן וגזר רבינו בתקופת לאזניא (לפני שעבר מלאזניא ללאדי בשלהי תקס"א), מוצאים אנו עוד כמה תקנות וגזירות שתיקן רבינו באגרותיו, ומסיים בהם, שמי שלא יקיים תקנות אלו ידונו אותו בריחוק בבואו למחנינו⁶¹.

כך אנו מוצאים שרבינו הזהיר שלא לדבר דברי שחוק וליצנות⁶², וסיים (אגרת סח): „אך האיש מאנשי שלומינו אשר יזיד ושלח ידיו בשלומיו לעשות מעשה לצים בפועל ממש, אנכי אדרוש מעמו, ועלי להרחיקו מעל גבולי בכל יראה פני עד אשר יקבל דינו מעצמו”.

ושוב הזהיר רבינו את אנ"ש (אגרת טט): „לא טובה השמועה אשר שמעה אזני ... לשפוך בוז וקלון על כל תופשי התורה ... אשר אינם מהאנשים השלמים אתנו, לומר כי העדה שלנו לבדה קדושה ... וכל אשר לא ישמע לדברי אלה, עלי להרחיקו מעלי בכל יראה וימצא בגבולינו עד שב ורפא לו”.

60 ראה תולדות חב"ד ברוסיא הצארית פרק כג.

61 הפעם האחרונה שאיום זה נזכר היא באגרת פב, שנכתבה בתחלת תקס"ג.

62 מתוכן העניין נראה שם שמדבר בליצנות קודם התפלה. וכעין זה גם באגרת ה.

ז. חסידות חב"ד

תקופת תקל"ג-ז

אחרי הסתלקות הרב המגיד ממעזריטש בשנת תקל"ג, חזרו לרוסיא שלושת תלמידיו, הרה"ק רבי מנחם מענדל מוויטבסק, הרה"ק רבי אברהם מקאליסק ורבינו, להפיץ שם את דרך החסידות. הרמ"מ עקר את דירתו ממינסק (שהיתה אז שייכת עדיין לפולין) והתיישב בהורודוק, הסמוכה לויטבסק (שברוסיא הלבנה), כנזכר באגרות-קודש אדמו"ר הזקן (אגרת פט): „בהיותו במדינתנו ... כשחזר ממינסק וקבע דירתו בהאראדאק". הר"א חזר לקאליסק, ורבינו חזר לויטבסק, כפי שסיפר במענה שלו למלשינות (אגרת נח סי"ד).

כל אחד מהם הפיץ את תורת החסידות בעירו. אמנם הרמ"מ, הישיש שבינם, היתה מצודתו פרושה על כל מדינת רוסיא, וממנו היו מקבלים גם הר"א – מקאליסק, וכ"ק אדמו"ר הזקן – מוויטבסק.

בשיחת ליל שמח"ת תשמ"ח (ראה „התוועדויות" שם סעיף יט) דן הרבי בתקופה הזאת, שבין כהונת הרב המגיד ממעזריטש לבין כהונת כ"ק אדמו"ר הזקן, אם אפשר להחשיבה כתקופה אמצעית, שבה כיהן הרה"ק הרמ"מ מוויטבסק כמנהיג החסידים ברוסיא הלבנה, והיינו שגם הרה"ק הרמ"מ מוויטבסק צריך להמנות ברשימת הנשיאים אצל חסידי חב"ד.

מה שברור הוא, שעל יסוד תקופה זו מתייחס כ"ק אדמו"ר הזקן אל הרה"ק הרמ"מ מוויטבסק כתלמיד לרבו, עד שמכנהו בתואר „רבתינו שבא"י" (אגרת ט), „רבתי שבא"י" (אגרת יז), „רבתינו שבאה"ק" (אגרת מז) וכיו"ב.

תקופת תקל"ח-מב

אחרי עליית הרה"ק מוה"ר מנחם מענדל מוויטבסק וסייעתו לארה"ק, בקיץ תקל"ז, נשאר כ"ק אדמו"ר הזקן משך זמן במוהילוב שבפודוליה. על אותה תקופה כותבים „בני הגאון המחבר" (בהקדמתם לשלחן ערוך שלו): „שמענו מפה קדוש, שבהיותו בק"ק מאהליב שאצל נהר דניסטור חזר על כל התלמוד פעם הט"ז בעמידה לילה ויום לא פסק פומי' מגרסא".

אחר כך חזר למקום מגורו וויטבסק, ובשנת תקמ"א התיישב בהורודוק הסמוכה לויטבסק (שבה יסד מוהרמ"מ מרכז חסידי בשנים תקל"ג-ז). על כך מספר רבינו בתשובותיו למלשינות (אגרת נח סי"ד): „נולדתי בלאזנע, והייתי שם עד שהייתי בן ט"ו או ט"ז שנה, ונשאתי אשה בויטעפסק, והייתי שם ערך י"ז שנים, ואח"כ הייתי בהאראדאק כשתי שנים, ועכשיו אני בלאזנע ערך ט"ו שנים ויותר".

באותה שעה מינו הרה"ק מוהרמ"מ מוויטבסק והרה"ק מוהר"א מקאליסק, את כ"ק אדמו"ר הזקן, יחד עם הרה"ק מוה"ר ישראל מפולוצק והרה"ק מוה"ר יששכר בער מליובאוויטש, כמנהיגי עדת החסידים ברוסיא וליטא, וכתב על כך אל החסידים ברוסיא, באדר תקמ"ב (נספח 1): „והנה בעז"ה כעת עמכם גדולים חקרי לב, חכמי

חרשים ונבוני לחשים, גדולי העצה, מפורסמים בתורה ויראת ה' כל ימיהם, חריפים ושנונים וותיקים ותמימים, ה"ה הרב המגיד החסיד ומפורסם בתורה ובריאה, איש אלקי קדוש יאמר לו כבוד מוהר"ר ישראל פאליצקר ה' ישמרהו, וכבוד הרב מוהר"ר ישכר בער סג"ל, מ"מ דק' לובאוויטש, וכבוד הרב מוהר"ר שניאור זלמן נ"י, ה' ישמרם ויהי שמם לעולם, והחוט המשולש וכו', אשר בעז"ה בידם טובם מרב טוב הגנוז והצפון להאיר עיניהם ולהחיותם, ועצתם אמונה ופעולתם אמת".

וכן כתבו לאנ"ש ברוסיה בשנת תקמ"ג (נספח 2): „כתבנו בשנה דאשתקד, שאל יצא איש ממקומו, כי אם איש את אחיו יעזורו ויאמרו חזק, ובפרט תהלה לא"ל כי חננם ה' ויש להם כל במדינתם פלא יועץ".

לא נתפרש כאן מיהו „במדינתם פלא יועץ“. אמנם באותה שעה (תקמ"ג) כתב רבי אהרן הגדול מטבריה, אל אנ"ש ברוסיה (נספח 3): „עצתי נאמנה שתקרבו את עצמכם למען השם להרב מו' [ש'] זלמן מהארדאק, כי לפי הנשמע ממורינו ורבינו הוא יחיד בדורו במחניכם בחכמה ובחסידות“. והכוונה בזה היא אל רבינו, שגר באותה תקופה (משנת תקמ"א עד תחלת תקמ"ג) בעיירה הורודוק, כמובא לעיל.

תקופת תקמ"ג

בשנת תקמ"ג מינו את רבינו להיות מגיד משרים בעיר מולדתו לאזניא, ואז עבר לגור מהורודוק ללאזניא, כפי שסיפר רבינו בחקירות שבמאסרו מראשית שנת תקנ"ט (אגרת נח סי"ד): „ועכשיו אני בלאזנע ערך ט"ו שנים ויותר ... נתמנית למגיד הקהל מכבר כנ"ל“. ואז התחיל רבינו להפיץ את החסידות בלאזניא.

עובדה זו נזכרת בכמה מאגרות כ"ק בנו אדמו"ר האמצעי אודות כ"ק אביו (ראה תולדות חב"ד בארה"ק ע' 25) „באור תורתו הופיע עלינו זה שלשים שנה“, „אשר נטע בתוכם זה שלשים שנה מאור תורתו אמת“, „באור תורה ועבודה .. אשר נטע בתוכינו זה שלשים שנה“ וכיו"ב, היינו משנת תקמ"ג עד להסתלקותו בשנת תקע"ג.

לערך באותה שעה נסתלק הרה"ק מוהר"י מפולוצק, והרה"ק מוהר"י ב מליובאוויטש כפף עצמו אל כ"ק אדמו"ר הזקן, ובאותה תקופה מונה על ידי הרמ"מ מוויטבסק והר"א מקאליסק לנהל את עדת החסידים בכל רוסיה וליטא. בחורף תקמ"ד כתב מוהרמ"מ מוויטבסק אל אנ"ש ברוסיה (נספח 4): „הנה על כן, על כל דברי האגרות שקבלתי בקובלנא מכמה מקומות, ובראשם כבוד אהובינו הרבנים המאורות הגדולים מופלגים בתורה ויראת ד' כל הימים, ה"ה מו"ה ישכר בער מ"מ דק"ק לובאוויץ ומו"ה שניאור זלמן מק"ק לאזני, על ענין נחות דרגת פרנסת החפצים ליראה את ה' באמת ... אם לי ולקולי ישמעון, החפצים ליראה את ד' ... יתקרבו אל הצדיקים והחסידים הרבנים השלמים המבוארים לעיל, שכל דבריהם כגחלי אש מועצות ודעת אלקים“.

וכך מוסיף גם מוהר"א מקאליסק בשולי האגרת הנ"ל: „גם אנכי באתי בשורותיים אלו ... יעמיקו שאלה אצל קדושי ה' הרבנים המאורות הגדולים המפורסמים גדולי העצה הנ"ל“.

רבינו לא רצה בכך. ואף שהסכים להפיץ את החסידות בלאזניא, לא הסכים להיות מנהיג החסידות בכל רוסיא, דבר שהי' מפריע לו ביותר בסדר לימודו ועבודת ה' בעצמו, כדלקמן. ואי הסכמתו זו נזכרת בכמה מאגרות רבותינו שבארה"ק אליו. בשנה הבאה (או בתחלת שנת תקמ"ו) כתב מוהרמ"מ מוויטבסק בארוכה אל רבינו, בנושא זה. האגרת לא הגיעה לידינו, אבל היא נזכרת באגרת שכתב אל רבינו, בחודש שבט תקמ"ו (נספח 6): „כבר כתבתי אליו באריכות על ידי אחד מהיוצאים לקרית חוצות, ולא באתי כי אם בתוספת אהבתו במכתב יד עצמי, להעיר צדקתו ותורת אלקיו בלבו לא תמעד אשוריו. למה תאמר נסתרה דרכי מה' לפרנס את ישראל לאביהם שבשמים להורותם הדרך, ומי כמוהו מורה בכל מדינתם ... חזק ואמץ, בטח בה' ורעה אמונה, כי רועה נתנו ה' ... לך בכחך זה והושעת את ישראל ... אהובי ידי חזק והתחזק לעצור בעם, כי עשה תעשה ויכול תוכל, להרחיקם מכל אלה ולהדביקם בו יתברך“.

ובהוספה לאגרת זו כתב מוהר"א מקאליסק אל רבינו (נספח 7): „מגודל ידידות נפשו עוז לאלקים עתירתי כי ה' יאיר נרו, בהלו נרו עלי ראשו, ויתן ה' מגן ישעו, לפרנס את ישראל לאביהן שבשמים, ולהאיר ולרומם את לבבם לטוב, ולישא אותם כעל כנפי נשרים ... וכבר קדמני הרב שיחי' במכתבו, הן יראת ה' היא חכמה, ללמד את בני ישראל לחזק את לבבם ... כל מניעתו למשוך ידו לקרב את לב שלומי אמוני ישראל להודיעם בינה ודעת ה'. ולדעתי שכל ימי חיי האדם, אף אם אלף שנים יחיה, אין די עולה העבודה נגד זכות הרבים, להאיר עיניהם ולזרעם אחריהם לדור דורים ... ואתה לך נחה את העם, וקדשתם היום ומחר, כה לחי עד גאולם עולם“.

ובשולי אגרת מאותה שנה אל אנ"ש ברוסיה, הוסיף וכתב מוהר"א מקאליסק (נספח 5): „והנה בענין המעשה רב להם כבוד אהובינו וידידנו ידיד ה' אור יקר כק"ש מו"ה שניאור זלמן נ"י שיחי', מלא כבוד ד' ברוח חכמה ובינה ודעת את ד' להורות להם הדרך, בטחוננו בחסדי ד' ית' שיפתח להם את אוצרו הטוב ביראת ה'“.

היינו שמצד אחד דחקו ברבינו שיסכים לקבל עליו את הנהגת החסידים ברוסיא, ומצד שני המליצו לחסידים ברוסיא, שיקבלו עליהם את רבינו למנהיג החסידות ברוסיא.

את העובדה הזאת, שרבינו לא הסכים ברצון לקבל עליו את הנהגת החסידים ברוסיא, הוא הזכיר בשנים הבאות (אגרת פט): „בקשתי ליפטר מהם בשנים קדמוניות וליסע לאה"ק, ועל זה השיבו לי הרבנים במכתבם דשנת תקמ"ו“.

והבהיר רבינו את עמדתו זאת במענות למלשינות במאסר הראשון (אגרת נח אות יד): „אין לי שום נחת רוח מהנוסעים אלי, כי אין נותנים לי אפי' פרוטה אחת בבואם למחנינו, ואדרבה יש לי צער גדול מהקנאה, אך מה לי לעשות, שכך חובה עלינו עפ"י דתינו, שכל היודע מחוייב ללמד למי שאינו יודע“.

והיינו שלאור הצלחתו הגדולה שרבים הם הנוסעים אליו, זה גורם לקנאה אצל אחרים, וקנאה זו גורמת צער רב לרבינו.

*

בשעה שהתחיל רבינו להנהיג נשיאותו, היו איזה אנשים ברוסיא שרצו לקבל

עליהם את אחד מגדולי הצדיקים בוואלין וסמוכותיה, ולנסוע אליו, או להביאו לרוסיה (ראה בית רבי י, 63), ועל כך השיב הרמ"מ מוויטבסק, כבר בשנת תקמ"ב (נספח 1): „ועצתנו היעוצה שלא ירעישו את העולם במס"ע ומריבה לנסוע למקומות רחוקים, לבלות ימיהם בביטול תורה ותפלה, כי הדרך ממעטת את השם“.

ובשנת תקמ"ג (נספח 2): „כתבנו בשנה דאשתקד, שאל יצא איש ממקומו“.

ובשנת תקמ"ד (נספח 4): „ועל דבר אשר העמיקו שאלה, אם הגבה למעלה איזה איש צדיק עליהם מן המפורסמים גדולי הצדיקים, ולהביאו למדינת רוסיה, שיורם הדרך אשר ילכו בה. לכן אחר אשר בעצתי ישאלו, קודם כל מחובים להאמין בי, ולהאמין לדברי הנאמרים באמת, בלי שום פניות עצמי ח"ו ... יתקרבו אל הצדיקים והחסידים הרבנים השלמים המבוארים לעיל, שכל דבריהם כגחלי אש מועצות ודעת אלקים“.

וגם בתקמ"ז (יסוד המעלה ח"ב אגרת לג): „אין דעתי נוחה באנשי שלומנו ההולכים לבקש להם רב ממקום אחר, להבין בדברים המסורים ללב, שהוא ענין החכמה והאמונה, שלא ניתנה אלא מרועה אחד ללמוד ... הנני מזהיר שלא להטות אחרי רבים אחרים, העידותי בכם היום, השומע ישמע והחדל יחדול“.

וגם כאשר אחד השד"רים מטבריא, בהיותו ברוסיה דיבר נגד רבינו, הנה כשחזר לארה"ק לא רצה הרה"ק מוהרמ"מ מוויטבסק לראותו, עד אשר כתב אל רבינו (נספח 8): „מיום בואי אל אה"ק תוב"ב מורי הודיע לי חטאתי ... לבזות ת"ח אשר קטנם עבה ממתני ... ציוה עלי אדמו"ר שלא אראה פניו, וזה שבועיים שאני יושב פה עה"ק טבריא תובב"א ועדיין לא זכיתי לראות פני קדשו ... יענה יאמר סלחתי כדברייך, ויבקש מאדמו"ר לקרביני, כי יראתי ח"ו פן ירחיקני ריחוק עולם“.

ואף שרבינו עצמו לא הקפיד על אלו מחסידיו שנוסעים לקבל מאדמו"רים אחרים, למרות זאת הורה הרה"ק מוהרמ"מ מוויטבסק לחסידיו, שיאמינו לו בדבריו הנאמרים באמת, ושיתקרבו רק אל רבינו הזקן.

עמדתו של רבינו נתבארה במענה שנכתב לאחד מחסידיו שנסע לתהות על קנקנו של אחד האדמו"רים, ואחר כך רצה לחזור לקבל מרבינו, ולא ידע מה תהי' תגובת רבינו, ועל זה השיב תלמידו מוהר"א מסטאראשעלע בשמו (אגרת צד): „ידוע לכל דרכו בקדש, לא להקפיד על הנוסע לזולתו, וגם לא להשתדל שיסעו אליו דוקא, כידוע הנהגתו בקדש ... הגם שלעיקר הדינא קסבר שלא רבים יחכמון בהנהגה הנ"ל, ליתן עצות בנפשו של כל אחד ואחד השייך לו, ולפעמים יתחלפו אורחותיו וכו' ... אעפ"כ מחמת טעם זה לא נחית לדקדוקא כשארי הגדולים אשר בארץ מטעמם ונימוקם מהתקשרות וכדומה לזה, אין זה דרך אתו ח"ו ורחוק מדרכו“.

63) ונתבאר שם (סד, ב) שעיקר הכוונה אל הרה"ק רבי שלמה מקארלין (ומשנת תקמ"ז ואילך – בלודמיר).

ואילו את הוראתו התקיפה של הרה"ק מוהרמ"מ מוויטבסק לחסידים שברוסיא, הוא כתב באגרת שלו האחרונה משנת תקמ"ח (נספח 9): „ואותו משחנו להיות מורה צדק במדינתם, שלא תהי' עדת ה' כצאן אשר אין להם רועה. ואלמלא הוא רצו ליתן ראש אחר עליהם ... יודע אני ומכיר את כל החסידים שבמדינתם לטוב ולמוטב, כי לא מכל אדם יכולים לקבל ... חששנו מאד אשר לא ידעון לשונו, ודרך צדיקים אשר יקבלו עליהם לא ידעו ולא יבינו, בחשיכה יתהלכו וימוטו כל מוסדי ארץ. לזאת אמרנו, שום ישימו עליהם מקרב אחיהם כמוהם הוא כבוד רב חביבא הנ"ל.".

תקופת תקמ"ט-נו

אחרי הסתלקות הרה"ק מוהרמ"מ מוויטבסק, בבדר"ח אייר תקמ"ח, המשיך לכתוב באותו סגנון גם הרה"ק מוהר"א מקאליסק. וכך כתב אל החסידים שבחו"ל, בשנת תקנ"ג (נספח 11): „והלא עיניכם רואות את מורכם רב אחאי ידיד ה' זה סיני, כבוד הרב המפורסם מוהר"ר שניאור זלמן נ"י, להתחמם באורו יראו אור עולם ואוצר חיים.".

ובשנת תקנ"ב (נספח 12): „הלא עמכם כבוד רב חביבי וחמדת לבבי, הרב הגדול קדוש ה' מכובד, הר ה' זה סיני, כבוד ק"ש מוהר"ר שניאור זלמן שי, פלא יועץ, ומי בעל דברים יגש אליו, והוא יראהו את מבוא העיר ואת כל הדרך, דרך ה', ואליו תשמעון.".

ואל אחד מאנ"ש בבוריסוב כתב באותה שנה (נספח 13): „תמיה לי עליו על הכריחו לבוא בשאלת נפשו ורב מחסורו, לשאול עצות מרחוק עד כה, הלא שם לפניו רבים גדולי חקרי לב, אמת עצתם בדבר ה' ימצא, ובפרק גדול העצה הרב המפורסם קדוש ה' אהו' כמוה"ר שניאור זלמן נ"י, כי ישים פעמיו ליסע אליו, שם ימצא מרגוע לגפשו בכל מחסורו אשר יחסר לו. ואף כי ירחק ממך המקום, בדבר אשר יקשה מכם בגודל חסרון נפשו לא רחוקה היא אפילו לדלג בהרים.".

ובשנת תקנ"ג (נספח 14): „והנה אשתקד הארכתי ... והן עתה קצרתי ... כי הלא בעזה"י אתם עמם רב רחימאי קדוש ה' המפורסם כ"ש שניאור זלמן נ"י, אשר עיניכם רואות את מוריכם, משקה הרים מעליותיו, מפרי מעשיו תשבע הארץ, ופיו מפיק מרגליות.".

ובשנת תקנ"ה (נספח 16): „והלכה למעשה רב הוא, כבוד הרב רחימא האלקי קדוש המפורסם כבוד מ"ו שניאור זלמן נ"י למען יכבד ה' שכבודו הוא כבוד המקום ... רב לכם דברי רב חביבא שיחי' אשר הליכות עולם לו.".

בתקופה זו התפשטה השפעת רבינו על החסידים ברוסיא, ומכל קצוי המדינה התחילו לנהור אליו, לשמוע מתורתו ולהכנס ליחידות, עד שהוכרח רבינו להגביל כל זאת בתקנות לאזניא הנזכרים לעיל, וגם הפציר שיפסיקו לשאול אצלו שאלות גשמיות, ועל כך כתב רבינו, בשנת תקנ"ג (אגרת לה): „ההיתה כזאת מימות עולם ואיה איפוא מצאתם מנהג זה באחד מכל ספרי חכמי ישראל הראשונים והאחרונים

להיות מנהג ותיקון לשאול בעצה גשמיות כדת מה לעשות בעניני העולם הגשמי, אף לגדולי חכמי ישראל הראשונים כתנאים ואמוראים אשר כל רז לא אנס להו ונהירין להון שבילין דרקייע, כי אם לנביאים ממש אשר היו לפנים בישראל".

כדי לאפשר את הדבר, חיזק הרה"ק מוהר"א מקאליסק את תקנות לאזניא הנ"ל, באגרת שכתב אל אנ"ש ברוסיא, בשנת תקנ"ד (נספח 15): „מלכם בראשם, הוא כבוד רב אחאי המפורסם האלקי כ"מ שניאור זלמן שי, הנה דברו אתם תמיד ... כבוד הרב רחומאי הנז"ל, ידיד ה' ישכון לבטח עליו, חופף עליו כל היום חבילי טרדין מן בני אנשא נצבים עליו מן בקר עד ערב, ויתקבצו אליו כל איש מצוק ומר נפש ואשר לו נושה, שואלין ודורשין מאתו כאשר ישאל איש כו', בכל דבר קטון וגדול. והלא גם באורים אינם נשאלים אלא למלך, גם בנביאים גם בחלומות, לא כאלה חלק יעקב להטריח בדברים קטנים, ורבנן קשישאי לא עבדי הכי".

שוב חיזק רבנו תקנות אלו בשנת תקנ"ה, והוסיף וכתב, שאם יכבידו אליו אנ"ש, עד שלא יוכל לעסוק בתורה ועבודת ה' בעצמו די הצורך, הוא עלול לעזוב את העול הזה ולנסוע להתיישב בארה"ק (אגרת מג): „וה' אמת בוחן כליות ולב, והעולה על רוחי נוכח פני ה', להחיש מפלט לי מארץ הלזו ולמהר החיש פעמי למסעות אל המנוחה כי טוב והארץ כי נעמה, מהיות שכמי אט לסבול משא כל העם הזה עלי, יקיפו יחד נצבים עלי מבקר עד ערב, לא יתנוני השב רוחי הנדכאה בדעת ויראת ה', וחייד קודמין". ולכן הוסיף ותיקן באותה אגרת „וגם הנוסעים ... אם נצרך לו לשאול בדברי תורה ירשום שאלתו ... או ישכור לו מזונות על חדש שלם וכולי האי ואולי יהי' לי פנאי לדבר עמו ביחידות, להיות כי נודע לכל אשר רבו מאד אנ"ש החדשים לבקרים מדי יום, דלא סגי בלאו הכי מלדבר עמהם ביחידות, לבד ענינים הכללים".

מוהר"א מקאליסק רצה בכל עוז שרבינו ימשיך להנהיג את עדת החסידים ברוסיא, ולצורך זה אישר את התקנה הנ"ל שתיקן רבינו, וכך כתב אז אל אנ"ש ברוסיא (נספח 18): „עמכם רב חביבי הרב הג' קדוש ה' מכובד איש אלקי, כבוד מ' שניאור זלמן שי, משכן קרוי מקדש, וה' שוכן בציון המצויין, אנן מהכא ואיהו מהתם דעתנו עליכם, לעורר עליכם רחמים מרובים וחסדים טובים, א"ל ה' ויאר להם, ויאירו עיני שכלם ביאת אורה וטהר גברא. ובכל אשר אמרנו אליכם תשמרו, להרגיל את עצמכם ב[י]סוד האמונה, להיות ניזון מזיו השכינה, בהתקשרות עם כבוד רב חביבי הנז' ועמנו, והכל הולך אחר המחשבה, כי זה כל האדם. ומי בכס ירא ה' שומע בקול עבדו, ותקח אזנו שמץ מנהו, אל יהי' למשא כבוד על כבוד הרב הנז"ל, להתראות אתו עמו כפעם בפעם, באשר ההרגל נעשה טבע בלא יועיל, ודי להם לקבולי אפי' פעם אחת בשנה ושנתים, ומרחוק ה' נראה להם, עפ"י התקשרות המחשבה, בכל אשר ישאלו מאתו יתברך. ואל יפלא בעיניהם כי כבוד רב חביבי שיחי' מקרב לקצתם, ומתייחד עמהם להשיאם עצה ההוגנת להם, כי זו היא העצה היעוצה לקרב את החדשים אשר מקרוב באו, ומדלת העם אשר אינם כל כך בני תורה, כי אי אפשר בלאו הכי".

תקופת תקנ"ז-ט"א

בתחלת שנת תקנ"ז נדפס ונתפרסם ספר התניא במרחב גדול. באותה תקופה ארגן רבינו מחדש את כל המערכת:

כבר נזכר לעיל שרבינו מינה את אחיו הרה"ק מהרי"ל מיאנאוויטש, כמוזכר בשו"ת צמח צדק (חלק חו"מ סי' ע ס"ט): „אדמו"ר נ"ע דרשותיו הי' כותב אחיו הרי"ל ז"ל והוא הי' משלם לו, להפיצם בישראל לכל השומעים“.

כמו"כ נזכר האמור בתקנות לאזניא האחרונות (אגרת סז): „כל הנערים הנוסעים למחננו מהיום והלאה יביאו עמהם הכתבים והעתקות מד"ח חדשים גם ישנים, ואפילו ההעתקות מד"ח שכתב אחי נ"י, להיות כי רבה בהם השיבושים העצומים. וכל אחד ואחד יכרוך כתבים שלו, ויכתוב שמו על הכרך, וימסור ליד אחי נ"י ויגיה אותם, בצירוף מגיהים אחרים דקהלתנו דוקא בהשגחת אחי עליהם להגיה, ואח"כ יוחזר לכאו"א הכתבים שלו“.

וכבר לפני כן מינה רבינו את כ"ק בנו אדמו"ר האמצעי, ואת חתנו הרה"ק מוה"ר אברהם שיינעס משקלוב, שיתעסקו עם התלמידים הבאים לשהות אצל רבינו, כנזכר בתקנות לאזניא משנת תקנ"ה (אגרת מג): „הנוסעים על שבתות שלפני ר"ח הנ"ל אם נצרך לו לשאול בד"ת ירשום שאלתו ואשיב לו בכתב או בע"פ ע"י בני וחתני“.

וכן נזכר בתקנות לאזניא האחרונות (אגרת סז): „לכנוס תוך הנכנסים אל הרר"א ובני שי' לשמוע פי' על ד"ח או שאר מילי דחסידות“.

כמו כן נראה, שבאותה שעה התחיל רבינו באמירת דרושים בהרחבה יותר (ראה „תולדות חב"ד ברוסיא הצארית" פרק כו).

ניהול עניני החצר, וסדר הכניסה ליחידות, ומסירות מענות רבינו לאנ"ש בכתב, נמסרה לידי „נאמן בית“, כנזכר בתקנות לאזניא משנת תקנ"ג (אגרת לה): „יש לפניו ב' דרכים ואינו יודע איזה דרך יבחר לו ... יודיעני במכתבו או על ידי נאמן ביתי הידוע ... יגיד לי כל דבריו בשלמות ... אם יהי' לי מה להשיבו אשיבנה גם כן על ידי הנ"ל, ולא ידחוק לכנוס אלי בכבודו ובעצמו“.

ובתקנות תקנ"ו (אגרת נ): „רשות לו להציע דבריו במכתבו על ידי נאמן הידוע, ועל ידי הנאמן יגיע לו להשיב לו על בקשתו זאת“.

לא ידוע לנו מיהו „נאמן בית“ זה, אמנם בתקופת לאדי (תקס"ב-תקע"ב) עסק בזה בנו מו"ה חיים אברהם, כנזכר באגרת קודש אדמו"ר האמצעי (אגרת כד): „אחי הרר"א הי' עומד תמיד לפני אאמו"ר הגאון ז"ל, ועל ידו הי' משיב תשובות ועצות נכונות לכל מבקש דבר במילי דעלמא, כל הימים שהיינו בלאדי י"א שנים“.

וגם במניני החסידים שבכל עיר מינה רבינו את החסידים העומדים בראש, ואליהם כותב בהקדמת ספר התניא (אגרת מז): „ומי שדעתו קצרה להבין דבר עצה

מתוך קונטרסים אלו יפרש שיחתו לפני הגדולים שבעירו והם יבוננוהו, ואליהם בקשתי שלא לשום יד לפה להתנהג בענוה ושפלות".

לא נתפרש כאן מי הם „הגדולים שבעיר“. אמנם נתפרש הדבר בתקנות תקנ"ו (אגרת נ): „שלשה הנכבדים באנשי המנין של קהלתו, אשר יפורטו בשמותם בפרטות ברשימה באר היטב, בחתימת יד אדמו"ר הרב שי, בכל קהלה".

והיינו שרבינו מינה אנשים שיעבדו אתו בהדרכת האברכים וניהול עניני החצר, ואף מינה אנשים בכל מנין שיהיו ממונים על הדרכת אנשי המנין. וכל עבודת הנהגת החסידים התחילה להסתדר בארגון מסודר.

כשהגיעו ידיעות אלו אל הרה"ק מוהר"א מקאליסק בטבריא, חלק על הגישה הזאת, וכתב אז אל רבינו (נספח 22): „וקא חזינא לספר הבינונים שהדפיס כת"ר, ולא מצאתי בו תועלת כל כך להצלת נפשות ... ויהי' הדבר ההוא סמוי מן העין, ועל הכלל חסידים די להם באמונת חכמים ושיכירו חסרונם. וחס אנכי על זרעי' דאבא ה"ה בנו המופלג הוותיק מו"ה דוב בער, לאשר כת"ר הכניס אותו בנסיון גדול, כאני' בלב ים, שצריך פרקליטין גדולים להנצל ממצודת הגאווה והגדלות ... וכת"ר הכניס בנו בזה, והוא עדיין רך בשנים ... וכל שכן אחים קטני האיכות ורבי הכמות אשר בכל עיר ועיר, המה אשר נקראו ראשי מנינים, ללמדם ספר הבינונים ... האמת והיושר כתבתי לאחי⁶⁴ שיעמוד איש אחד בעזרו להקל מעליו איזה דבר, כוונתי היתה שיהי' האיש ההוא זקן ורגיל ומכיר ערכו, ושלא ידבר כי אם דברים פשוטים ... אהובי אחי נדרשתי לאשר לא שאלוני, כי אהבה מקלקלת השורה, ומהראוי שכת"ר יתן דעתו לכל אשר אמרתי".

בתחלת שנת תקנ"ט רצה רבינו להשיב לו על כך, אלא שמחמת המאסר ותוצאותיו נדחה המענה לשנת תק"ס, כנזכר בדברי רבינו (אגרת פט): „ובשנת תקנ"ט, מחמת צוק העתים לא נפנית להשיב לו תשובה נכונה עד שנת תק"ס".

וכבר בחורף תק"ס כתב הרה"ק מוהר"א מקאליסק „מודעה רבה" לאנ"ש ברוסיה, לחזור בו מהבקורת הנ"ל, כנזכר באגרת פו: „מודעא רבה לכללות אנ"ש דמדינתנו בחורף תק"ס ע"י מו' דניאל".

ואחר שקיבל את המענה של רבינו (שלא הגיע לידינו), כתב אל רבינו בשלהי שנת תקס"א, על ידי השד"ר מו"ה מאיר מביחוב (נספח 29): „ויכנסו נא דברי באזני רב אחא, והכל על מקומו יבוא בשלום, ולא יזכרו עוד ראשונות, ומה שעבר עבר, וכבר הייתי באמנה אתו מאז ומעולם כן יהי' לנצח, ומובטחני שיתוסף אהבה עזה מוסיף והולך, ואומר מי יתן לי אבר כיונה אעופה ואשכונה לראות עמו פא"פ, אתה

64) היינו, שאף שבשעה שרבינו התלונן שקשה עליו כל העבודה הזאת לבדו, כתב לו מוהר"א מקאליסק, שיעמיד איש אחד שיהי' בעזרו (האגרת לא הגיעה לידינו).

ה' ידעת שבתאי וקומי בנתה לרעי מרחוק, מתי יבוא פניו כפני אלקים וירצני אשר יחדיו נמתיק סוד בבית אלקינו, הן ה' ידעת כולה".

ובאותו תוכן כתב אז מוהר"א מקאליסק אל אנ"ש ברוסיה (נספח 30): „מה נכבד היום קול מבשר משמיע שלום כי נחה שקטה מהמחלוקת ונתקרבו הלבבות מעט ... לשמוע בקול קדוש אשר בקרבכם רב אחאי גאון איש האלהי אור תורה, אליו תשמעון איש אשר רוח אלהים קדושים בו אתו חכמה ודעת אלהים להאיר להם את הדרך אשר ילכו בה בעבודת תמה וברה כפי אשר קבלנו מרבתינו הקדושים ואין כל חדש ח"ו. אשר נבהלתי משמוע קול ענות, כי שמעתי אשר יצא הקול במדינתם ששמעו מאיזה דברים שבכתב שיצאו ממני ונדמה להם שאינם עולים בקנה אחד, ויש איזה הפרש ח"ו בדרכי העבודה, חלילה להם מלהרהר ולחשוב כדבר הזה, כי לא יש הפרש בינינו אפילו כמלא נימא ח"ו, ובפרט מענין התבוננות, איך יעלה על הדעת לחלוק על הדבר הזה אשר כל נקודת עבודת ה' נשען עליה וזאת התורה וזו היא העבודה האמיתית כפי אשר קבלנו מרבתינו הקדושים ... והן הן הדברים הנקנים באמירה מפי קדוש רב אחאי גאון שיחי' ... לאורו ילכו לנצח אור עולם".

ובאותו תוכן כתב על ידו אגרת נוספת של „חבה ורעות". ובאותו תוכן כתב לרבינו בשנת תקס"ב, על ידי השד"ר מו"ה חיים משרת. ובאותו תוכן כתב בשנת תקס"ג. את ארבע האגרות האלו מזכיר רבינו פעמיים (אגרת פט): „לא נפנית להשיב לו תשובה נכונה עד שנת תק"ס. ולזאת השיב כהוגן בשנת תקס"א, וגם בשנת תקס"ב כתב אלי במכתביו טוב, גם בשנת תקס"ג בא מכתב טוב ... כתב ביד שלוחו מאיר מביחעוו, אל יזכירנו ראשונות ומה שעבר עבר כו', אהבה עזה מוסיף והולך כו', אתה ה' ידעת שבתאי וקומי בנתה לרעי, גם להבנים כתב על ידו מכתב חבה ורעות ... וגם באגרת תקס"ב, אחרי נסיעת מאיר מאה"ק, שלחו אלי מכתב חבה ורעות כשנים קדמוניות ביתר שאת ויתר עז ע"י חיים משרת".

תקופת תקס"ג ואילך

בשנת תקס"ג עוררו השד"רים מארה"ק ריב ומדון, הן בעניני הכספים והן בשיטת החסידות, ובסופו של דבר (בשנת תקס"ה) נחלקו החסידים ברוסיה – בין החסידות הכללית לבין חסידות חב"ד, וכנזכר אצל רבינו שם (אגרת פט): „מכונים בשם חב"ד"⁶⁵.

אז נתחלקה גם מערכת מעמדות ארה"ק, בין אנשי חסידות הכללית לבין אנשי חב"ד שברוסיה ושבארה"ק, כנזכר לעיל פרק ג.

רבינו התיישב אז (בשלהי תקס"א) בלאדי, ואז התחילו ביאורי החסידות באריכות ובביאור יותר, כמסופר ב„תולדות חב"ד ברוסיה הצארית" פרק כו.

(65) היינו שמשנה זו ואילך מכנים אותם אנשי החסידות הכללית בשם „חב"ד".

ח. חסידים ומתנגדים

שנת תקל"ב

אודות מאורעות קיץ תקל"ב סיפר רבינו, באגרת אל אנ"ש בוויילנא (אגרת נד): „כשנעשה מעשה רב ועצום במאוד .. בשנת תקל"ב, קהלת בראד שהדפיסו הכרוז דמחנכם⁶⁶, ועוד נוסף עליהם דברים רבים קשים כגידיים ומרוות פתנים, שקרים וכיזובים גדולים ועצומים על כמה ניירות, ונשלחו הספרים בכל תפוצות הגולה, ממש לא יאומן כי יסופר גודל הבזיונות והיסורין שנעשו אז להצדיקים המפורסמים דוואלין. עד שלא יכלו לשבת בבתיהם, ובאו כולם לחסות בצל כנפיו של רבינו הגדול המנוח⁶⁷ זלה"ה בקהלת ראוונע, ולטכס עצה כדת מה לעשות. והיו אז דרכים הרבה לעשות מעשה לסתור ולהפר מחשבותם, ולכתוב עליהם מרוות בכפלי כפליים בשפת אמת תכון לעד, ולהדפיס גם כן ולשלחם ביעקב, ועוד דרכים אחרים. אך רבינו הגדול זצלה"ה לא בחר בהן לעשות שום מעשה לנגדם, רק כל כוחם של ישראל בפייהם, לזעוק לה' מפר מחשבות ערומים, ולא תעשנה ידיהם תושיה".

ועל התוצאות מכך סיפר רבינו (בהמשך אותה אגרת): „וכאשר פתר לנו כן הי', ונתקיים בהם עד ארגיעה לשון שקר, ונעקרו הספרים הנ"ל מן העולם. ובנו נתקיים למען ענותך להטיבך באחריתך, והי' ראשיתך מצער ואחריתך ישגה מאוד. כאשר עיינינו ראו ולא זר, אשר אחר זה נתברו לאלפים ורבבות אנ"ש בכל המדינות, בראותם הפלגות השקרים שמפליגים שכנגדינו עלינו, בהעצימם והרעישם כל העולם עלינו ברעש גדול וקול תרועה".

ועוד סיפר (אגרת פט): „ובחורף תקל"ב ... כתבו חכמי ק"ק שקלאב להודיע להגאון המנוח דוויילנא⁶⁸, עד שהכניסו בלבו לדון דין מורידין ח"ו ... וכתבו כן מוויילנא לבראד, והדפיסו שם קונטרס זמיר עריצים בקיץ הנ"ל. והיתה מזה צרה גדולה לכל הצדיקים דוואלין, ולא יכלו לישב בבתיהם, ונאספו כולם לק"ק ראוונא בעת ההיא לרבנו הגדול נ"ע לטכס עצה".

ועוד הזכיר זאת רבינו (אגרת קג): „הרחקות וגזרות שיצאו כשגגה מלפני השליט בשנת תקל"ב כעל אפיקורסין ממש, שהן מן המורידין, ושלא להתחתן וכו'".

שנת תקמ"ז

שוב חידשו המתנגדים את כתביהם נגד החסידים בשנת תקמ"א (ראה „חסידים ומתנגדים" ע' 101-121); ויתירה מזו – בשנת תקמ"ז (ראה שם ע' 142-159).

66 בקיץ תקל"ב נדפס קונטרס זמיר עריצים (נערך על ידי סופר קהלת בראד, ונדפס באלעקסניץ הסמוכה לברוד, והועתק ב„חסידים ומתנגדים" ח"א ע' 36 ואילך. וראה שם ע' 32), ובו נדפסו הכרוזים של קהלת ווילנא נגד החסידים (שם כתבים א, ד"ה).

67 הרב המגיד ממעזריטש.

68 כאמור בקונטרס הנ"ל (כתבים ה'ו), שבוויילנא התחילה ההתנגדות לחסידות אחר שבאו הכתבים משקלוב לוויילנא (ראה חסידים ומתנגדים ח"א ע' 29).

בעיר מוהילוב הכריזו אז ח"י רבנים נגד החסידים שהם מלעיגים על דברי חז"ל, וגזרו על הרחקות, ואחר כך שלחו אחר רבנו לבוא לעמוד לפניהם לדין. ועל כך השיב להם רבנו (אגרת ח), כי זה שהם קיבלו עדות שקר על החסידים שלא בפניהם, שהם מלעיגים על דברי חז"ל וכיו"ב, וגם גמרו דינם שלא בפניהם, אינו כהלכה. וכי יש לחסידים המון עדים⁶⁹, שדברים שבדו עליהם הם שקר. אלא שאותם רבנים שכבר פסקו כן על החסידים, פסולים לדון בנידון זה, שהרי הם נוגעים בדבר. והעצה היעוצה היא לעמוד לדין לפני רבנים אחרים, שלפניהם מוכן רבנו להשיב לכל אשר ישאלוהו.

ואודות הרדיפות נגד החסידים שבאותה שעה כתב רבינו (בהמשך אותה אגרת): „המרוחקים בהרחקות אשר יצאו מפי חכמים הנ"ל, ומהם ראו וכן עשו המוני עם להרע אותנו, ונתנו אותנו כבני בליעל וכאפיקורסים גמורים, שכל הקודם להרגו זכה ומזכה את הרבים וזכות הרבים תלו' בו, ואלמלא מוראה של מלכות איש את רעהו חיים בלעו, וצדקה תחשב לו. ובהצנע לכת כבר נעשו מעשים אשר לא יעשו, והותרה הרצועה לירד לחייהם ולקפח פרנסתם במה דאפשר. ונדע מה שאמרו רז"ל שכל הגוזל פרוטה מישראל כאלו נוטל נשמתו הימנו ונפשו ונפשות ביתו, מלבד הלבנת פנים ושפיכות דמים אשר נשפך כמים, כי נשאנו חרפה בגוים ובושת פנים כסתנו בקרב אחינו בני ישראל“.

בהתאם להוראה הנ"ל של הרב המגיד ממעזריטש, הגה למרות גודל הרדיפות נגד החסידים, הורה להם רבינו להבליג ולא להשיב מלחמה שעה, וכן כתב אז אל החסידים באושאץ (אגרת ט): „מודעת זאת בארץ הרעש הגדול שבמדינתנו ועת צרה היא ליעקב וממנה יושע בקרוב, ועל כן זאת העצה היעוצה על פני כל הארץ, לקיים מ"ש חבי כמעט רגע עד יעבור זעם ... ובה' בטחתי שאל יעזבנו נצח סלה ועד, ובקרוב יחזיר העטרה ליושנה. והנה עד כה ועד כה יתנהגו במבצר, כאשר שמתי בפי מוכ"ז, ולא עם מסירה ח"ו“.

ויתרה מזו כתב אז אל החסידים בסמיליאן⁷⁰ (אגרת יד): „נא ונא לטרוח בכל לב ונפש לתקוע אהבת רעהו בלבו, ואיש את רעת רעהו אל תחשבו בלבבכם כתיב, ולא תעלה על לב לעולם“.

במקומות אחדים הצליח בזה רבינו להשכיח השלום בעיר, כך הי' בעיר בוחאב, אשר עם סיום השכנת השלום, כתב רבינו אל רב העיר מו"ה ישראל רפפורט (אגרת כא): „תהלות ה' ידבר פי ויברך הטוב והמטיב, על שמועה טובה תדשן עצם, אשר הגיע לאזני על ידי איש טוב מארץ טוב, ואל בשורה טובה יבא, בשורת שלום ואמת ... וגם אנכי חלילה לי מה' מחדול מהושיע ידי להם, יד כותבת יד חותמת, יד שלוחה

69) כמובא בכ"מ, שרוב היהודים אז לא היו לא חסידים ולא מתנגדים, רק קבוצות מאורגנות בכמה עיירות רדפו את החסידים.

70) מתוכן הענין שם נראה שמדבר בעת רדיפת המתנגדים נגדם.

אל כל האנשים השלמים אתי אשר בכל גבולי סביב, להשב לבכם אליו באמת ותמים בכל לב נשפך כמים הפנים כו', להיות בריתם נאמנת אתו באמת ואמונה".

וכך כתב אז אל אנ"ש שבקהלה זו (אגרת כב): „חין ערכי יערב לפני מעכ"ת בתפלה קצרה זו, אשר נשאתי לשמוע עצת ה' היא תקום במועצות ודעת כיד ה' השכיל על האי טהור גברא, ידיד ה' וידיד נפשי חסידא ופרישא מוכ"ז שי, ולמראה עיניו ישפוט איך להשקיט הריב, איש על מקומו יבא לשלום של אמת ויצבי ונכון וקיים לעד".

וכן ה' גם בשאר רוב העיירות, שהחסידיים חיו באחדות עם כל הקהלה, ורק במספר עיירות, היתה הקהלה המתנגדית רודפת את החסידיים, כמוזכר בכמה מקומות, ומפורט בדברי רבינו (אגרת ח): „לא לפים ולרכבות העם השלמים אתנו, אשר בכל עיר ועיר בכל מקומות מושבותינו, שאינם מכוונים בשם חסידיים, ולא שלחו אחריהם כלל לדרוש ולחקור ולגבות עדותם בבית דין, וכל האנשים הנ"ל יתנו עדיהן ויצדיקו צדקותינו, ויגידו עלינו רעים על תמותינו ועל כשרון פעולתנו".

וגם אודות אנשי ווילנא עצמה כתב רבינו (אגרת נח ס"ו): „גם בוויילנא רוב אנשי העיר הם בשלום אתנו, רק שמתיראים לגלות דעתם, מפני אימת הראשים המושלים על כל אנשי העיר, ביד חזקה ותקיפות".

שנת תקנ"ח בוויילנא

כבר בתקופת הרב המגיד ממעזריטש התקיים מנין חסידי בוויילנא, אלא שבשנת תקל"ב, כשהתחילו החרמות והרדיפות נגד החסידות, סגרה הקהלה את המנין החסידי, כמסופר בקונטרס זמיר עריצים הנ"ל.⁷¹

בשנים הראשונות של תקופת רבינו, התפתחה שוב הקהלה החסידית בוויילנא, ובראשה עמד החסיד ר' מאיר רפאלס (יפה). החסידיים חידשו את המנין החסידי בביתו של החסיד ר' אליעזר ב"ר חיים, ואחר כך (לערך בשנת תקנ"ה) עבר המנין לביתו של החסיד ר' מאיר רפאלס הנ"ל.⁷² המנין הזה התקיים בידיעת ובהסכמת ראשי הקהל⁷³, וגם החסיד ר' מאיר רפאלס הנ"ל ה"י חבר הקהל באותן שנים⁷⁴. אמנם במשך שנת תקנ"ז התחילו רדיפות המתנגדים נגד עדת החסידיים בוויילנא.

במשך הקיץ פנו החסידיים שבוויילנא אל רבינו בשאלה, איך ללחום נגד הרדיפות האלו. ורבינו השיבם בתחלת שנת תקנ"ח (אגרת נד): „להיות כי הקשו לשאול במופלא ממני, לחוות דעי למרחוק, בדבר שלא שמעתי מפי רבותי נ"ע, כשנעשה מעשה רב ועצום במאוד מהנעשה עתה, דהיינו בשנת תקל"ב ... רבינו הגדול זצללה"ה לא בחר בהן לעשות שום מעשה לנגדם, רק כל כוחם של ישראל בפיהם, לזעוק לה' מפר מחשבות ערומים ולא תעשנה ידיהם תושיה ... והנה כאז

(71) כתב ו (חסידיים ומתנגדים ח"א ע' 65).

(72) כפי שסיפר בחקירתו, בעת מאסר תקנ"ט, ב, תולדות חב"ד בפולין ליטא ולטביא" פרק א.

(73) חקירה הנ"ל, ועדות מושל ליטא בתזכיר שלו (כרם חב"ד גליון 4 ע' 34).

(74) משנת תקנ"ו ואילך. ראה תולדות חב"ד שם.

כן עתה, הדבר מוטל עלינו חובה, לשתוק ולסבול ולקבל היסורים באהבה, כי הם כמו חבלי לידה ממש, ומובטחני בה' גומר בעדינו שכאשר יפסקו החבלים וצירים בקרוב אי"ה, יתילדו אלפים ורבבות, ונלוו אל השם לשרתו".

ביום ג' דחול המועד סוכות נפטר הגר"א בוילנא, ורבינו כתב אז אל החסידים בוילנא (ראה אגרת סב): „אחר פטירת כבוד הגאון החסיד ז"ל בוילנא, כתבתי אזהרה נוראה לכל סיעת מרחמינו שלא לספר אחר מטתו של ת"ח שום שמץ דבר דופי ושמצה, בלי שום הוראת היתר בעולם".

כבר ביום שלפניו התאספו גבאי בית המדרש (הקלויז) הישן בוילנא לדון בנושא החסידים, והחליטו „לנגוש אותם בכל מיני כפיות ונגישות". ובהושענא רבה הכריזו קהל ווילנא חרם על עדת החסידים בוילנא: „מי שילך בדרכיהם ויתנהג כמנהגיהם, לא די שהאיש הוא מנודה מכל ומובדל ומופרש מכל קדושת ישראל, אף גם שהאיש לא יחשב לבר ישראל כל עיקר, שיהיה בכל וכל כנכרי, דהיינו פתו פת כותי וכו', וכלה גרש יגרש האיש ההוא מפה קהלתינו יצ"ו, ושלא יהיה לו שום חזקת ישוב, ופשיטא שלא יהיה לו שום התמנות בקהל ובאסיפה ובשום חברה, והכל על פי רודף הנעלם"⁷⁵.

רדיפות אלו הלכו והתגברו, וכללו הלקאות פומביות, הריסת בתים וביזת רכוש ועוד. כשהגיעו הדברים לידי כך, התאמץ רבינו להצילם מרדיפות המתנגדים נגדם (ראה אגרת קג): „כי היתה ידי עמו שיתאמץ להציל עשוקים ונרדפים בהכאות ושממות ושאר רדיפות מלאות". רבינו אף אסף ושלח להם סכום גדול של 800 רובל⁷⁶ (חקירות החסידים בעת מאסר תקנ"ט, תולדות חב"ד ברוסיא הצארית פרק א).

החסידים הגישו תלונה להנהלת הפלך על הרדיפות נגדם, ובכ"א אייר תקנ"ח פורסמה החלטת הנהלת הפלך ווילנא, שמותר לחסידים להתפלל במנייניהם, ואסור לקהל ווילנא לענוש אותם ולרדוף אותם (חסידים ומתנגדים ח"א ע' 212).

מיד כשנעצרו הרדיפות, בתחלת קיץ תקנ"ח, כתב רבינו אל החסידים בוילנא, שלא להחזיק עוד במחלוקת (ראה אגרת קג): „לאחר שהוציא לאור משפטם להצילם מיד רודפיהם, שלחתי אליו אחר חג השבועות מיד כמה בקשות ואזהרות שלא יחזיק עוד במחלוקת לשם שמים, ולא לעשות מנין בפני עצמו. ומכל שכן שלא להנקם ח"ו מהרודפים בשום מלשינות בעולם, הס מלהזכיר", ובפרט במלשינות דוידז אחז בשרי פלצות ממש"⁷⁷.

75) ראה עניינו בכרם חב"ד 4 ע' 101.

76) וכבר הובא לעיל שהוא סכום גדול ביותר – לפי ערך השנים ההם, שהרי משכורת רגילה היא רק כמה רובלים לשבוע.

77) קהלת ווידז היתה כפופה תחת קהלת ווילנא, הרודפת את החסידים. באמצע קיץ תקנ"ח פנו לשלטונות בתלונה, שקהל ווילנא משתרר עליהם בגביית כספים יתרים, והגישו את מכתב קהלת ווילנא אל קהלת ווידז, אודות כספים שצריכים לשלוח לקהלת ווילנא (ראה תולדות חב"ד בפולין ליטא ולטביא פרק ב).

שנת תקנ"ט

אמנם מיד בד' סיון תקנ"ח, שנים עשר יום אחרי פרסום החלטת הנהלת פלך ווילנא, לאסור את רדיפת החסידים על ידי קהלת ווילנא, נמסרה לקיסר רוסיא מלשינות נגד רבינו, אשר כאילו הוא קושר קשר לעזור למהפכה הצרפתית נגד רוסיא, ואשר הוא וחסידיו חיים בהפקרות וגונבים וגוזלים, ולכן מיעץ המלשין אל הקיסר להגלותם לערבות השוממות.

אחרי המלשינות בקיץ תקנ"ח, נגד רבינו ונגד החסידים בוילנא, נאסר בראשית שנת תקנ"ט רבינו, יחד עם 22 מגדולי החסידים בוילנא⁷⁸. רבינו נשלח מיד לעיר הבירה פטרבורג לחקירות, ואילו חקירת חסידי ווילנא התחילה בוילנא עצמה. אחר כך נשלחו חלק מראשי החסידים האסורים לפטרבורג להמשך החקירה.

אחרי החקירות ותרגום התשובות לרוסית ומסירתן אל הקיסר פאוול, כתב הקיסר פקודה בי"ט כסלו תקנ"ט (נספח 24⁷⁹): „לא מצא בהתנהגות היהודים שהקימו את כת הקרלינים⁸⁰ שום דבר מזיק למדינה, ולא שום שחיתות או משהו אחר המיפר את השלווה הכללית, וציוה לשחרר את כולם”.

החסידים הנאסרים בוילנא היו אז באמצע דרכם לפטרבורג, וכשהתקבלה הוראת הקיסר לשחררם, הוחזרו מאמצע הדרך לוילנא, ושם שוחררו בכ"ח כסלו – אור לנר החמישי תקנ"ט⁸¹.

את פקודת החירות של הקיסר, מזכיר רבינו במענה לחקירה ודרישה במאסר השני (אגרת עד במענה לטענה התשיעית): „הובאתי לכאן, ואחר כך קבלתי היתר מכבוד אדונינו הקיסר יר"ה לכך שאין כל נזק לא למדינה ולא לעם”.

גם כתב על כך אל רבי פנחס בעל ההפלאה (אגרת סג): „וה' הי' עם פי, ומה' מענה לשון, להשיב תשובה נצחת על כל דבריהם. ונתקבל מאד בעיני הקיסר והשרים יר"ה, והדת נתנה במכתב חירות לכל אנ"ש להתנהג כמקדם בכל מכל כל”.

אחר הגאולה כתב רבינו לאנ"ש (אגרת סא): „באתי מן המודיעים מודעה רבה לכללות אנ"ש, על ריבוי החסידים אשר הגדיל ה' לעשות עמנו, לאחוז במדותיו של יעקב שאר עמו ושארית ישראל, שמשים עצמו כשיריים ומותרות ממש שאין בו שום צורך, לבלתי רום לבבם מאחיהם כו' ולא להרחיב עליהם פה או לשרוק עליהם ח"ו,

78) מסמכי המאסר והגאולה התפרסמו ב„כרם חב"ד" גליון 4 (עמ' 17-76). ועוד כמה מסמכים – ב„כפר חב"ד" גליון 550 ע' 30; גליון 551 ע' 23.

79) ראה גם נספחים 25-26. ונספח לאגרת עה. תעודת חירות נוספת, שנמסרה לעדת החסידים בוילנא בח' שבט תק"ס, באה בנספח ב לאגרת עה. ונזכרת באגרת עד (במענה לטענה האחד עשר) ובאגרת עז. תעודות חירות למאסר השני בשנת תקס"א – ראה נספחים 27-28, ונספח לאגרת עז.

80) בשם זה כונו החסידים ברוסיה, בשנים ההם.

81) ראה תולדות חב"ד ברוסיה הצארית פרק יג.

הס מלהזכיר באזהרה נוראה, רק להשפיל רוחם ולבם במדת אמת ליעקב מפני כל אדם בנמיכות רוח ומענה רך משיב חימה ורוח נכאה כו', וכולי האי ואולי יתן ה' בלב אחיהם כמים הפנים".

ויתירה מזו כתב להם רבינו, שלא לדבר נגד גדולי המתנגדים רק לאהוב אותם (אגרת סב): „באתי להזהיר שנית באזהרה כפולה ומכופלת לכל סיעת מרחמינו הקרובים והרחוקים בכל מקומות מושבותם, בל יורו היתר לעצמם, לפתוח פה ולשון על כבוד התורה, כ' הגאון החסיד הנ"ל זללה"ה ... וגם לרבות שארי ת"ח וכל לומדי תורה יראי ה' הקטנים עם הגדולים שאינם מסיעת מרחמינו, חלילה וחלילה ליתן בהם שום שמץ דופי ח"ו ... להרגיל את לבם לאהוב את כל אחד מבני ישראל אף אם אינו מסיעת מרחמינו ולדונם לכף זכות ... לקיים מ"ש ואיש את רעת רעהו אל תחשבו בלבבכם, וכמים הפנים אל הפנים בודאי גם מהם יפול הקנאה והתחרות מלבם, וה' שלום ישים בלב כל ישראל שלום ואחיה וריעות, וכל א' יבא על מקומו בשלום ... הנני מטיל גודא רבא על כל מי שישמע מסיעת מרחמינו דבר סרה על אחד מהלומדים או היראים שאינם מסיעת מרחמינו אפילו בדרך שחוק ובדיחותא, מחויב להודיע לי במכתב, בכדי שאדע איך להתנהג עמו להתרחק מעל גבולי, ואל יבא עדי. ולהשומעים יונעם ותבא עליהם ברכת טוב".

שוב הזהיר רבינו את אנ"ש (אגרת טט): „לא טובה השמועה אשר שמעה אזני ... לשפוך בוז וקלון על כל תופשי התורה ... אשר אינם מהאנשים השלמים אתנו, לומר כי העדה שלנו לבדה קדושה", וסיים: „וכל אשר לא ישמע לדברי אלה, עלי להרחיקו מעלי בכל יראה וימצא בגבולינו עד שב ורפא לו".

אמנם רדיפות המתנגדים נגד החסידים בוויילנא התגברו בימים האלה, ואחד מהדברים שעשו הוא שפיטרו ממשרתו את נאמן הקהלה (גזבר) החסיד ר' משה מייזליש, והתחילו לרדפו (ראה אגרת סג): „והנה בראותם כי ה' הפיר עצתם, שפכו כאש חמתם על האי טהור גברא רבא ויקרא נאמן הקהלה, אשר כל צרכי העיר היו נחתכים על פיו יצאו ויבאו כל העם בשלום, בהיות אתו המדע והחכמה עצה ותושי', ומחזיק בתורת ה' חפצו ואמונתו. ומקרוב נתקרב לאנ"ש דורשי ה' החפצים לעבדו באמת לאמיתו בעבודה שבלב זו תפלה מעומקא דליבא, בכל הדרך אשר הורנו רבינו הגדול המ"מ הנ"ל נ"ע. והשליך נפשו מנגד להיות נרדף רדיפות מלאות מהם ומהמונם בשנאת חנם ואיבת עולם, בדרכם ובעלילותם המפורסמות, לירד לחייו ממש, בלי תת חנינה ומזון ומח' לנפשות ביתו אביונים נקיים טפלי דתלו בי, בכדי שיוכרח להיות נע ונד בארץ נודד ללחם אי".

החסידים שבוויילנא החזירו מלחמה שערה, וברשיון המשטרה ערכו בחירות חדשות לועד הקהלה בוויילנא, בה נבחרו כמה מהעדה החסידית, ומינו מחדש את החסיד ר' משה מייזליש כנאמן הקהלה⁸².

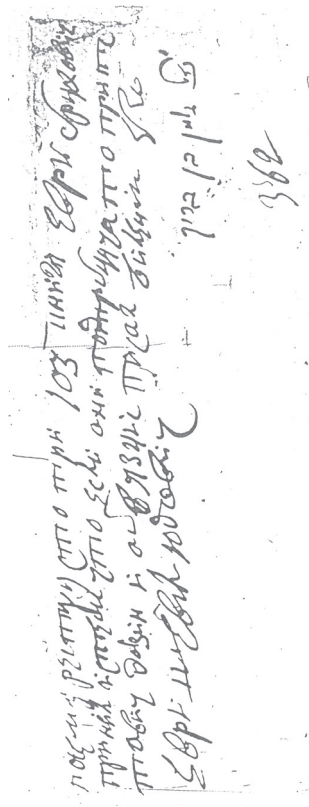
(82) ראה „חסידים ומתנגדים" ע' 217.

אמנם כל זה הי' למורת רוח רבינו, שכתב להם להפסיק המלחמה, ואף שלח ב' שלוחים לעדת החסידים בוויילנא, להזהירם לבל ילחמו יותר נגד המתנגדים בוויילנא, ונתעכבו שם השלוחים עד אחר הפסח (אגרת קג).

שנת תקס"א

מלשינות נוספת על רבינו הזקן נמסרה בתחלת שנת תקס"א. שוב הובא רבינו לפטרבורג לחקירות⁸³.

יחד עם זאת נעשה לו חיפוש בית, ונלקחו מביתו 103 ספרים וי"ד קבצי כתב-יד, כדי לבדוק את תוכנם, אם אין בהם משהו נוגד את חוקי הממשל. כשהוכנו הרשימות, חתם עליהם רבינו, לאישור.

חתימת רבינו לאישור רשימת הספרים

(83) מסמכי המאסר והגאולה התפרסמו ב„כרם חב"ד" גליון 4 (עמ' 108-79). לקמן אגרת עד-עו.

גם אחרי השחרור הסופי של רבינו נשאר בפטרבורג, עד אמצע הקיץ, כדי להבטיח שמלשינויות אלו לא יחזרו על עצמם שוב ושוב⁸⁴.

תקופת תקס"ב ע

אחרי פקודת הקיסר על חירות גמורה של עדת החסידים, שאסור לרודפם; ואחרי פטירת ראש הרודפים את החסידים בקהלת ווילנא, משה ב"ר אשר, שקטה העיר מהרדיפות נגד החסידים. לא זו בלבד שהמנין המיוחד של החסידים התפתח מחדש, אלא אף גם זאת, אשר במשך הזמן קיבלו אישור לבנות לעצמם בית המדרש מיוחד בחצר הקלויז הישן, כמסופר ב„ווילנא בתקופת הגאון“ (ע' 45 הערה 3): „ראה בפנקס הישן של הקלויז הישן, החלטה משנת תקע"ד. בהחלטה זו מסופר ש„זה מכמה שנים“ בנו החסידים את השטח שעל גבי חדרי הקהל להרחבת בית המדרש שלהם. בהחלטה נזכר הרב מלאדי זצוק"ל“.

וכן סיפר רבינו (אגרת קג): „הרחקות וגזרות שיצאו כשגגה מלפני השליט בשנת תקל"ב כעל אפיקורסין ממש, שהן מן המורידין, ושלא להתחתן וכו'... ברבות השנים אחר פטירתו של הגאון החסיד המנוח ז"ל, זכות תורתו עמדה לו ולכל המסתופפים בצלו, שלא לשפוך עוד דמים חנם, בהגלות נגלות לעיני כל ונודע האמת ונראה בעליל שאין בנו שמץ מינות ח"ו ולא שמצא דשמצא, ואי לזאת הותרו השבטים לבא זה בזה ומתחתנים עמנו תמיד, וכמו כן נתבטלו שאר הרחקות וגזירות קלות וחמורות דשנת תקל"ב, שהיו בשגגה והעלם דבר מעיני העדה“.

תלמידו המובהק של הגר"א ה' הגר"ר חיים מוולוז'ין. הוא עמד בקשרי ידידות עם רבינו, וביחד דנו בתורה ובנושאי עסקנות הכלל, ואפילו אודות המשכורת שיש ליתן לעסקנים העוסקים בעניני הכלל העומדים על הפרק (ראה אגרת קד): „ונדרשתי לשאלתו, ליתן לו מליצה להגאון מוואלאזין, על סיפוק ג' רובל כסף מדי שבוע, לשלוח לפינסק דוקא⁸⁵. וגם אני הבטחתי לו ה' סיג' מדי שבוע“.

החסיד ר' יעקב קדנר מספר בסיפורים נוראים (ד"ה עתה באתי, מג, סע"ב) שהגר"ח מוולוז'ין ורבינו נפגשו באסיפה במינסק, והרכו להתפלפל בקושיות ופירוקים, ואחר כך הפליג הגר"ח בשבחיו של רבינו.

בתקופה הזאת כבר ה' שיתוף פעולה מלא בין רבינו ובין ראשי עדת המתנגדים, ואף נסע רבינו להשתתף באסיפה כללית בשקלוב, כנזכר בדבריו משלהי אותה שנה (אגרת קג): „זה ערך ב' שבועות הייתי בשקלאב באסיפת המדינה בעניני הכלל“.

(84) כמסופר כל זאת בתולדות חב"ד ברוסיא הצארית פרק יג.

(85) בהמשך האגרת כותב, שלא כדאי שישע לפטרבורג (לעסקנות הכלל), ולכן מפרש כאן „לשלוח לפינסק דוקא“.

ט. קושיות ופירוקים על תורת החסידות

התלבשות דבר ה' בעין ואבן

בעת תקופת הרדיפות והחרמות של המתנגדים נגד החסידים, בשנת תקל"ב, התקיים גם עימות עיוני ביניהם, שהמתנגדים חלקו על עיקרי הדברים המבוארים בתורת החסידות. רבינו נסע אז לוויילנא ולשקלוב, לתרץ על כל הקושיות שיש להם על החסידות, ועל כך סיפר רבינו⁸⁶ (אגרת נב): „הנה מראשית כזאת הודענו והלכנו אל הגאון החסיד נ"י לביתו להתווכח עמו ולהסיר תלונותיו מעלינו, בהיותי שם עם הרב החסיד המנוח מהור"ר מענדיל הארא[דאק]ער זצלה"ה, וסגר הדלת בעדנו פעמיים. וכאשר דברו לו גדולי העיר, רבנו הנה זה הרב המפורסם שלהם בא להתווכח עם כת"ה, וכאשר ינוצח בוודאי הנה בזה יהיה שלום על ישראל, דחה אותם בדיחויים. וכאשר החלו להפציר בו מאד, חלף והלך לו ונסע מן העיר ושהה שם עד יום נסיעתנו מהעיר, כידוע לזקני עירם. ואחר כך במדינתנו נסענו לק"ק שקלאב גם כן לוויכוח ולא עלתה בידינו, ועשו לנו מעשים אשר לא יעשו, ושינו טעמים והבטחתם, אשר הבטיחו תחילה שלא לעשות לנו מאומה, רק כראותם שאין להם מה להשיב על דברינו באו ביד חזקה, ותלו עצמן באילן גדול, הגאון החסיד נר"י⁸⁷”.

גם בעת חידוש החרמות בשנת תקמ"ז, שהזמינו את רבינו לדין תורה לפניהם במוהילוב, ורבינו השיב להם שהוא מוכן לעמוד לדין תורה לפני רבנים אחרים, שלא חתמו על החרמות נגד החסידים, ושם ישיב גם על כל קושיותיהם על תורת החסידות (אגרת ח): „וגם כל דבר הקשה בעיני חכמי הנ"ל הנמצא כתוב בספרים הנ"ל, עלי לבארם באר היטב לפני קציני הארץ יודעי דתוה"ק דהנגלות לנו ולבנינו. ואף שאין להם יד ושם בנסתרות לה' אלקינו, אעפ"כ נכון לבי בטוח בה' שיתן לי לשון למודים להבינם ולהשכילם בהראות להם מוצא כל דבר ומקורו בספרים הקדמונים, כי אותיות מחכימות ועין בעין יראו שאין כל חדש תחת השמש, ואין לנו תורה חדשה ח"ו, רק הכל כאשר לכל נמצא כתוב בספר את אשר כבר עשוהו גדולי הראשונים והאחרונים ז"ל”.

בשנת תקנ"ד נדפס לראשונה ספר „צוואת הריב"ש" של הבעש"ט, ובהמשך לזה התחילה התסיסה של המתנגדים בוויילנא, נגד האמור בספר הזה – אודות התלבשות השכינה בקליפות (סי' קכ): „אם שומע אחד מדבר והוא מתפלל, יאמר למה הביאו ה' הלום לדבר בתוך תפלותי, הלא כל זה בהשגחה פרטית, אך הדיבור הוא השכינה, ושרתה השכינה בפיו של זה האדם כדי שאחזק את עצמי לעבודה”.

86) לקביעות זמן הנסיעה לוויילנא לפגישה עם הגר"א, והנסיעה לויכוח בשקלוב, ראה תולדות חב"ד ברוסיא הצארית פרק ו.

87) אודות המשך הויכוח הזה, בשנים תקנ"ה-סא, ראה לקמן בהמשך.

המתנגדים שבעיר, ובראשם הגר"א, טענו נגד זה, שהשכינה אינה שורה במקום שהוא היפך הקדושה, שהרי אסור אפילו להזכיר שם את שם ה'.

כשפנו בזה אל רבינו, השיבם על כך באריכות הביאור (אגרת מה), על פי מאמר הבעש"ט בענין לעולם דברך נצב בשמים, שמאמר יהי רקיע מלובש לעולם בשמים להחיותו ולקיימו (שוב ביאר רבינו דברים אלו בארוכה בשער היחוד והאמונה פ"א ופ"ב ופ"ז⁸⁸). ומסיים באגרת הנ"ל: „הנה אתם ראיתם פי' מאמר אחד מספרים הידועים, לדוגמא ולאות כי גם כל המאמרים התמוהים יש להם פי' וביאור היטב ל"ח, אך לא יקוו מעלתם אלי לבאר להם הכל במכתב, כי היא מלאכה כבידה ומרובה ואי אפשר בשום אופן, רק אם תרצו שלחו מכם אחד ומיוחד שבעדה, ופא"פ אדבר בו א"ה, וה' יהי' עם פי בהטיפי, ויהיו לרצון אמרי פי'.

המתנגדים שבווילנא לא הסתפקו במענה זה, ובעת שריפת החמץ בערב פסח תקנ"ו, עשו מדורה ושרפו ברבים את הספר צוואת הריב"ש⁸⁹. שוב כתב הגר"א נגד שיטה זו, באגרת י"א תשרי תקנ"ז (נספח 19): „ימללו אלה אלהיך ישראל כל עץ וכל אבן, ומגלים פנים בתורה שלא כהלכה בפסוק ברוך כבוד ה' ממקומו, ובפסוק ואתה מחי' את כולם“.

בהתאם להצעת רבינו באגרת הנ"ל, שישלחו אליו אחד המיוחד שבעדה, ויבאר לפניו רבינו את כל הקושיות שיש להם על תורת החסידות, ניסו החסידים שבווילנא לארגן פגישה כזו. ובסוף הסכימו המתנגדים, שיעמוד רבינו בוויכוח בנושא הזה עם נציגי הגר"א, ויענה לטענותיהם, וימנו הם ב' אנשים חשובים שיהיו מכריעים הדין עם מי.

הם כתבו על כך לרבינו, שהשיב להם בארוכה (אגרת נב): „לפי הנשמע במדינותינו מתלמידיו, אשר זאת היא תפיסת הגאון החסיד על ספר ליקוטי אמרים ודומיו, אשר מפורש בהם⁹⁰ פי' ממלא כל עלמין ולית אתר פנוי מיניה כפשוטו ממש, ובעיני כבודו היא אפיקורסות גמורה לאמר שהוא ית' נמצא ממש בדברים שפלים ותחתונים ממש, ולפי מכתב מעלתם על זה נשרף ספר הידוע ... ואודות השריפה אשר שרפו ספר הידוע, לא לכם לריב את ריב הבעש"ט וצללה"ה ולעורר מדנים ח"ו, לא זו העיר ולא זו הדרך אשר חפץ בה ה“.

ואודות ההצעה, שרבינו יעמוד לויכוח עם נציגו של הגר"א, בטענותיהם שיש להם על החסידות, השיבם רבינו באותה אגרת: „אילו היה באפשרי לבא לידי גמר

88 שם גם הועתק עמוד שלם מתוך האגרת הזאת. התאריך הראשון שיש לנו על כתב-יד שער היחוד והאמונה הוא – תחלת תקנ"ו. והוא נמסר לדפוס (יחד עם ספר התניא) – בשלהי שנת תקנ"ו. ואפשר שהאגרת שלפנינו נכתבה בשנת תקנ"ה (ראה בשוה"ג לאגרת הנ"ל).

89 כמסופר בבית רבי כ, ב. „חסידים ומתנגדים“ ע' 182. ע' 252. ע' 289. כרם חב"ד גליון 4 ע' 204.

90 ראה ליקוטי אמרים להרב המגיד (ס' קכג): „וזהו מלא כל הארץ כבודו שאף בע"ז וכל הגילולים יש ניצוצות קדושות“ ובצוואת הריב"ש (ס' קמא): „זה כלל גדול, בכל מה שיש בעולם יש ניצוצים הקדושים, אין דבר ריק מהניצוצים אפילו עצים ואבנים“.

נכון עמהם, בוודאי אין לך מצוה גדולה מזו לעשות שלום בישראל ואת מי אין כמו אלה, אך מה לנו לעשות ולא עשינו, והרבה מאד טרחנו בזה ולא עלתה בידינו⁹¹... ידוע להם כי אצלי בוודאי מתורצים כל הקושיות, כי כל הקושיות ידועות ומפורסמות במדינתנו, אך הם לא קבלו התירועים... מכותל מכתבם של מעלתם ניכר ומובן אלי שכל זאת לא נעלם ממעלתם, ונוכח פניהם היה, רק שעיקר סמיכתם על ב' אנשים חשובים שיהיו מכריעים הדין עם מי וכו'. ולא מחכמה שאלו על זה, דוודאי חשיבותם כלא ממש חשיבא קמי' להכריע נגד דעת הגאון החסיד⁹².

ומחמת כל זאת מציע רבינו, שהמכריעים בויוכח הזה יהי' גדולי ישראל אשר במדינות אחרות, ועל כך ממשיך וכותב באותה אגרת, «ולפי הנשמע אין במדינות ליטא מי שירום לבבו שלא לבטל דעתו מפני דעת הגאון החסיד ולאמר בפה מלא אין בפיהו נכונה ח'ו, כי אם במדינות הרחוקות כתוגרמה ואיטליא ורוב אשכנז ופולין גדול וקטן, ובזאת חפצתי באמת... וכאשר קבלתי מרבתי ג'ע תשובה נצחת על כל דבריו. ואם יקשה בעיניו⁹² לחזור מדרכו אשר גדל בה מנעוריו, ולא יתקבלו דברי בעיני כבודו, אז במקום גדולתו תהיה ענותנותו לבאר היטב כל טענותיו עלינו בנידון אמונה זו, חרות על הלווחות בכתב על ידי חד מן קמייא דקיימין קדמוהי, ויבא על החתום בכבודו ובעצמו, ואני אבוא אחריו ומלאתי את דבריו, להשיב על כל טענותיו, גם כן כתוב וחתום בחתימת ידי, ושני המכתבים יודפסו וישלחו לכל חכמי ישראל הקרובים והרחוקים שיחוו דעתם בזה. כי לא אלמן ישראל מאלקיו, וימצאו רבים וכן שלמים בדעת תורה ודעת נוטה להכריע, ולא ישאו פני כל איש, ואחרי רבים להטות. ובזה יהי' שלום על ישראל⁹³».

בעת שהגיעה אגרת זו לוויילנא, בשנת תקנ"ז, כבר חלה הגר"א את חליו האחרון, עד אשר נסתלק בראשית תקנ"ח. ויכוח זה מעולם לא התקיים.

שוב העלו המתנגדים נושא זה במלשינות המאסר השני, בשנת תקס"א⁹³, בטענה על החסידים שכאילו המציאו אמונה חדשה. ורבינו הוכרח לבאר הנושא בארוכה, באופן המובן גם לשרי המדינה והקיסר. ולפני כן הוא מתנצל לפני הקיסר (אגרת עד, במענה לטענתם השלישית והרביעית, בתרגום מרוסית): «לביאור כוונתם האמיתית של דברי הספר יש לעבור ולבאר סעיף אחר סעיף, להקדים הקדמות שונות

91 וממשיך לספר על הנסיון שעשו כבר בשנים הראשונות, לתרץ הקושיות שהיו אצל הגר"א על תורת החסידות, על פי מה ששמע מהסרסור שלו, ושנסעו לשם כך הן לוויילנא והן לשקלוב, ולא עלתה בידם.

92 של הגר"א מוויילנא.

93 לעומת המאסר והמלשינות הראשונה, שהיתה בעיקר נגד רבינו והחסידים בוויילנא, אשר הוא וחסידיו חיים בהפקרות גונבים וגוזלים, וקושרים קשר לעזור למהפכה הצרפתית (אף שגם בו טענו שהחסידות היא דת חדשה). הנה המלשינות השניה היתה בעיקר על שיטת החסידות, שהיא שיטה חדשה ביהדות ויש למנעה, ועל כן הביא המלשין (אביגדור) את כל הקטעים מתורת החסידות שיש להם קושיות עליהם.

מספרי הקדמונים, ובצורה זו להשיב גם על שאלה זו הנזכרת אף היא בספרים הישנים. לשם כך מבקש אני מכבוד אדונינו הקיסר יר"ה ותנשא מלכותו למעלה מעלה, ובהכנעה מתחנן אני למחילת כבודו הרחמן על שאני מעז להטרידו בציטוט כה נרחב מספרי הקבלה הקדמונים, שלאמיתו של דבר הם דברי פילוסופיה – אף כי הכל ידוע לו – בהיותי משוכנע ומתנחם ברצונו הטוב של הוד מלכותו.

תלמידו המובהק של הגר"א הי' הג"ר חיים מוולוז'ין, אשר ביאר את יסודות ההשקפה בספרו נפש החיים, ובנושא העיקרי הזה, שחלק הגר"א על האמור בספרי החסידות שהשכינה מתלבשת בכל דבר להחיותו ולקיימו, לא קיבל הגר"ח את דברי רבו, וכותב בספרו נפש החיים (שער ג פ"ה): „שהוא ית"ש מתפשט ומסתתר כביכול בפנימיות כולם להחיותם ולקיימם, כענין הנשמה שמתפשטת ומסתתרת בפנימיות כל פרטי חלקי אברי הגוף להחיותו, (ושם פ"ו): „ובמקומות מטונפים נאסרנו בהם אף ההרהור דברי תורה ... ואף שבאמת שמצדו ית' המשיג עצמותו הוא מלא את כל בהשוואה גמורה בלא שום חציצה ולא שום חילוק ושינוי במקומות כלל, רק הכל אחדות פשוט כקודם הבריאה ממש ... צמצם ברצונו הפשוט כבודו ית' שיתראה לעין ההשגה מציאת עולמות וכחות ובריות נפראים מחודשים, (ושם פ"ז): „מלת צמצום כאן אינו לשון סילוק מהעתק ממקום למקום ... להמציא מקום פנוי ח"ו ... מלת צמצום היינו הסתר וכיסוי”.

עד כדי כך הגיעו הדברים, אשר הג"ר אליהו אליעזר דסלר, מגדולי חכמי המוסר ובעל ה„מכתב מאליהו“, כתב לאדמו"ר מליובאוויטש וגם לגדולי החסידים (מרביצי התורה ח"ג ע' 10): „לא יכולתי לברר לי את גדר המחלוקת בענין הצמצום בין בעל התניא זי"ע והגר"א ז"ל, אם נחלקו בגדר ענין הצמצום גופיה, הן כפי המבואר ב„נפש החיים“ למתבונן ומעמיק דא ודא אחת היא“. היינו שראה בדברי הגר"ח מוולוז'ין כדברי רבינו הזקן, ולפי זה לא הבין המחלוקת שבזה⁹⁴.

ועל זה השיב כ"ק אדמו"ר זי"ע (אגרות קודש ח"א אגרת יא⁹⁵): „נפלאתי ביותר גם על קס"ד כזה ... כי פשיטא אשר אינו כן כלל וכלל ... והנה המתנגדים בימי אדמו"ר הזקן ... היו מפרשים לית אתר פנוי מיני' היינו מהשגחתו, ואמרו אשר השיטה דהעצמות נמצא בכל מקום היא סותרת לדינים דמבואות המטונפות וכו' וכו' ... שיטת בעהמ"ס נפש החיים, שמזכיר כת"ר במכתבו ... חלק בזה על רבו הגר"א. – ובכלל, נראה שראה הר"ח מואלאזין ספרי חב"ד, ובפרט ס' התניא, ונשפע מהם”.

שוב סיכם את הדברים (ח"ג אגרת תקנא): „דוגמא היותר מפתיעה בזה, היא המחלוקת בענין יסודי ביותר, הוא ענין הצמצום. רבנו הזקן אוהז בשיטת המפרשים את הצמצום דלא כפשוטו, ודוחה בהחלט את הדעה המנגדת (שער היחוד והאמונה

94 ראה גם מ"ש בזה בס' „בכתבי האר"י“ עמ' ז"ח. היכל הבעש"ט גליון ד ע' לט"מ.

95 הועתקה אגרת זו על ידי כ"ק אדמו"ר זי"ע ברשימותיו, בתוספת הגהות וצינונים, ונדפסה בקונטרס „מראה מקומות, הגהות והערות קצרות לספר של בינונים“ לשהיחיה"א פ"ו.

ספ"ז). הגר"א פירש הצמצום כפשוטו (לקוטים בסוף פירושו לספרא דצניעותא). וכנראה שרפו משום זה את ס' צוואת הריב"ש בוילנא (בית רבי פי"ב. וראה מכתב רבנו הזקן הנדפס שם). והגר"ח מוואלאזין פירש הצמצום דלא כפשוטו (נפש החיים ש"ג פ"ז). ולא הזכיר שזהו כדעת ה"כת" ולא כדעת רבו".

תקנת הסכינים המלוטשים

אחת מתקנות הרב המגיד ממעזריטש ותלמידיו היא תקנת הסכינים המלוטשים, והיינו שכבר לפני ההשחזה, הסכין של שחיטה הוא מלוטש, דהיינו שהוא צר לצד חודו, וקל יותר לחדדו ולהחליקו.

אודות התקנה הזאת כתב רבינו (אגרת צה): „השחיטה בסכינים מלוטשים היא מצוה רבה ועצומה, אשר החזיקו בה רבותינו קדושי עליון נ"ע". ונתפרש יותר על ידי אחיו הרה"ק מהרי"ל (שארית יהודה חיו"ד סי' יט): „השוחטים אשר התלמדו על הסכינים המלוטשים ... הראשונים שהמציאו דבר זה, הם השו"ב המפורסמים דמעזריטש, אשר החזיק על ידם קדוש עליון נשיא אלקים רבשכבה"ג המגיד זצוקלה"ה נבג"מ".

כבר בקונטרס זמיר עריצים, שהדפיסו בשנת תקל"ב, יצאו המתנגדים בחרמות ואיסורים נגד השחיטה בסכינים מלוטשים, וכתבו (כתב ב, „חסידים ומתנגדים" ח"א ע' 46): „מאכין זיא זיך חלפים לשחיטה דווקא גשליפני, וואש מען גפינט ניט [הם תיקנו לעצמם חלפים מלוטשים לשחיטה, שאיננו מוצאים] בכל התלמוד ובכל הפוסקים ראשונים ואחרונים ... הס מלהזכיר בכל גבול קהלתנו וסביבותיה ... וכל אנשי קהלתנו זענין מוזהרים ועומדים זאלין ניט עסין [שלא לאכול] משחיטת החלפים ההם".

את טעמי התקנה הזאת מבאר רבינו (אגרת קג): „ותוכן הענין בקצרה, יען כי הנה רוב השוחטים בסכינים שאינן מלוטשים, המומחין משחיזין הסכין להיות חדה הרבה ואזי אינה חלקה כל כך ... וזהו דבר הקשה להיות חלקה וגם חדה להנצל מספק שהייה בבהמה, אם לא בסכין מלוטשת. ואף גם שימצאו שוחטים אומנים שיוכלו להשחיו אף סכין שאינה מלוטשת להיות חדה וחלקה, אך לאו כולא עלמא גמירי אומנות זו. וגם כדי להשחיו כן הסכין נצרך שהות מרובה, ואין כל העתים שוות להשחוט, מה שאין כן במלוטשים קל הדבר להאומנים בלי שהות מרובה כלל".

ועוד מוסיף בשארית יהודה (חיו"ד סי' יט): „עוד אחת היא והיתה לבאר, מה שלא רצה רבינו לגלותה במכתבו אשר כתב להמתנגדים דווילנא, והוא שידוע לכל השוחטים המתלמדים על סכינים המלוטשים, שהעיקר להעמידו על אמיתת חידודו, שיהי' החידוד מג[ו]לה בפני עצמו בלא עירוב הצדדים שלפניו, שהצדדים שלפניו מעכבים ההרגשה העצומה בפגימה קלה ודקה מן הדקות, שמחמת עביות הצדדים קשה להרגיש".

ובקשר לטעם המתנגדים כתב רבינו (שו"ת סי' י'): „עדיין איני יורד לסוף דעת החולקים, מה זה ועל מה זה". ופירט יותר הדבר (אגרת קג): „בהיות הרב הגאון

מה"ר חיים נ"י אב"ד דק' וואלאזין במדינתנו בשנת תקס"ג, שמעו מפיו כמה נגידי מדינתנו שאינם מאנ"ש כלל וכלל, שאמר בשם רבו המובהק הגאון המנוח החסיד ז"ל⁹⁶, שאין שום איסור בשחיטת סכינים מלוטשים על פי הדין השנוי בגמרא ופוסקים, רק אם יצא איסור מפיו ז"ל, אינו אלא משום הרחקה לאנ"ש, כמו שאר הרחקות וגזרות שיצאו כשגגה מלפני השליט בשנת תקל"ב כעל אפיקורסין ממש, שהן מן המורידין, ושלא להתחתן וכו', והכל על פי השמועה מפי אנשים כשרים ונאמנים בעיני כבוד תורתו".

לאורך השנים הביא הדבר לחיכוכים שונים בעיירות שהיתה בה קהלה חסידית וקהלה מתנגדית, שכל אחת מהן היתה לה שחיטה נפרדת. אמנם לאט לאט התקבלה תקנה זו בקהלות רבות, אודותם כתב רבינו (אגרת קג): „בכל מדינות אוקריינא ופולין קטן ופאדאלייע ורוב מדינות וואלין אוכלים מסכינים מלוטשים. וגם בדובנא רבתי שאינן מאנ"ש כלל וכלל, וכן באוסטרא וקרעמניץ ולוצק ושאר קהלות גדולות שאינן מאנ"ש כלל, וגם באה"ק טובב"א, ורבים מהספרדים".

בעיר אחת אסר והחרים הרב המתנגדי את השחיטה של השו"ב החסידי ששחט בסכינים מלוטשים, בטענה שהשו"ב אינו יכול לשחוט בלי קבלה מהרב, והוא אינו נותן רשות לשחוט בסכינים מלוטשים. וכשפנו בזה לרבינו השיב להם (שו"ת סי' י), שהשו"ב אינו צריך לקבל קבלה מרב העיר, וסגי שמקבל קבלה מאיזה רב שיהי, ולכמה דעות אינו צריך לקבל קבלה מרב מורה הוראה דוקא, אלא סגי בקבלה ממומחה בהלכות שחיטה בלבד, ומוסיף רבינו וכותב: „וגם גזירות הרב ובית דינו ... כיון שאמר הרב בפה מלא ברבים שאינו רוצה ליתן קבלה בשום אופן בעולם על לטושים, ממילא בטלה גזירתו, מאחר שאין המניעה מהשוחט".

כבר הובא לעיל בפרק הקודם, שאחרי המאסר השני של רבינו, משנת תקס"ב ואילך, נשקטה מחלוקת המתנגדים והחסידים בוויילנא, ואז נתעוררה השאלה אם אפשר ליישב ביניהם גם את נושא השחיטה הנפרדת, שגרם גם שלא יוכלו להשתתף יחד בסעודת מצוה וכיו"ב. החסידים פנו בזה לרבינו, שהשיב להם (אגרת צה): „השחיטה בסכינים מלוטשים היא מצוה רבה ועצומה ... ואין כסף נחשב למאומה להיות שוחט קבוע. אך אם לפעמים מסובים בסעודת מצוה עם אנשי עירם חלילה לפרוש מהם להחזיקם כאוכלי נבלות ח"ו, הס מלהזכיר, ומעודי לא נזהרתי מהכלים אף מבני יומן".

לא רק זאת שלא נזהר מכלים בני יומן, אלא שאף אם השו"ב הי' שוחט בסכין שאינו מלוטש, והי' בא לרבינו ולשו"בים בלאזניא לתת עדיהן, הי' רבינו מתיר להן בקושי, כמסופר בתשובת אחיו מהרי"ל (שארית יהודה חיו"ד סי' ט): „ראיתי אצל רב אחאי ז"ל נ"ע שבאו שוחטים שלא היו סכיניהם מלוטשים בדקות כל כך, ולא רצו השו"ב דק"ק ליאזנא ליתן עדיהן, עד שבאו לפני כבוד אחמו"ר ז"ל נ"ע, ואמרו

(96) הגר"א מוויילנא.

שהסכינים שאינם מלוטשים כל כך קשים להרגשה, ובקושי התיר להם, על ידי שינסו אותם אם בקיאים בהרגשת הסכין המלוטש הרבה בדקות. ואמר הטעם, שמאחר שמרגישים על הסכין המלוטש בדקות אפילו בפגימה קלה ודקה, לא יטעו על כל פנים אפילו בשאינו מלוטש כל כך בפגימות גדולות המטרפים מן הדין".

ומסיים רבינו באגרת הנ"ל לאנ"ש שבווילנא (אגרת זה): „ותוכן ומהות הענין אי אפשר לבאר במכתב באר היטב, רק שמתי דברי בפי ידידנו מ' משה [מייזליש] נ"י מוכ"ז".

זה ה' כנראה בין השנים תקס"ג-ט. אח"כ בשנת תק"ע, נסע רבינו לנסיעה ארוכה לאוקראינה, וכשפנו אליו בזה באותה שעה, השיב (שו"ת סי' י'): „זו מחלוקת ישנה, וקשה לי להכניס ראשי בזה להכריע במכתב, כי אם מפה לאוזן שומעת השומע ישמע והחדל יחדל. ולהיותי בדרך בלא ספרים לא יכולתי להאריך יותר. בשגם עדיין איני יורד לסוף דעת החולקים מה זה ועל מה זה. ואם יודיעוני, עלי לשלוח תשובתם בצד איה"ש, בבואי לביתי לשלום".

אחר כך פנו בזה אל רבינו, ראשי הרבנים (המתנגדים) אשר בוויילנא, ורבינו השיב להם בארוכה אודות השתלשלות הדברים, וגם ביאר הלכה זו, המחייבת את השחיטה דוקא בסכינים מלוטשים, וכמובא לעיל. והוסיף (אגרת קג): „לא פירשו לי מהו המכשול שמכשילים את הרבים מאנשי קהילתם ... ולזאת איני מבין על מה זה יצא הקצף מלפני כבוד תורתם על סכינים מלוטשים משום גזירות תקל"ב ... וגם מ"ש במכתב כבוד תורתם לחוש למחלוקת גדולה וכו' איני מבין היטב, הלא כבוד תורתם יושבי על כסא ההוראה להורות לעם מצות ה' ותורתו, הם ראשי אלפי ישראל שבקהלתם, ועיני כל ישראל תלויות אליהם, דבתר רישא גופא אזיל, ואם כבוד תורתם יורו הוראה להיתר מי יהרהר אחר מידותיהם ח"ו ... והכל הולך אחר החיתום, לחתום ולסיים בשלום, כי אני שלום. ונכון יהיה לבם הטהור בטוח אשר כעת לא יתעורר שום ריב ומדון מאנ"ש שבמחניכם הטהור כמו בימים הראשונים ח"ו".

באותה שעה, משנת תקס"ד ואילך, ה' אבד"ק וילנא הגאון ה"ר אברהם אבלי מפאסוואל. בינו ובין אדמו"רי חב"ד שררו יחסי ידידות, כמסופר ב„תולדות חב"ד בפולין ליטא ולטביא" פרק ה. ועל כך סיים באגרת הנ"ל „כעת כל אנ"ש שבמחניכם הטהור יהיו בודאי נכנעים לכבוד הרוזנים ראשי אלפי ישראל ... ולא יהיו להם למורת רוח ח"ו לילך כנגדם בגדולות כימים הראשונים ח"ו, הס מלהזכיר. וגם מובטחני בחסדם וטובם של הרוזנים הנ"ל שיתנהגו עמהם כמדת הרחמים, היא מדת השלום, ואחריהם כל ישרי לב, וכל העם יהיה שלום הכל שלום".

מאז ואילך הרשו בדרך כלל, גם הקהלות המתנגדיות, למנות שו"ב חסידי ששוחט דוקא בסכינים מלוטשים. כך מוצאים אנו בוויטבסק בשנת תקס"ה (ראה נספח 35), וכן מוצאים אנו בעיירה בירז שבליטא בשנת תק"פ (ראה מבית הגנזים ע' קנח): „שנעשה פשר גמור, על פי אנשי אסיפה דקהלתינו יצ"ו ובין אלופי אנשי

הסרים למשמעתו של הרב דק"ק לובאוויץ, נידון שיכולים ליקח לצרכם שו"ב אשר ישחוט עבורם כפי הנהגתם".

לאט לאט התקבלה תקנת הסכינים המלוטשים בכל ישראל, כמובא בשארית יהודה (חיו"ד סי' יט): „יגעו הרבה יגיעות, וסבלו כמה יסורים, והרפתקו עדו עלייהו, במלחמות כבדות מהמתנגדים, עד שיצא לאור צדקם ותשקוט הארץ". ובדורותינו אין אף שו"ב אחד שישחט בסכינים שאינם מלוטשים⁹⁷.

*

ויהי רצון שנזכה ללמוד ולקיים לשמור ולעשות ככל הדרך שהורנו רבינו באגרותיו, ושנזכה בקרוב להוציא לאור את יתרו אגרות־הקודש וכתבי הקודש של כ"ק רבותינו נשיאינו, עדי נזכה ללמוד תורה מפיו של משיח צדקנו, במהרה בימינו, אכ"ר.

שלום דובער ב"ר ישראל יהודה ע"ה לויץ

(97) ראה תולדות חב"ד ברוסיא הצארית פרק ה.

תואר פני כ"ק אדמו"ר הזקן

מפתח

עמוד	תוכן האגרת	שם הנמען	אגרת תאריך
	כללי – איסור להלוות מקופת ארה"ק, ותקנה ליתן דבר קצוב כל שבוע ולסלק לגבאים לפני הרגל		א תקמ"א
א	החותמים עם רבינו: רבי ישראל מפולוצק ורבי ישכר בער מליובאוויטש		
ב	כללי – עידוד מעות ארה"ק. לסלק מעות ארה"ק לגבאים לפני הרגל		ב אלול תקמ"ג?
ג	כללי – בענין הנ"ל		ג שלהי תקמ"ד?
ד	כללי – עידוד למעות ארה"ק		ד שלהי תקמ"ה?
ה	כללי – קביעות לימוד בעשרה, פנימיות התורה והלכה, בין מנחה למעריב ובש"ק בעלות המנחה		ה לערך תקמ"ה
ו	כללי – שלא לשוח שיחה בטילה משיתחיל הש"ץ להתפלל		ו לערך תקמ"ה
ז	כללי – חיווק החרם שלא ללוות ממעות א"י		ז לערך תקמ"ה
ח	ועד הקהל דק' מאהליב – מענה לפס"ד המתנגדים נגד רבינו		ח תקמ"ז
ט	קהלת אושאן – לא להתייצב נגד הקמים עליהם להתפלל במנין מיוחד. עדות שקר של חיים בשמי		ט תקמ"ז?
י	למו"ה אלכסנדר משקלוב – לעצור המונעים עבודת התפלה במתינות ובקול		י לערך תקמ"ז?
יא	למו"ה פנחס – תשובה בענין התולעים שבריאה		
יב	כללי – האשמות שוא על מהרי"ב מליובאוויטש ועוד		יא קיץ תקמ"ח?
יג	כללי – בעקבות משיחא עיקר העבודת – צדקה. צדיקים שבא"י קודמין. לא הניחו כמותם בחו"ל		יב לפני תקמ"ט
יד	בצדקה יש כמה בחינות כו', צדקה לעני ולת"ח		יג לפני תקמ"ט?
טו	ע"י מו"ה נטע מסמיליאן – להתחזק בעבודת התפלה נגד המנגדים.		יד לפני תקנ"ג
טז	לתקוע אהבת רעהו בלבו		
טז	ע"י הנ"ל – המאמין לא יחוש מיסורים, הכל טוב רק שאינו מושג		טו לפני תקנ"ג
יז	גבאי מעות אה"ק – שלא להלוות מעות אה"ק		טז לפני תקנ"ג
יח	גבאי מעות אה"ק – תנחומין להסתלקות מוהרמ"מ מוויטבסק, והמלצה עבור בנו ועוד		יז ב' וישב תקנ"ג
יט	כללי – המלצה עבור השד"ר ר' יואל		יח תקנ"ג
כ	למחותנו מו"ה יצחק יפה מקאפוסט – סדר בעבודת ה'		יט לפני תקנ"ב
כא	למו"ה ישראל יפה מקאפוסט – יחידות וביאורה. קטנות וגדלות ביראת הרוממות		כ לפני תקנ"ב
כב	למו"ה ישראל הכהן מבוחאב – השכנת השלום בין המתנגדים והחסידים בבוחאב		כא לפני תקנ"ב

עמוד	תוכן האגרת	שם הנמען	תאריך	אגרת
עז		לאנ"ש בבוחאב – בענין הנ"ל	לפני תקנ"ב	כב
עח		גבאי מעות ארה"ק – שלא לתת מגרעות בקודש, והמלצות עבור כמה מיושבי ארה"ק	חורף תקנ"א	כג
פא		כללי – מגבית ו"הערכה" לפדיון שלשים שבויים	קיץ תקנ"א	כד
פה		כללי – התחזקות במעות ארה"ק. לסלק לפני כל שבת או חודש. שלא להלוות	תחלת תקנ"ב	כה
פט		כללי – המלצה עבור הרה"ק מוהרמ"נ מטשערנאביל	תקנ"ב?	כו
צ		כללי – המלצה עבור הרצ"ה משקלוב שעלה בארה"ק	תקנ"ב?	כז
צב		כללי – מגבית והערכה עבור גאר קיד, ועוד צדקות	קיץ תקנ"ב	כח
צז		גבאי ארה"ק – תודה ועידוד לסילוק מעות ארה"ק לפני כל שבת וחודש. המלצה לרש"ז הכהן	קיץ תקנ"ב	כט
ק		גבאי ארה"ק – שלא להלוות מקופת מעות ארה"ק	לערך תקנ"ב?	ל
קב		כללי – תקנות דלאזני	לפני תקנ"ג	לא
קג		גבאי מעות ארה"ק – שלא לתת לשד"רי ארה"ק יותר מחומש מההתאמצות, ושלא להלוות	חורף תקנ"ג?	לב
קה		גבאי ארה"ק – המלצות עבור כמה מיושבי ארה"ק	תקנ"ג	לג
קח		כללי – מגבית והערכות עבור פדיון שבויים, ואפילו ביותר מכדי דמיהם	חורף תקנ"ג	לד
קיא		כללי – תקנות לאזניא. שלא לשאול בעניינים גשמיים	תקנ"ג	לה
קיט		כללי – בשורת קיום תקנת סילוק מעות ארה"ק לגבאים מדי שבת וחודש. זריזות. צדקה לפי רוב המעשה	תקנ"ג	לו
קכג		להרה"ק מוהרמ"נ מטשערנאביל – מגבית מעות ארה"ק	תקנ"ג?	לז
קכה		כללי – מעמדות כמה מיושבי ארה"ק	חורף תקנ"ד	לח
קכט		כללי – המלצה עבור מו"ה יעקב הלוי מטבריא	תקנ"ד	לט
קלא		כללי – מגבית והערכה לפדיון שבויים ועוד. צדקה בגבול ובלי גבול.	תקנ"ד?	מ
קלח		לאנשי קהלת כו' – ההכרת להרבות בצדקה לעניים גם בצוק העתים	לערך תקנ"ד?	מא
קמ		קהלת לאדי – פשר ותקנה שעסק גביית המסים שייכת לקהלה ולא ליחידים, ושלא להוסיף מסים	ניסן-סיון תקנ"ה	מב
קמב		כללי – תקנות לאזניא, ואגרת השייכת להן	סיון תקנ"ה	מג
קמו		כללי – מעמדות מו"ה ישראל מטבריא ובנו	תקנ"ה	מד
קמט		לקהלת ווילנא – ביאור ענין גלות השכינה בקליפות שבצוואת הריב"ש	תקנ"ה?	מה
קנז		מו"ה אליעזר כ"ץ – שינוי נוסח התפלה וכיבוד אב	תקנ"ב-ה?	מו
קסא		כללי – אודות ספר התניא – במקום היחידות	תקנ"ה-ו	מז
קסה		כללי – התעוררות למעות ארה"ק, באור חדש שבתחלת השנה, ומעמדות יחידים	תחלת תקנ"ו	מח
קע		כללי – דיוני יסוד כולל וואלין נפרד. שד"רות הר"ד מדובראוונא וה"ר רפאל	תחלת חורף תקנ"ו?	מט

עמוד	תוכן האגרת	שם הנמען	אגרת תאריך	
קעד	כללי – הוספות לתקנות ליאזנא, ואישור רבינו	כללי	כ"ז אדר תקנ"ו	נ
קעט	כללי – זמן הדלקת נר שבת	כללי	לפני תקנ"ז	נא
קפא	אנ"ש ווילנא – מענה להצעה שרבינו יעמוד לויכוח עם נציג הגר"א בקושיותיהם על החסידות	אנ"ש ווילנא	תחלת תקנ"ז?	נב
קפח	כללי – התעוררות למעוה ארה"ק, ומעמדות יחידים. הסכמה שלא לקבל אחר הפסח	כללי	חורף תקנ"ז	נג
קצד	אנ"ש ווילנא – להבליג על רדיפות המתנגדים	אנ"ש ווילנא	תחלת תקנ"ח?	נד
קצח	כללי – התעוררות למעוה ארה"ק. לא לקבל אחר הפסח, ולמשוך ידם ממעוה הכולל שבואהלין	כללי	חורף תקנ"ח	נה
רג	מו"ה משה מייזליש – רוב הצרות ממחלוקת לשם שמים	מו"ה משה מייזליש	שלהי תקנ"ח?	נו
רד	כללי – מגבית והערכות עבור הגאר קיך ועבור הביילעטיין	כללי	אלול תקנ"ח	נז
רז	תשובות לחקו"ד בעת המאסר הראשון	תשובות לחקו"ד	מ"ח תקנ"ט	נח
רל	מהרלו"צ מברדיטשוב – בשורת הגאולה	מהרלו"צ מברדיטשוב	אחרי י"ט כסלו תקנ"ט	נט
רלב	מו"ה ברוך ממעזיבז – בשורת הגאולה	מו"ה ברוך ממעזיבז	אחרי י"ט כסלו תקנ"ט	ס
רלג	כללי – קטנתי כו, שלא לשרוק עליהם	כללי	אחרי י"ט כסלו תקנ"ט	סא
רלה	כללי – שלא לדבר סרה בגר"א ובמתנגדים, ולהרגיל לאהוב אותם	כללי	אחרי י"ט כסלו תקנ"ט	סב
רלח	למוהר"פ בעל ההפלאה – תמיכת ר"מ מייזליש בעת רדיפות המתנגדים	למוהר"פ בעל ההפלאה	שבט תקנ"ט?	סג
רמא	כללי – הפליא לעשות עמנו. ג' דרגין מתקשראן קוב"ה אורייתא וישראל סתים וגליא	כללי	תקנ"ט?	סד
רמד	כללי – התעוררות למעוה ארה"ק, והיא שעמדה לנו לפדות נפשנו	כללי	תקנ"ט?	סה
רמט	להנ"ל – מסירת כח להדפסת הש"ס והטורים. הגהה וחלוקת הרווחים	להנ"ל	כ' אייר תק"ס	סו
רנג	כללי – תקנות לאזניא. עבודת התפלה והגהת כתבי דא"ח	כללי	תקנ"ט-ס?	סז
רנה	כללי – מניעת השחוק לפני התפלה	כללי	לפני תקס"א?	סח
רנח	כללי – מניעת הליצנות מתופשי התורה	כללי	לפני תקס"א?	סט
רס	כללי – העובר לפני התיבה באריכות התפלה. עיקר העבודה עתה בירור הניצוצות דתפלה	כללי	לפני תקס"א?	ע
רסב	אנ"ש קאפוטט – התפלה בקול, בלא דחילו ורחימו לא פרח לעילא	אנ"ש קאפוטט	לפני תקס"א?	עא
רסד	כללי – התעוררות למעוה ארה"ק. זורע צדקה שכר אמת	כללי	חורף תקס"ס-א?	עב
רסז	כללי – מעלת הצדקה שהיא כשריון המגינה על האדם	כללי	חורף תקס"ס-א?	עג
רער	תשובות לחקו"ד בעת המאסר השני (תרגום מרוסית)	תשובות לחקו"ד	כסלו תקס"א	עד
רצה	הקיסר פאוול – בקשה לצרף שני נספחים לתיק (תרגום מרוסית)	הקיסר פאוול	ד' ניסן תקס"א	עה
רצו	נספח א: פקודה לשחררו מחורף תקנ"ט	נספח א		
רצז	נספח ב: הודעת מתן הסבלנות לחסידים ברוסיא מחורף תק"ס	נספח ב		
רצט	הקיסר אלכסנדר – בקשה לאסור על אביגדור להמשיך ברדיפות (תרגום מרוסית)	הקיסר אלכסנדר	סיון תקס"א	עו

עמוד	תוכן האגרת	שם הנמען	אגרת תאריך
שג	בקשה לתת פקודה להפסיק הרדיפות	הקיסר אלכסנדר	אלול תקס"א
שז	תעודת השחרור משנת תקס"א	נספח:	
שט	חברה קדישא קאפוטס – תקנת בית העלמין החדש והישן		תקס"א?
שי	כללי – התעוררות לצדקה. ע"י הצדקה המשכה בעולם העשי'		תקס"ב
שטז	כללי – תקנות התפלה, חלוקת הש"ס, ולימוד הלכתא רבתא לשבתא		תקס"ב
שיח	אנ"ש בוחאב ישן – אין רע יורד מלמעלה. תקנות התפלה הנ"ל		תקס"ב?
שכ	כללי – הודאה על קיום תקנות הנ"ל. התפלה באריכות בשבת		מ"ח תקס"ג
שכד	התחייבות לרכישת ספר תורת אהרן		אדר"ח כסלו תקס"ג
שכה	כללי – לא לתת מגרעות בקדש מאשר הורגלו לתרום בכל שנה		תקס"ג?
שכז	אנ"ש בוחאב ישן – הודאה על קיום תקנות הנ"ל. קבלת דברי המוכ"ז		
שכט	אנ"ש וויטבסק – השכנת השלום. שפת אמת תכון לעד		ניסן אייר תקס"ד
שלה	אנ"ש וויטבסק – השתדלות בבחירות, כדי לא להיות מהנרדפים		קיץ תקס"ה?
שלז	הסכמה להדפסת ס' עמודי גולה		יב מנ"א תקס"ה
שלח	השתלשלות המחלוקת ע"י מוהר"א מקאליסק		אלול תקס"ה
שמט	מוהרלו"צ מברדיטשוב – תנחומין לפטירת בנו מו"ה מאיר		כסלו תקס"ו
שנא	מוהר"מ שפירא מסלאוויטא – מסירת כח להדפסת הטורים		אדר"ר תקס"ז
שנה	להנ"ל – מסירת כח להדפסת הש"ס והטורים		קיץ תקס"ז?
שנט	כללי – קניית אתרוגים לעזרת מגורשי הכפרים, הנוסעים לעבודת אדמה		תקס"ח?
שסא	למו"ה משה – מוהר"א מסטאראשעלע בשם רבינו, לחסיד שנסע לצדיק אחר		תקנ"ז-סט
שסג	אנ"ש ווילנא – השחיטה בסכינים מלוטשים		תקס"ג-ט?
שסד	מו"ה יהודה ליב יוסף – סדר בנתינת הצדקה חומש, שנה א' מהקרן ואח"כ מהריח		תקס"ו-ט
שסז	אנ"ש ראהאטשוב – הערכה לצדקה		כ"ג שבט תק"ע
שע	אנ"ש בטערקישע מאהליב – הדין ודברים שהיו בינו ובין מו"ה ברוך ממעזיבוז בטולטשין		אביב תק"ע
שעב	מוהרא"ל קצנלנבוין מבריסק – ביאור פסק ודברי רבינו בהיותו בכרדיטשוב		תמוז תק"ע
שעג	כללי – מגבית להכנסת כלה, ע"פ ציווי רבינו		תק"ע
שעד	כללי – מגבית לאנ"ש הבאים לשהות אצל רבינו ולאנ"ש בצפת		תק"ע
שעח	כללי – מגבית לצדקה		תמוז (?) תקע"א
שפ	הרבנים בוילנא – בענין הנ"ל, והביאור בהלכה. השכנת השלום		ג' נצבים תקע"א
שצא	מו"ה משה – תשלומים אל הידוע לפעילותו בעסקנות הכלל		שלהי תקע"א?
שצג	מו"ה ישראל מפינקוב – אופן משלוח מעות התמיכה לאנ"ש בצפת		תקע"א-ב?
שצד	ד"ר ישע' ריף – חולי הפאר פאל		תקע"א-ב?
שצו	מו"ה משה מייזליש – תוצאות נצחון רוסיה על נפוליון		תקע"ג

עמוד	תוכן האגרת	שם הנמען	אגרת תאריך
שצז	עבודת החסד בעיקבתא דמשיחא ע"י עצות מרחוק גם בדברי שקר		קח תקע"ג

חסרות תאריך

שצט	כללי – והי' מעשה הצדקה גו', מעשה ועבודה, שלום והשקט ובטח עד עולם		קט
תג	תמיכת הצדיקים שבארה"ק. כתיב וכפר אדמתו עמו.		קי
תז	אנ"ש ביחאב ישן – לקבל ההערכה לצדקה		קיב
תט	כללי – המלצה לתמיכת איש שמחסוריו רבים ועצומים		קיג
תיא	כללי – המלצה לתמיכת מו' ארי' אשר נגיעה בו יד ה' זה כמה		קיד
תיב	כללי – המלצה לתמיכת מו' שלמה מקריטשוב אשר זקן ובא בימים		
תיג	המלצה לתמיכה		קטו
תטו	לכמה מאנ"ש – התאמצות בהצלת א' מאנ"ש מרודפיו		קטז
תיז	לכמה מאנ"ש – התאמצות בהצלת א' מאנ"ש מרודפיו		קיז
תיח	מוהרי"ב מברדיטשוב – לייעץ למוכ"ז עצה ההוגנת לו נשמות ישראל – איברים לשכינה, ששורה בהן כשהן מקושרות, בלי פירוד לבבות		קיח
תיט	מו"ה אייזיק ומו"ה צבי – לאשר הפשר בסכסוכים שבראהאטשוב	תק"ע?	קכ
תכא	אנ"ש דראהאטשוב – השכנת השלום	תק"ע?	קכא
תכב	בד"צ ראהטשוב – לאסור השחיטה לחתונה, כשנתברר שהגט הי' פסול		קכב
תכד	מו"ה ליב – לא לבטל השידוך מחמת דררא דממונא		קכג
תכה	תורה מגנא. סיגופים. נסיונות. הולכת יי"ג על הגבול בגניבה		קכד
תכו	ר' יצחק דוקטור – סדר הנהגה בעבודת ה'		קכה
תכז	מו"ה אהרן ומו"ה ישראל – הודאה על בשורה טובה		קכו
תכט	אחר שריפה מתעשרים		קכז
תל	מו"ה משה הלוי – נתחומים על הפסד ממון. אחר דין בא רחמים		קכח
תלא	נכדתו דבורה לאה – בטחון ושמחה		קכט
תלב			

אגרות הגניזה החרסונית

תמו	לחותנו חמותנו ולזוגתנו – ישאר בחה"ש אצל הה"מ	במדבר תקכ"ט	קל
תמז	להרה"ק רבי שמעלקא הורביץ – כתיבת השו"ע	שמת תק"ל	קלא
תמז	לחותנו – בעוד חודש יבא לביתו	בא תק"ל	קלב
תמח	להה"מ – בקרוב יבא אליו	שלח תק"ל	קלג
תמח	לר"א בן הה"מ – בקשה להזכירו לפני אדמו"ר	דברים תק"ל	קלד
תמט	לזוגתו – רפואה לימי הריונה	עקב תק"ל	קלה
תמט	להה"מ – התנצלות עבור ר' זושא	וישב תקל"א	קלו
תנ	להה"מ – בקשת רשיון לבא	ויחי תקל"א	קלז

עמוד	תוכן האגרת	שם הנמען	תאריך	אגרת
תנ	להה"מ – הודעה שפעל על ליבותיהם	להה"מ	שמות תקל"א	קלח
תנא	להה"מ – בקשת ברכה לרפו"ש	להה"מ	ויקרא תקל"א	קלט
תנא	שטר השלשה לר"א מאוסטראה	שטר השלשה לר"א מאוסטראה	ויקרא תקל"א	קמ
תנב	לר"א בן הה"מ – בעוד איזה שבועות יבא	לר"א בן הה"מ – בעוד איזה שבועות יבא	שלח תקל"א	קמא
תנב	פדיון מתלמידי הה"מ להבעש"ט עבור הה"מ	פדיון מתלמידי הה"מ להבעש"ט עבור הה"מ	וירא תקל"ב	קמב
תנג	לר' זושא – שישמש את הה"מ במקומו	לר' זושא – שישמש את הה"מ במקומו	חיי שרה תקל"ב	קמג
תנד	לזוגתו – אגרת שלום	לזוגתו – אגרת שלום	שמות תקל"ב	קמד
תנד	לר' זושא – בפקודת הה"מ שיבא	לר' זושא – בפקודת הה"מ שיבא	ויקרא תקל"ב	קמה
תנה	לר' לוי יצחק – גברה המחלה	לר' לוי יצחק – גברה המחלה	ויצא תקל"ג	קמו
תנה	התקשרות לר"א המלאך	התקשרות לר"א המלאך	חנוכה תקל"ג	קמז
תנו	לר"א בן הה"מ – יבא לש"ק	לר"א בן הה"מ – יבא לש"ק	תשא תקל"ג	קמח
תנו	לר"א בן הה"מ – בשם הה"מ שימלא מקומו	לר"א בן הה"מ – בשם הה"מ שימלא מקומו	תשא תקל"ג	קמט
תנו	לר"א בן הה"מ – שלא יתענה	לר"א בן הה"מ – שלא יתענה	בשלח תקל"ד	קנ
תנח	לר"א בן הה"מ – ר"ב יצא נגדו	לר"א בן הה"מ – ר"ב יצא נגדו	מקץ תקל"ה	קנא
תנט	לר"י מפאלצק – גמר בדעתו שלא יסע לאה"ק	לר"י מפאלצק – גמר בדעתו שלא יסע לאה"ק	מקץ תקל"ו	קנב
תנט	לר"א בן הה"מ – שולח העתק מכתב רבנו השל"ה	לר"א בן הה"מ – שולח העתק מכתב רבנו השל"ה		קנג
תס	לר"א מקאליסק – החליט לישראל בחו"ל	לר"א מקאליסק – החליט לישראל בחו"ל	לך תקל"ז	קנד
תסא	לרמ"מ מוויטבסק – כפוף אליו ונוסע עמו	לרמ"מ מוויטבסק – כפוף אליו ונוסע עמו	תרומה תקל"ז	קנה
תסא	לר"א בן הה"מ – אחר החג יבא ויתאר הנסיעה. חרם המתנגדים	לר"א בן הה"מ – אחר החג יבא ויתאר הנסיעה. חרם המתנגדים	ויקרא תקל"ז	קנו
תסב	לרמ"מ מוויטבסק – שולח פ"נ הבעש"ט להה"מ	לרמ"מ מוויטבסק – שולח פ"נ הבעש"ט להה"מ	וישב תקל"ח	קנז
תסג	לרמ"מ מוויטבסק – מקבל הנשיאות אם יעלה אותו על זכרונו מדי יום ביומו	לרמ"מ מוויטבסק – מקבל הנשיאות אם יעלה אותו על זכרונו מדי יום ביומו	שלח תקמ"ח	קנח
תסד	לר"ל הכהן – הסכמתו לתניא. חלום	לר"ל הכהן – הסכמתו לתניא. חלום	בראשית תקנ"ז	קנט
תסה	לר"א מסטאראשעלע – בטוח שיתגברו על המורדי או"ר	לר"א מסטאראשעלע – בטוח שיתגברו על המורדי או"ר	לך תקנ"ז	קס
תסה	לרלו"צ – לשלוח ציר להזכירו על ציון הה"מ	לרלו"צ – לשלוח ציר להזכירו על ציון הה"מ	בין המצרים תקנ"ח	קסא
תסו	כללי – אודות מאסרו	כללי – אודות מאסרו	חשוון-כסלו תקנ"ט	קסב
תסו	כללי – בענין הנ"ל	כללי – בענין הנ"ל	כסלו תקנ"ט	קסג
תסז	לרבי חייקל מאמדורא – בשורת הגאולה	לרבי חייקל מאמדורא – בשורת הגאולה	כסלו תקנ"ט	קסד
תסח	כללי – על הגאולה בשנה דאשתקד	כללי – על הגאולה בשנה דאשתקד	כסלו תק"ס	קסה
תסח	לר"פ משקלאב – יבא אליו להתוכח	לר"פ משקלאב – יבא אליו להתוכח	כסלו תקס"א	קסו
תסט	לר"א מסטאראשעלע – תיאור המאסר	לר"א מסטאראשעלע – תיאור המאסר	טבת תקס"א	קסז
תעא	להרלו"צ מברדיטשוב – חלום	להרלו"צ מברדיטשוב – חלום	חשוון תקס"ג	קסח
תעב	להנ"ל – אתרוגים מא"י	להנ"ל – אתרוגים מא"י	חשוון תקס"ד	קסט
תעב	להנ"ל – ע"ד שו"ב שיצא עליו ריגון	להנ"ל – ע"ד שו"ב שיצא עליו ריגון	כסלו תקס"ד	קע
תעג	לרבי זושא מאניפאלי – ע"ד חלום הנ"ל	לרבי זושא מאניפאלי – ע"ד חלום הנ"ל	שבט תקס"ד	קעא
תעד	לר' יחזקאל מסאטנאווקא – הבעת תודה	לר' יחזקאל מסאטנאווקא – הבעת תודה	ער"ה תקס"ה	קעב
תעד	לרבי ישראל מקאזניץ – פ"נ מהה"מ	לרבי ישראל מקאזניץ – פ"נ מהה"מ	אד"ש תקס"ה	קעג
תעה	לר"פ משקלאב – הה"מ אמר לו בהקיץ שלא ישנה מקומו לשקלאב	לר"פ משקלאב – הה"מ אמר לו בהקיץ שלא ישנה מקומו לשקלאב	חשוון תקס"ז	קעד
תעו	להרא"ה מאפסא – למנוע פירוד הלכבות	להרא"ה מאפסא – למנוע פירוד הלכבות	ה' דחנוכה תקס"ז	קעה

עמוד	תוכן האגרת	שם הנמען	אגרת תאריך
תעז		לר"א מסטאראשעלע - הלכה	קעו חשון תקס"ט
תעח		לר"ש משקלאב - אודות הנחות שלו מדרושי רבינו	קעז חשון תקס"ט
תעח		לבנו אדהא"מ - מוטל על ערש דוי. שיבא לביתו	קעה טבת תקס"ט
תעט		לר' ברוך הורביץ - אישור לקבלת מעות עבור ארה"ק	קעט אדר תקס"ט
תעט		לר' ליב פינסקער - שישלח לו חומש עם הגהות הר"ש וואהל	קפ חשון תק"ע
תפ		לבנו אדהא"מ - שיקבל תכריך כתבים עבורו	קפא אלול תקע"א
תפ		לבנו אדהא"מ - שיבא לביתו לימים נוראים	קפב אלול תקע"א
תפא		לאנ"ש מאהילוב - השכנת שלום	קפג סיון תקע"ב

נספחים

תפה	מוהרמ"מ מוויטבסק ומוהר"א מקאליסק לאנ"ש ברוטיא - מינוי ניהול עדת החסידים ברוטיא. האיטור שלא להלוות מעות ארה"ק	ד' אדר תקמ"ב	1
תפו	מוהרמ"מ מוויטבסק ומוהר"א מקאליסק לאנ"ש ברוטיא - יש להם במדינתם פלא יועץ	תקמ"ג	2
תפו	מו"ה אהרן הגדול לאנ"ש ברוטיא - להתקרב לרבינו	תקמ"ג	3
תפו	מוהרמ"מ ומוהר"א לאנ"ש ברוטיא - יתקרב לרבינו ולמהרי"ב מליובאוויטש	אדר תקמ"ד	4
תפז	מוהר"א מקאליסק לאנ"ש ברוטיא - אודות רבינו - רב להם להורות להם הדרך	כסלו תקמ"ו	5
תפז	מהרמ"מ מוויטבסק לרבינו - מי כמוהו מורה בכל מדינתם	שבט תקמ"ו	6
תפח	מוהר"א מקאליסק לרבינו - לך נחה את העם	חורף תקמ"ו	7
תפט	מו"ה אהרן הגדול לרבינו - דיבר נגד רבינו ומוהרמ"מ הרחיקו, ומבקש סליחה	אד"ר תקמ"ח?	8
תצ	מוהרמ"מ מוויטבסק לאנ"ש ברוטיא - ואותו משחנו להיות מורה צדק במדינתם	תחלת קיץ תקמ"ח	9
תצא	מוהרצ"ה מוהארקי לאנ"ש ברוטיא - רבינו הורה לו לחזור לארה"ק	אלול תקמ"ט	10
תצב	מוהר"א מקאליסק לאנ"ש ברוטיא - יתחממו באורו של רבינו	יא מנ"א תק"ן	11
תצב	מוהר"א מקאליסק לאנ"ש ברוטיא - רבינו יראה דרך ה' ואליו תשמעון	כא מנ"א תקנ"ב	12
תצג	מוהר"א מקאליסק לא' בבאריסאוו - יסע לרבינו וימצא מרגוע לנפשו	מנ"א תקנ"ג	13
תצג	מוהר"א מקאליסק לאנ"ש ברוטיא - רבינו משקה הרים מעליותיו	תקנ"ג	14
תצג	מוהר"א מקאליסק לאנ"ש ברוטיא - אישור בקשת רבינו שלא לשאול שאלות גשמיות	תקנ"ד	15
תצד	מוהר"א מקאליסק לאנ"ש ברוטיא - רב לכם דברי רבינו	תקנ"ה	16
תצד	מו"ה רפאל ב"ר אברהם - יש להם את רבינו על מי שיסמכו	ר"ח אד"ש תקנ"ו	17
תצה	מוהר"א מקאליסק לאנ"ש ברוטיא - אישור בקשת רבינו שלא להרבות לנסוע אליו	תקנ"ו	18
תצה	הגר"א - התלבשות השכינה בדברים שפלים ותחתונים שבכתבי הרב המגיד ממעזריטש	י"א תשרי תקנ"ז	19

עמוד	תוכן האגרת	שם הנמען	תאריך	נספח
תצו	מעלת אמונת חכמים על העיון השכלי	מוהר"א מקאליסק לאנ"ש ברוסיה	תקנ"ז	20
תצו	ההצלה היתה לשתייהם, להשתדל בזה	אנ"ש בוויילנא לאנ"ש בווייז	תקנ"ז	21
תצח	ודי באמונת חכמים	מוהר"א מקאליסק לרבינו	תקנ"ח	22
תצט	הפצת החסידות ע"י חכמים בעיניהם	מוהר"א מקאליסק לאנ"ש ברוסיה	תקנ"ח	23
תק	לשחרר את רבינו	פקודת הקיסר	יט כסלו תקנ"ט	24
תק	תעודת השחרור	תעודת השחרור	כ' כסלו תקנ"ט	25
תקא	הודעת השחרור	הודעת השחרור	כ' כסלו תקנ"ט	26
תקא	שחרור ממאסר וגזרת מעצר בית בפטרבורג	פקודת הקיסר	כ"ג כסלו תקס"א	27
תקג	התחייבות להשאר במעצר בית	רבינו	כ"ג כסלו תקס"א	28
תקג	לא יזכרו ראשונות, אהבה עזה מוסיף והולך	מוהר"א מקאליסק לרבינו	שלהי תקס"א	29
תקד	שקטה המחלוקת ונתקרבו הלבבות, ובפרט מענין התבוננות	מוהר"א מקאליסק לאנ"ש ברוסיה	תקס"א	30
תקה	התפלה. השביענו רבינו במרורים	אדמו"ר האמצעי ומוהר"א מסטאראשעלע לאנ"ש	קיץ תקס"ד	31
תקו	בקורת על דרך רבינו	מוהר"א מקאליסק לאנ"ש ברוסיה	תקס"ה	32
תקז	בקורת על רבינו	מוהר"א מקאליסק למוהרלו"צ מברדיטשוב	תקס"ה	33
תקח	מענה לבקורת	מוהרלו"צ מברדיטשוב למוהר"א מקאליסק	תקס"ה	34
תקט	השכנת השלום בין המתנגדים לחסידים בוויטבסק	אדמו"ר האמצעי ומוהר"א מסטאראשעלע לר"ש קיסין	קיץ תקס"ה	35
תקיא	על מחלוקת מוהר"א מקאליסק	דברי רבינו	תקס"ז	36
תקיב	מגורשי הכפרים ברוסיה	קהלת זלאטאפאליע	יא אדר תק"ע	37
תקיב	שריפת בית רבינו בלאדי, עם הכתבים ושטרות וחפצי ערך	אדמו"ר האמצעי	ניסן-אייר תק"ע	38
תקטו	התחזקות בעבודת התפלה ביגיעת הנפש	אדמו"ר האמצעי	לפני תקע"ג	39
תקטז	שטר הרחבת שטר הנישואין	שטר הרחבת שטר הנישואין	י"ז מ"ח תקע"א	40

